

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ARAP DİLİ FURÛK NAZARİYESİ
BAĞLAMINDA KUR'AN'DA BOYUN EĞME
YAKINANLAMLILARI VE NÜANSLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ebubekir DOLAŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

"Arap Dili Furûk Nazariyesi Bağlamında Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamlıları ve Nüansları" isimli "Yüksek Lisans" tezim tarafımcaintihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 28/06/2018

Ebubekir DOLAŞ

İmza

Adı ve Soyadı

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu alışma, Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Jüri : Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Fikri GÜNEY

ARAP DİLİ FURÛK NAZARİYESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA BOYUN EĞME YAKINANLAMLILARI VE NÜANSLARI

Ebubekir DOLAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2018

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Bu çalışmamızda “*Arap Dili Furûk Nazariyesi Bağlamında Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamlıları ve Nüansları*” başlığı altında boyun eğmeye delalet eden kelimeleri ve bu kelimelerin aralarındaki farkları/nüansları ortaya koymaya çalıştık.

Tarihi seyir içerisinde Kur'an'ı daha iyi anlayabilmek için Kur'an ilimleri adı altında bazı ilimler ortaya çıkmıştır. Hicri ikinci asırdan sonra çıkmaya başlayan “*el-Furûk Fi'l-Luğa veya el-Furûk'ul-Luğaviyye*” ilmi de, Kur'an ilimleri arasında sayılmaktadır. *Furûk Nazariyesi* de denilen bu ilim, dilsel farklar adı altında topladığı bir grup kelimenin arasındayakınlıklar/teradüfler ve nüanslar/farklar üzerinden incelemelerde bulunan bir ilim dalıdır.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç olmak üzere toplamda beş fasıldan oluşmaktadır. Birinci bölümde konumuzun temelini teşkil eden Furûk Nazariyesine genel bir bakış atmaya çalıştık. İkinci bölümde konumuzla alakalı olarak Kur'an'da geçen Boyun Eğme lafızları ile ilgili 42 tane kelime tespit edip bunları anlamlandırmaya çalıştık. Üçüncü bölümde bulduğumuz bu kelimelerin arasındaki farkları ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Boyun Eğme, Furûk Nazariyesi, el-Furûku'l-Luğaviyye, Yakınanlamlılık, Nüanslar, el-Askerî,

**THE NEAR-SYNONYMS OF SUBMISSION AND NUANCES IN THE
QUR'AN IN THE CONTEXT OF FURÛQ THEORY IN ARABIC LANGUAGE**

Ebubekir DOLAŞ

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Science M. A. Thesis, June 2018**

Thesis Supervisor: Assistant Professor Dr. Mehmet GAYRETLİ

ABSTRACT

In this thesis our study, we tried to reveal the words which indicate submission and distinguish the differences in meaning and nuances under the heading “*The Near-Synonyms of Submission and Nuances in The Qur'an in The Context of Furûk Theory in Arabic Language*”.

In order to better understand the Qur'an in the historical course, some sciences have emerged under the name of Qoranic sciences. The "*al-Furûq Fi'l-Luġa or al-Furuq'ul-Lugaviyye*" science, which started to appear after the second century of Hijri calendar, is also considered among the Koranic sciences. This science, also known as Furûq Theory - The Theory of Differences, is a science which is found in studies on closeness/synonyms and nuances/differences among a group of words that were collected under the name of linguistic differences.

Our study consists of five chapters in total: introduction, three chapters and conclusion. In introduction, we tried to give a general overview of Furûk Theory, the foundation of our study. In the second chapter, we tried to identify and make sense of 42 words related to Submission words in the Qur'an related to our study. In the third part, we tried to reveal the differences between these words.

Keywords: Al-Ikhat (Submission), Theory of Furuq, al-Furuqu'l-Lugaviyye, The Near-synonyms, Nuances, Al-Askeri.

ÖNSÖZ

İslam medeniyeti miladi sekizinci (hicri ikinci) asırlardan itibaren düşünsel/kültürel ve söylemsel/eylemsel anlamda hayata aktif olarak katılıp; bilimde, sanatta, dilde, dinde ve daha birçok alanda birçok şey üretmeye başlamıştır. Tabii bu üretkenliğini ilk kelimesi “oku” diye başlayan vahye kulak vermesindedir.

İslam medeniyetinde kendini bu emre karşı sorumluluk hissi taşıyan düşünürler ve teorisyenler, buna bağlı olarak kâinatta okunmaya değer ne varsa ‘oku’maya başladılar. Okudukça okudular ve okuttular. Vahyin bu çağrısına uymaları sonucunda tarihin yatağını değiştirecek büyük merhaleler kaydettiler.

Müslüman düşünürler; Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh, felsefe, coğrafya, astronomi ve daha birçok alanda sistematik bilgiler geliştirdiler. Mesela Arap dilinin kural ve kaidelerini oluşturdular. Arap dilindeki temel konuları sistematize ettiler. Bu denli zengin bir dil hakkında detaylı analizler de yaptılar. Çalışmamızla bağlantılı olması hasebiyle bazı dilsel noktalara değinmekte fayda görüyoruz.

Arap dilbilimcileri, birbirlerine benzeyen birçok kelime grubunun aralarında ince noktaların olup olmadığını tahayyül edip bunun hakkında yazmalar ve çizmeler gerçekleştirerek sayısız tartışmalara girdiler. Kimisi teradüfü (lafızların farklı, anlamlarının ise aynı olduğunu) savundu. Bunların başında Sibeveyh, Ebu Zeyd ve Asmai’yi zikredebiliriz.

Kimi dilbilimciler, tekarubu (lafızların farklı, anlamlarının ise yakın/karib olduğunu) savundu. Bunların başında Cahız ve Sa’leb’in geldiğini söyleyebiliriz.

Kimi dilciler de Furuk’u (lafızların farklı olmasının, anlamlarının da farklı olması gerektiğini) savundular. Bunların başında yine Cahız ve Sa’leb’i zikredebiliriz. Yine el-Askerî’yi ve Rağib el-İsfahanî’yi zikredebiliriz.

Biz de Furûk konusunda Türkiye’de yapılmış az çalışmaya bir katkı sunmak için bu konu hakkında araştırma yapmayakarar kıldık. Bu konular (teradüf-tekarub-furuk) hakkında ne kadar çalışma yapılırsa, bir o kadar da güzel sonuçlar elde edilecektir. Böylelikle Kur’an’da geçen kelimelerin tarihi seyir içerisinde semantik

formları daha iyi kavranmış olacaktır. Kur'an ayetlerine mana verileceği zaman daha sağlıklı ve güzel manalar da verilebilecektir.

Biz de “*Arap Dili Furûk Nazariyesi Bağlamında Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamlıları ve Nüansları*” bağlamında 42 tane boyun eğmeye delalet eden lafızları tespit ettik. Furûk nazariyesi/teorisi bağlamında bu kelimelerin arasındaki farkları/nüansları ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yardımcı olan, Arap dilinde çalışmalar yapmama vesile olan ve tez aşamasında iken dar-ı bekaya irtihal eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT'ı (17.06.2016) şükranla anıyor ve kendisine Allah'tan rahmet diliyorum.

Yine bu çalışma sürecinin devamı noktasında ve yetişmemiz konusunda bana desteklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ'ye de teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak konu seçimi ve kapsamı hakkında bana yardımcı olan Nevres AÇIKALIN'a, diğer hoca ve öğretmen arkadaşlarıma da teşekkür ediyorum.

Emek bizden, başarı Allah'tandır.

Ebubekir DOLAŞ

Erzincan, 2018

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
A. Tezin Konusu ve Amacı.....	1
B. Araştırmanın Yöntemi.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
A. Furûk Nazariyesi	4
İKİNCİ BÖLÜM.....	11
A. Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamları ve Anlam Alanları.....	11
1. İtaat (إطاعة).....	11
2. İslam (الاسلام).....	14
3. İhbat (الإخبات)	18
4. Kunut (القنوت)	19
5. Huşu' (الخشوع).....	23
6. Hudu' (الخشوع)	27
7. Secde (سجدة)	29
8. Rükû' (الركوع)	30
9. Hevn (هون)	31
10. Tazarru (تضرع).....	31
11. İttiba (الإتباع).....	32
12. İktida (اقتداء)	35
13. İ'tisa- Usve (اسوة -ائتساء)	37
14. İstimsak (الإستمساك).....	38
15. Hanif (حنيف).....	39

16. Teshir (التسخير)	40
17. Hurur (الخرور)	42
18. Câsim (جائم).....	43
19. Zillet (الذلة)	44
20. İhanet (الاهانة)	47
21. Unuvv (العنو).....	48
22. İstikane (استكانة).....	48
23. Hizy (خزي)	49
24. Duhur (دخور).....	50
25. Emetu (أمة)	51
26. Tasdik (التصديق).....	53
27. İman (الإيمان).....	54
28. Birr (البر)	57
29. İsticabe (إستجابة).....	58
30. Tevekkül (توكل).....	59
31. İttika (اتقواء).....	60
32. Islah (اصلاح).....	61
33. İbadet (عبادة).....	62
34. Din (الدين)	65
35. Biat (البيعة).....	68
36. Sem' (سمع).....	69
37. Vefa- İfa (وفاء- إيفاء).....	71
38. İ'tisam (اعتصام).....	72
39. Tebettül (تبتل)	74
40. Rağbet (رغب)	74
41. İnabe (انابة)	75
42. Nüsûk (النسوك).....	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	78
A. Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamlılarının Nüansları.....	78
1. Genel Anlamda Boyun Eğme Lafızları ve Farkları.....	78
a) Huşu' (خشوع).....	78

b) Hudu' (خضوع).....	78
c) Kunut (القنوت)	78
d) İtaat (إطاعة).....	79
e) İhbat (الإخبات).....	79
f) İslam (الاسلام)	80
g) Tazarru (تضرع).....	80
h) Rükû' (الركوع)	81
ı) Secde (سجدة).....	81
i) Hevn (هون).....	82
2. Örnek Edinme Bakımından Lafızlar ve Farkları	84
a) İktida(اقتداء).....	84
b) İ'tisa (انتساء).....	85
c) İttiba (الإتباع)	86
d) İstimsak (الإستمساک).....	86
e) Hanif (حنيف)	87
3. Mecburi Boyun Eğmeyi İfade Eden Lafızlar ve Farkları	88
a) Zillet (الذلة).....	88
b) Hizy (خزي).....	89
c) İhanet (إهانة).....	89
d) Emetu (أمة)	90
e) Câsim (جائم)	90
f) Hurur (الخرور)	91
g) Teshir (التسخير)	91
h) Unuvv (عنو).....	91
ı) Duhur (دخور).....	92
i) İstikane (استكانة).....	92
4. Kabul Etmeyi İfade Eden Lafızlar ve Farkları	94
a) İman (الإيمان).....	94
b) İsticabe (إستجابة).....	95
c) Tasdik (التصديق)	95
d) Birr (البر)	95
e) Tevekkül (توكل)	96

5. Kurallara Uyuma Bakımından Lafızlar ve Farkları.....	98
a) Din (الدين).....	98
b) İbadet (عبادة).....	98
c) İttika (اتقاء).....	99
d) Islah (اصلاح).....	99
6. Söze Uymayı İfade Eden Lafızlar ve Farkları.....	100
a) Vefa- İfa (وفاء- إيفاء).....	100
b) Biat (البيعة).....	101
c) Sem' (سمع).....	101
7. Yönelmeyi İfade Eden Lafızlar ve Farkları.....	103
a) Rağbet (رغبة).....	103
b) Tebettül (تبتل).....	103
c) İ'tisam (اعتصام).....	103
d) İnabe (انابة).....	104
e) Nüsûk (النسوك).....	104
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	113

KISALTMALAR

bkz. :	Bakınız
c. :	Cilt
Çev.:	Çeviren
DİA :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	Hicrî
haz. :	Hazırlayan
ö. :	Ölümü
s. :	Sayfa
sy. :	Sayı
Tah. :	Tahkik
vd. :	Ve diğerleri
Yay. :	Yayınları, yayınevi
b.:	Bin/ibn

GİRİŞ

A. Tezin Konusu ve Amacı

Allah'ın ezeliyeti ve ebediyeti kuşatan kelam/konuşma sıfatının bir tezahürü olan vahiy/kelamullah, çağlar üstü bir özelliğe sahiptir ve insanlık ile yaşittir. Vahiy, ilk insandan itibaren hep var olagelmıştır. Allah, ilk insan (ilk akıllı varlık) olan Hz. Âdem'e kelimâtı (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) öğretendir.¹ Dahası kelimelerin yanında yine insana beyânı, - kendisini bu kelimelerle ifade edebilmeyi- (عَلَّمَهُ الْبَيَانَ) de öğretendir.²

Varlık, Allah'ın konuşması ile başladı. Ve şühe yok ki Allah, eşsiz konuşandır. Yıl içerisinde mevsimlerin değişmesi, yazın- güzün olması, güneşin her gün doğudan doğabilmesi, hayvanların kendi programları ile uyumlu bir hayat yaşayabilmeleri, yıldızların ve galaksilerin her birinin kendi yörüngeleri içinde deveran edebilmeleri, bal arısının vahiy alması sonucu bal özünü yapabilmesi ve daha birçok sayısız varlık hep Allah'ın vahyi sonucu işlerlik kazanmaktadır.

Vahiy, çağlar üstü ve çağlar ötesidir. Allah'ın kelamı olan vahiy, bir insan ürünü ol/a/madığı için ölçülemez ve bir kalıba sıkıştırılamaz. Bu yüzden onu okuyan herkes farklı anlıyor ve algılayabiliyor. Her okuyuşta görülemeyen ve gözden kaçırılan bir şey olabildiği için hep yeni anlamlar kazanılarak okunmaya devam ediliyor.

Allah'ın vahyi olan Kur'an'ın ilk ayeti/kelimesi oku (اقرأ) ile başlar. Yalnız, buradaki okuma, salt Kur'an ayetlerini okuma olarak anlaşılmalıdır. Çünkü bu ilk emirden her tür okuma anlaşılabilir. Ki, ortada okunacak ne bir metin ne de bir ayet vardır. O halde bu okumadan kasıt, başka türlü bir okumadır. Evet, Peygamberden istenen bu okuma türü, algısal ve anlamsal bir okuma türüdür. Aslında herşeyi okuma anlamındadır. Mesela üniversiteye giden bir öğrenciye “ne okuyorsun?” diye sorulduğunda inşaat veya makine diyebilmektedir. Peki, inşaat veya makine okunabilir mi? Aslında evet, okumasını bilen okuyabilir. Şuan İstanbul'daki surlara ve mimari eserlere bakıldığı zaman ortada taş yığını gibi görünüyor. Oysaki ortada

---

¹ Bakara, 2/31.

² Rahman, 55/4.

tarihi mirastan kalma yadigarvâri eserler gözükmektedir. Yine mesela Hz. Peygamber, Uhud dağı için “*Uhud dağlardan bir dağdır. Lakin Uhud bizi sever, biz de Uhud’u*” demesi aslında Uhud’u okumasının bir sonucudur. Uhud’a bakanlar, sıradan bir dağ gibi görebilirler ama Peygamber baktığı zaman onu kendi açısına göre böyle de okuyabilmektedir.

Tıpkı böyle; ilk inen ayet gereği Allah, insandan evreni -adeta bir kitap gibi- okumasını istemektedir ve bu okumanın bir sonucu olarak da hemen ardından onu anlayabilmeyi istemektedir.

Evet, Kur’an vahyini anlamak önemlidir. Zira hiçbir kitap anlaşılmasını istemez. Hele ki bu kitap, kitaplar üstü bir kitap olan Kur’an ise, anlaşılmasını elbette ummayacaktır.

Tarih boyunca Kur’an’ı anlayabilmek için Kur’an ilimleri adı altında bazı ilimler ortaya çıkmıştır. Kur’an’ı anlayabilmek için “*Furûk Fi’l-Luğa veya Furuk’ul-Luğaviyye*” ilmi de Kur’an ilimleri arasında sayılmaktadır. Yani dilsel farklar adı altında dildeki kelimelerin arasındaki farklar ve yakınlıklar üzerinden incelemelerde bulunan bir ilim dalıdır. Çünkü dildeki her bir kelime kendisiyle yakın anlamlı dahi olsa diğer kelimelerden farklılık arzeden bir durumu vardır.

Biz bu çalışmamızda “*Furûk Nazariyesi Bağlamında Kur’an’da Boyun Eğme Yakınanlamlıları ve Nüansları*” başlığı altında boyun eğmeye delalet eden kelimeleri ve bu kelimelerin aralarındaki farkları/nüansları ortaya çıkarmaya çalıştık. Mesela bir huşu’ (خشوع) ile hudu’ (خضوع) kelimelerinin aynı olmadığı ve aralarındaki bağlamının ne olduğu üzere çalıştık. Yine, kunut (قنوت) kelimesi ile yakın anlamlı itaat (إطاعة) kelimesi arasındaki bağlam ve bağlantıyı ortaya koyma, çalışmamızın hem konusu hem de amacını oluşturan etken/lerdir.

B. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmamız, bir *Furûku’l-luğaviyye* denilen veya *Nazariyyetu’f-Furûk* denilen bir Furûk çalışmasıdır. Furûk, Arap diline anlamca yakınlık gösteren

kelimeleri bulma ve bulunan bu kelimeler arasında bağlantı ve Nüanslar buldurma çalışmalarıdır.

Çalışmamızda, öncelikle konumuzla alakalı olan kelimeleri belirlemeye çalıştık. Bulduğumuz kelimelerin anlam alanlarını ortaya çıkarmak için Arap dilinde temel eserler olan klasik ve modern mu'cem, elfaz, ğarib, divan, edebi, belağat ve ezdad kitaplarını incelemeye çalıştık. Konumuzla doğrudan değilse de, dolaylı olarak alakalı olan itaat, secde, rükû, ibadet vb. alanlarda daha önce yazılmış olan tez çalışmalarını inceledik.

Konumuz olan kelimeleri ve kelimeler arasındaki nüansları bulmak ve anlamlandırmak için Arap dili lügatlerine, Kur'an tefsirlerine ve meallerine, hadis ve hadis alanında yazılmış olan eserlere bakmaya gayret ettik. Bu konuda yapılmış çalışmalara ve furuk alanı ile bağlantılı kaynaklarda boyun eğme yakınanlamlılarını bulmaya çalıştık. Bulduğumuz bu kelimeleri anlam alanlarına göre gruplar bağlamında da anlatmaya çalıştık.

Tez çalışmamız bir giriş, bir sonuç ve bunun yanında da ayrıca üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezimizin kökünü temsil eden *Furûk* ve *Furûk nazariyesi* hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde boyun eğmeye delalet eden lafızların yakınanlamları hakkında bilgi verdik. Üçüncü bölümde ise, bulduğumuz boyun eğme yakınanlamlarının Nüanslarını ve aralarındaki bağlam hakkında bilgi derledik.

Kullandığımız en belirgin yöntemlerden birisi de mümkün mertebede lafızların ve lafızların kullanım alanlarının Arapça ifadelerine vermeye çalışmak oldu. Yeri geldiğinde Arap dilindeki şiirlerin, rivayetlerdeki pasajların ve Kur'an'daki ayetlerin Arapçalarını verdik. Okuyucunun tezi sahiplenmesi açısından dildeki orijinal ifadenin önemli bir yer tuttuğunu düşündüğümüzden dolayı Arapça karşılıklarını vermeye de özen gösterdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Furûk Nazariyesi

Arap dili çok zengin dillerden biri olduğundan; bu dilde, bir kavram bazen birçok anlam ihtiva eder. Bazen de birçok kavram tek bir anlam alanını ihtivaetmektedir. Bu bağlamda tarihi seyir içerisinde kelimelerin anlamalanları üzerinde çok durulmuştur.

İslam'ın ilk devirlerinden itibaren bu anlamda ciddi bir birikim görmemiz mümkündür. Bu bağlamda ilk asırlardan itibaren vücuh ve nezair adlı ilimlerin çıkışını ve gelişim seyirini görebilmekteyiz.

Bir farklar kuramı ve Kur'an lafızlarını anlama ilmi olması hasebiyle vüzuh ve nezair ilmine değinmekte fayda vardır. Vücûh, Kur'an'daki farklı anlamlarda kullanılan ortak lafızlara denmektedir. Nezâir ise, birçok farklı lafzın aynı anlamda kullanılabilmesine denmektedir.³

Vücûh ve nezâir ilmi Kur'an'da geçen kelime ve kelime gruplarının anlam alanlarını ortaya koyma bakımından önem arz eden bir ilimdir.

Yine Arap dilinin lafız-mana bağlamında ne kadar büyük bir zenginlikte olduğu hakkında müteradif eserlerin kaleme alındığı hakkında biraz bilgi verirsek, zenginliğini gösterme açısından faydalı olacaktır. Bu teradüf eserleri, kelimelerin farklı olmasının yanı sıra içerdikleri anlamların aynı olduğuna vurgu yapan eserlerdir. Bu yüzden farklı kelimelerle aynı anlama gelme olarak teradüf ilmi diyebileceğimiz geleneksel bir ilim/bilim ortaya çıkmıştır.

Tarihi seyir içerisinde tekarup ilmi diye bilinen bu alan içerisinde de çok sayıda eserler yazılmıştır. Tekarub/yakındaş ilmi de farklı kelimeler ile aynı anlamların olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Baktığımız zaman dildeki anlamdaş kelimelerin bulunduğunu göstermek için tarih içerisinde yoğun bir çaba/gayret sarf edilegelmiştir. Bu çabaların en önemlisi de

---

³ İsmail Cebeci, "Vücûh ve Nezâir", *DİA*, İstanbul, 1999, c.43, s.141.

bu kelimelerin arasında bir anlam benzerliği veya bir anlam farklılığını ortaya koyma çabalarıdır. Buna Arap dilinde Furûk çalışmaları denilmektedir. Yani dilsel farklılıkları ortaya koymaya çalışma arayışıdır. Bu arayış sonucu Furûk nazariyesi ismi çıkmıştır.

Furuk, Arapça kelimelerin anlam ve anlam alanlarının farklarını ifade eden ve bu farklara dair eserlerin ortak adıdır.⁴

Asıl olarak Furûk nazariyesi, ortak anlamlara gelen lafızları bir grup (mütekarib guplar) altında toplayarak bu grup altında toplanan kelimelerin aralarında ne tür bir farklılıklara mebni olduklarını göstermeye çalışan dilsel bir kuramdır.⁵

Kur'an'ı Kerim'e baktığımız zaman, aynı anlama gelen sayısız kelimeler var. Bu kelimelerin hepsinin aynı anlamı ifade ettiğini söylemek, vahyin kelimelerinin anlam alanını daraltmaya doğru gitmek olacaktır. Oysa her kelime farklı anlamlara tekabül ettiğinden Kur'an'daki farklı kelimeler arasındaki anlam farkları tespit etmeye çalışmak gerekir. Haliyle- hele ki konu vahiy ise- her kelimenin hatta her harfin dahi binlerce anlamı olacaktır. Kur'an'ın da ifadesiyle, bütün denizler mürekkep ve bütün ağaçlar kalem olsa bunlar tükenmeden/bitmeden Allah'ın kelamı/vahyi tükenmez denilmektedir. Yani bunların yazacağı çizeceği anlamlar bitmeden vahyin anlam/lar/ı bitmeyecektir. Buradan, vahyin uçsuz bucaksız ve sınırsız bir anlam alanını ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

Mesela ilim (علم) ile irfan (عرف) kelimeleri aynı anlamı ihtiva etmektedir. İkisinin ortak anlamı "bilmek"tir. Aralarındaki farka baktığımız zaman ikisinin ortak paydadan farklı olarak alt zeminde farklı anlamlar taşıdıkları açığa çıkmaktadır. Çünkü ilim, sadece bilmektir. İrfan ise, bildiğin şeye vakıf olmak yani anlamaya çalışmaktır. Bu yüzden Allah için âlim denilir ama arif denilmez. Ki, Kur'an'da da Allah'ın isimlerinden biri âlim olarak gelirken, arif olarak hiçbir zaman gelmez. Çünkü Allah'ın anlama çabasına girmesine gerek ve ihtiyaç yoktur. Bu yüzden Allah'a arif denilemez.

⁴ Hulusi Kılıç, "Furûk", *DİA*, İstanbul, 1999, c.13, s.222.

⁵ Ömer Kara, "el-Furaku'l-Luğaviyye'nin Bir Kur'an ilmi Olma İmkânı Üzerine", *İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi*, Ankara, sy.1, Ağustos 2009, s.252.

İlim ile irfan veya âlim ile arif kelimeleri ortak anlam ihtiva etmektedirler. Fakat aralarında ince bir Nüansın bulunuşu ortak anlamı da farklılaştırmaya yetiyor. İşte bu nüans yani ince farklılığı görme furûk alanına girmektedir.

Furûk nazariyesi, İbn Arabî (ö.231) ile başlayıp; Câhız (ö. 255), İbn Kuteybe (ö. 276), Sa'leb (291), Hakîm et-Tirmizî (ö. 320), İbn Fâris (ö. 395), el-Askerî (ö. 395), Râğıb el-İsfahânî (ö. yaklaşık 425), Se'âlibî (ö. 429) ile devam eden bir nazariye olmuştur. Yine İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-Katib*'inde karşımıza çıkarken, daha sonra Hakîm et-Tirmizî'nin el-Furûk ve Men'u't-Terâdüf'ünde ve nihâyet Askerî'nin el-Furûk fi'l-luğa (furuku'l-luğaviyye) sında en doruk noktası haliyle bizlere hitap etmektedir.⁶

Burada, Furûk nazariyesi açısından bir dönüm noktası olması hasebiyle Ebu Hilal el-Askerî'nin furûk ile ilgili tanımlamasına ve anlamlamasına değinmek yerinde olacaktır.

Askerî'ye göre isim, işaret yolu ile manaya delalet eden bir kelimedir. Bir şeye de bir kez işaret edilmişse o şey anlaşılır. Ayrıca o şeye ikinci veya daha fazla kere işaret etmeye gerek yoktur. Oysa bu ikinci veya daha fazla işaret etme, ilk işaret etmeden farklı olacaktır. Dolayısıyla her biri başlı başına bir varlık olacaktır. Sonuç itibariyle biri diğerinden farklı bir anlamı ihtiva edecektir. Aksi halde diğer işaret etmeler gereksiz bir fazlalık olacaktır.⁷

Ebu Hilal kelimeler arasındaki farklılıklara değinme hususunda şöyle devam etmektedir: “*fe'ale* (yaptı) ve *ef'ale* (yaptırdı) kelimeleri aynı manada olmadıklarından aynı anlamda da kullanılamazlar. Muhakkik Arap uleması bu konuda *harekeleri farklı olan iki kelimenin aynı anlamda kullanılmalarını caiz görmezler*. Eğer bir kişi bir şey için hazırlıklı ise *mif'al* kalıbı ile kullanılır; *mihram* (rahmete hazır) ve *mihrab* (harbe hazır) gibi. Kişi bir konuda güçlü ise *fe'ul* kalıbı kullanılır; *sabur* (çok sabırlı) ve *şekur* (çok şükreden) gibi. Kişi bir işi tekrar tekrar

⁶ Ömer Kara, “Müellifi Bilinmeyen Bir ‘Furûk’ Yazmasının Tenkitli Neşri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sy.4, 2004, s.173.

⁷ Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Said b. Yahya b. Mihran el-Askerî, *El-Furûk Fi'l-Luğa* (Çev. Veysel Akdoğan), İşaret Yay., İstanbul, 2017, s.5.

yapmakta ise *fa'al* kalıbı ile kullanılır; '*allam* (çok bilen) ve *sabbar* (çok sabırlı) gibi. Yine kişi bir işi alışkanlık haline getirmişse *mif'al* kalıbıyla kullanılır; *mi'van* (çok yardımsever) *mihda* (çok hediye eden) gibi. Oysa bu kelimelerin anlam alanlarına inemeyen biri kategorik olarak bunların hepsinin mübalağa anlamını ihtiva ettiğini sanacaktır. Oysa yukarıda farklarını ortaya koymaya çalıştığımız gibi bu kelimeler arasında ince Nüanslar söz konusudur.⁸

Netice itibariyle Ebu Hilal el-Askerî'ye göre, kelimeler arasında anlam ve benzerleri arasındaki farkın anlaşılması için şu hususlar sağlanmalıdır:⁹

a) Anlamları arasında fark istenen iki lafzın kullanımına bakmak,

İlim ile *ma'rifet* kalimelerinin arasındaki fark şöyledir: *ilim* iki *mef'ul* alırken, *ma'rifet* tek bir *mef'ul* alır.

b) Aralarında fark istenen iki mananın sıfatlarına bakmak,

Hilm ve *imhal* kelimeleri buna örnektir. *Hilm* kişinin kendi nefesine hâkim olmasını ifade eden güzel bir kullanımı varken; *imhal* ise mühlet anlamı taşımakta olan güzel ve çirkin kullanımlarını içermektedir.

c) Sözkonusu iki anlamın te'viline bakmak,

Mizah ve *istihza* kelimeleri buna örnek gösterilebilir: *Mizah*, aşağılama ve küçültme içermeyen şaka demek iken; *İstihza* ise, aşağılamayı ve küçültmeyi ifade eden alaylı bir kullanıma sahiptir.

d) İki kelimenin fiillerinin geçişlilik kazandığı harflere bakmak,

'*Afuvv* ve *Gufran* kelimeleri buna örnektir: '*Afuvv*, günahı ve bunun karşılığında verilmesi gereken cezanın silinmesi hususunda bir affetme iken; *Gufran* ise, günahı örtme ve onu ortaya dökmeme anlamında bir bağışlamayı ifade etmektedir.

⁸ Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Said b. Yahya b. Mihran el-Askerî, *El-Furûku'l-Luğaviyye*, Daru'l-İlm ve's-Sekafe, Kahire, Mısır, c.1, s.23-24.

⁹ Ebu Hilâl el-Askerî, *Furûk*, c.1, s.25-26.

e) İki kelimenin zıtlarına bakmak,

Hıfz (muhafaza etmek) ve *ri'aye* (gözetmek) kelimeleri buna örnektir: *Hıfz* kelimesinin zıddı *iza'a* olup bir şeyi yitirme/kaybetme anlamını taşır. *Ri'aye* kelimesinin zıddı ise ihmal olup başıboş bırakma anlamında bir şeyin kaybolmasına sebep olmaktır. Böylelikle *hıfz*, bir şeyi yitirmemek için muhafaza etmektir. *Ri'aye* ise, bir şeyi kötülüklerden koruyan sebebi gözetmek anlamında olur.

f) İki kelimenin türeme özelliklerine bakmak,

Siyaset ve *tedbir* kelimeleri buna örnektir: *siyaset*, ince ve hassas işleri düşünüp *tedbir* almak demektir. *Tedbir* ise, işlerin sonu ve arkası anlamındadır. Bu nedenle sürekli *tedbire* bağlantılı olduğu için *siyaset* denilmiştir.

g) Lafzın sığasının diğer kelime arasında fark gerektirip gerektirmediğine bakmak,

İstifham ve *sual* kelimeleri arasındaki fark buna örnektir: *istifham* soranın bilmediği veya şüphe ettiği bir şey için sözkonusu olur. Yani anlamayı/fehmetmeyi isteyen içindir. *Sual* ise, bilen veya bilmeyenin sorabildiği bir şey içindir.

h) İki lafzın hakiki anlamlarına veya ikisinden birinin lügâtteki aslına bakmak.

Hanin ve *iştiyak* kelimeleri arasındaki fark buna örnektir: *Hanin* aşırı arzudan inlemektir. *Develerin ahırlarını özlediklerinde çıkardıkları inleme sesi* buna örnek gösterilir. *İштиyak* da fazla arzu ve şevk anlamlarına gelmektedir. Zamanla bu iki kelime birbirinin yerine kullanılır olmuştur.¹⁰

Ebu Hilal'in Furûk ile ilgili bu görüş ve düşünceleri *Furûk nazariyesinin* sistemleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kendisinden sonra gelen birçok dilci onun yolunu takip edecektir.

Askeri'nin Furûk hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra *Furûk alanı* ile ilgili yazılmış ve çizilmiş olan önemli bazı eserlerden bahsetmek yerinde olacaktır.

---

¹⁰ *Ebu Hilâl el-Askeri, Furûk, c.1, s.27-28.*

Furûk nazariyesi bağlamında yazılmış olan eserleri iki gruba ayırabiliriz.¹¹ İlk grupta, anlamdaş kelimeler arasındaki farkları gösteren eserler yer almaktadır:

-Ebû Hilâl el-Askerî: *el-Furûku 'l-Luğaviyye*

-Ebû Mansûr es-Seâlibî: *Fıkhü 'l-Luğa*

-İbn Sîde: *el-Muħassas*

-İsmâil Hakkı Bursevî: *Furûku Hakkî*

-Nûreddin b. Ni'metullah el-Hüseynî el-Mûsevî el-Cezîrî: *Furûku 'l-Luğât Fi 't-Temyîzi Beyne Müfâdi 'l-Kelimât*

-Ali Ekber b. Mahmûd en-Necefi eş-Şîrvânî: *et-Tuhfetü 'n-Nizâmiyye Fi 'l-Furûki 'l-Istılâhiyye*

-Abdülmüteâl es-Saîdî-Hüseyn Yûsuf Mûsâ: *el-İfsah fî Fıkhil-Luğa*

-Refâil Nahle el-Yesûf: *Kâmûsü 'l-Müterâdifât ve 'l-Mütecânîsât*

-Necîb İskender: *Mu'cemü 'l-Me'ânî Li 'l-Müterâdif ve 'l-Mütevârid ve 'n-Nakid Min Esma' ve Ef'âl ve Edevât*

İkinci grupta ise, kelimeler arasındaki anlam farklarına işaret etmeden sadece bir mâna için kullanılan kelimeleri toplayan eserler yer alır:

-Asmaî (ö. 216/831): *Ma'htelefet Elfâzuh ve 't-Tefekat 'il-Me'ânîh*

-İbnü's-Sikkît: *Tehzîbü 'l-Elfâz*

-Abdurrahman el-Hemedânî: *el-Elfâzü 'l-Kitâbiyye*

-Kudâme b. Ca'fer, *Cevâhirü 'l-Elfâz*

-Ali b. İsâ er-Rummânî, *el-Elfâzü 'l-Müteradifetü 'l-Mütekâribetü 'l-Ma'nâ*

-İbn Fâris, *Mütehayyirü 'l-Elfâz*

¹¹ Hulusi Kılıç, "Furûk", c.13, s. 223.

-Hatîb el-İskâfî, *Mebâdi'ü'l-Luğati'l-Arabiyye*

-Îsâ b. İbrâhim er-Rabaî, *Nizâmü'l-Ğarîb*

-İbnü'l-Ecdâbî, *Kifâyetü'l-Mütehaffız ve Nihâyetü'l-Mütelaffız*

-İbn Mâlik et-Tâî, *el-Elfâzü'l-Muhtelifi Fi'l-Me'âni'l-Muhtelifi*

-Ahmed Mustafa el-Lebâbîdî, *Letâifü'l-Luğa*

-Emîn Âlü Nâsirüddin, *er-Râfid*

Sonuç itibariyle Furûk nazariyesi alanı ile ilgili yazılmış olan eserler bize, her farklı kelimenin farklı anlam da ihtiva ettiğini göstermektedir.

Furûk dil alanı, artık bir Farklar nazariyesi olarak günümüzde başlı başına bir b/ilim dalı olarak görülmesi açısından önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

A. Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamları ve Anlam Alanları

1. İtaat (إطاعة)

Taat (طاعة) (طاع/ يطوع، طع، طوعًا وطاعة), bir şeyi isteyerek yerine getirme manasına gelir. Çocuğun anne babasına itaat etmesi şöyle ifade edilir: طاع الطفل والديه. Yani çocuk bu fiili, hiçbir zorlama olmaksızın kendi iradesiyle yerine getirmiştir.¹²

Taat (طاع), zorlamanın (الكره) zıddıdır. Zorlama (الكره) için ise şu ifade kullanılır: “لتفعلنه طوعاً أو كرهاً” “boyun eğsen de eğmesen de bunu yapmak zorundasın.”¹³

Tevbe suresinde taat (طاع) kelimesi, isteyerek yapma anlamında geçer: “فَلْأَنْفِقُوا” “De ki: “İster isteyerek (gönüllü) infak edin ister istemeyerek (gönülsüz); sizden asla kabul edilmeyecektir: çünkü siz, hepten sapık bir grup haline geldiniz.”¹⁴ Yine Âl-i İmran suresinde de isteyerek yapma anlamında geçer: “أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبِغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ” “Yoksa onlar, Allah'ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi arıyorlar? Oysaki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular: Çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar.”¹⁵

Bunlara ek örnekler olarak taat (طاع) kelimesinin Fussilet ve Ra'd surelerinde gönülden yapma anlamındaki kullanılan şu ayetler de verilebilir: “ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ” “Ve sonra, O duman halindeki göğüşekillendirdi; ona ve arza: “Her ikiniz, isteyerek ya da istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!” dedi. İkisi birden “Bizler boyun eğerek (varlık sahnesine) geldik!” dediler.”¹⁶ “وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْعُدُوِّ”

¹² Dr. Ahmet Muhtar Abdulhamit Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyeti'l-Muâsra*, Âlemu'l-Kütüb, 2008, c.2, s.1422.

¹³ Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmet b. Amr b. Temim el-Ferahidi el-Basri, *Kitabu'l-Ayn*, Daru Mektebeti'l-Hilal, c.2, s.209.

¹⁴ Tevbe, 9/53.

¹⁵ Âl-i İmran, 3/83.

¹⁶ Fussilet, 41/11.

وَالْأَصَالِ “Göklerde ve yerde olan her varlık, onların sabahtan akşama (ilahi yasaya bağlı olarak değişip duran) gölgeleri de dâhil, isteyerek ya da istemeyerek Allah'a secde ederler.”¹⁷

İtaat (إِطَاعَة) kelimesi, isyanın (مَعْصِيَة) ’ın zıddı anlamındadır.¹⁸ Boyun eğmek, itaat etmek ve istekli olarak tabi olma anlamlarına gelir. Denilir ki: “فَإِذَا مَضَىٰ لِأَمْرِهِ فُقِدَ” “Onun emrine göre hareket ederse, ona uymuş (itaat etmiş) olur.”¹⁹

Yine denilir ki: “طِعْتُ لَهُ وَأَنَا أَطِيعُ لَهُ طَاعَةً” “Ona itaat ettim. Ona itaat ederek boyun eğiyorum.” Şu da denilir: “طِعْتُ لَهُ وَأَنَا أَطُوعُ لَهُ طَوْعًا أَيِ انْقَدْتُ” “Ona itaat ettim. Ona boyun eğerek itaat ediyorum.”²⁰

Kolaylıkla boyun eğen bir at için şöyle denilir: “وَفَرَسٌ طَوْعُ الْعِنَانِ وَطَوْعَةُ الْعِنَانِ” veya “وبعير/فرس طيع” “Boyun eğen deve/at.”²¹ Yine bitkilerin boyun eğdiğini ifade etmek için şu kullanılır: “طَاعَ النَّبَاتُ طَوْعًا” veya “أطاع التمر” “Hurma boyun eğdi/meyve verdi.”²²

Mecazen, meranın sürünün otlanmasına karşı boyun eğmesi için şu da denilir: “طَاعَ لَهُ الْمَرْتَعُ: اتَّسَعَ وَأَمَكَّنَهُ رَعِيَهُ حَيْثُ شَاءَ” yani “mer’a genişleyerek ve sürünün dilediğince (otlanmasına) imkân vererek boyun eğdi.”²³

Muhammed suresinde itaat anlamında geçer: “طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ” “Onlara itaat etmek ve uygun olanı söylemek yaraşır.”²⁴ Nur suresinde de itaat etme olarak geçer: “وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ” “Kim Allah'a ve O'nun

¹⁷ Ra'd, 13/15.

¹⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1423.

¹⁹ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezheri el-Herevi, *Tehzibu'l-Luğa*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2001, c.3, s.66; Ahmed b. Faris b. Zekeriyya el-Kazvini er-Razi, *Mekayisu'l-Luğa*, Daru'l Fikr, h.1399, c.3, s.431.

²⁰ Ezheri, *Tehzib*, c.3, s.68.

²¹ Ezheri, *Tehzib*, c.3, s.68.

²² Ebu'l Hasan Ali b. İsmail b. Side el-Mursi, *el-Muhassas*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1996, c.1, s.325.

²³ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyni (Murtaza ez-Zebidi), *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Daru'l-Hidaye, c.21, s.461.

²⁴ Muhammed, 47/21.

Rasulü'ne itaat eder, Allah'tan korkar ve Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederse, işte onlar gerçek başarıya eren kimseler olacaklar.”²⁵

Yine Ahzab suresinde de *Allah'a ve Rasulü'ne uyma* anlamındadır: “وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ” “Zira her kim Allah'a ve Rasulü'ne uyarsa, iyi bilsin ki o nihai ve büyük kurtuluşa ermiştir.”²⁶ Nisa suresinde de *itaat* anlamında bir kullanım söz konusu: “مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا” “Kim Elçi'ye itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, iyi bilsin ki biz seni onlara korumalık yapasın diye göndermedik.”²⁷ Enfal suresinde de benzeri anlamda karşımıza çıkmaktadır: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ” “Siz ey iman edenler! Allah'a ve O'nun Elçisi'ne bağlılığınızı gösterin; (O'nun mesajını) işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin!”²⁸

Ayrıca itaat, (تطوع) kalıbıyla gelirse; kişinin bir şeyi gönüllü olarak yapması, farz olmayanı nafil ibadetiyle (içten olarak) yapması anlamını taşır. Nafil namaz ile ilgili ez-Zahir'de şöyle denilmiştir: “النافلة ما تطوع به المعطى مما لا يجب عليه ويقال تنفلت” “Nafil, kendisine farz olarak verilmemiş bir şeyi gönüllü yapmaktır. Denilir ki, namazı içten gelerek kıldın. Bunu gönüllü olarak yaptın.”²⁹

Bakara suresindeki şu ayette *gönüllü olarak yapma* anlamındadır: “فَمَنْ نَطَّوَعٌ” “Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur, ama -eğer bilerseniz-oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”³⁰

Aynı suredeki şu ayette de *gönüllü ve içten yapma* manasına gelmektedir: “وَمَنْ” “Eğer biri kalkar da emredilenin ötesinde hayır işlerse, iyi

²⁵ Nur, 24/52.

²⁶ Ahzab, 33/71.

²⁷ Nisa, 4/80.

²⁸ Enfal, 8/20.

²⁹ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet b. el-Ezheri el-Herevi, *ez-Zahir Fi Ğaribi Elfazi's-Şafii*, Daru't-Telai', c.1, s.188.

³⁰ Bakara, 2/184.

bilsin ki Allah yaptığının karşılığını bol bol verendir, (insan için iyi olanı) tarifsiz bir biçimde bilendir.”³¹

Dahası Kur’an’da geçmeyen önemli bir kullanımı daha vardır. O da, kişinin görüşünü kabul edip onaylaması da itaat olarak algılanmaktadır. “وَإِذَا وَافَقَهُ فَقَدْ طَاوَعَهُ” “Onun görüşüne katılırsa/muvafakat ederse ona itaat etmiş olur.”³² Bu kullanıma bir örnek daha verecek olursak: “طَاوَعَتِ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا طَوَاعِيَةً حَسَنَةً” “Kadın kocasının görüşüne güzellikle katıldı (boyun eğdi).”³³

2. İslam (الاسلام)

İslam (الاسلام) kelimesi “أَسْلَمَ يُسْلِمُ، إِسْلَامًا، فَهُوَ مُسْلِمٌ” den türemedir. İslam (الاسلام); tam manasıyla *birine boyun eğme, teslim olma ve itaat etme* anlamlarına gelir. Birisi ruhunu teslim ettiği zaman şöyle denilir: “أَسْلَمَ الرُّوحَ”³⁴

Mü’min ve Neml surelerinde Allah’a teslim olmaktan söz eder: “قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ “*De ki: Elbet ben, hele de Rabbimden bana hakikatin apaçık delilleri ulaşmışken, Allah’tan başka yalvarıp yakardıklarınıza kulluk etmekten nehyolundum ve ben kendimi âlemlerin Rabbine teslim etmekle emrolundum.*”³⁵ Neml de aynı anlamda kullanım geçmektedir: “إِنَّمَا أَمْرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمْرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ” “(Ey Peygamber! De ki): “Ben yalnızca O’nun mübarek kıldığı şu şehrin Rabbine kulluk etmekle emrolundum: zira her bir şey O’na aittir. Yine ben O’na gönülden teslim olanlardan biri olmakla emrolundum!”³⁶

Âl-i İmran suresinde yerde ve göklerde bulunan her şeyin Allah’a boyun eğip, teslim olduklarından söz eder: “أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا “*Yoksa onlar, Allah’ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi*

³¹ Bakara, 2/158.

³² Ezheri, *Tehzib*, c.3, s.66; İbn Faris, *Mekayisu’l-Luğa*, c.3, s.431; İbn Side, *el-Muhassas*, c.1, s.325.

³³ Halil, *Kitabu’l-Ayn*, c.2, s.209.

³⁴ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.2, s.1099.

³⁵ Mü’min, 40/66.

³⁶ Neml, 27/91.

arıyorlar? Oysaki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular: Çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar.”³⁷

S-l-m kökünden gelen “السَّلْمُ” “savaş karşılığı” demektir. Selametle aynı anlama gelir.³⁸ Harbe son vermeye “المُسَالْمَةُ” denilir.³⁹ Kendisini korumak için teslim olma durumu için şöyle söylenir: “أسلم نفسه له مندفعاً”⁴⁰

Sılm kelimesi Enfal suresinde barış yapıldığı zamanki teslim etme durumundan bahseder: “وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” “Ama eğer onlar barışa yönelirlerse sen de bu yönelişe uy! Ne ki yalnızca Allah'a güven: unutma ki O duyulmayı duyan, bilinmeyi bilendir.”⁴¹

Yunus suresinde barışın ve güvenin sağlandığı esenlik yurdu diye geçer: “وَاللَّهُ وَبِذَلِكَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” “Böylelikle Allah (insanı) mutluluk ve güvenlik (esenlik) zeminine çağırmakta ve isteyeniyi dosdoğru bir yola yönlendirmeyi dilemektedir.”⁴²

Enfal suresinde de Allah'ın koruma ve güvenli kılması anlamında geçer: “إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَاقِسْتَهُمْ وَتَلْتَمِزَنَّهُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ” “O zaman Allah rüyanda, sana onları sayıca az gösterdi. Eğer onları sana kalabalık gösterseydi, kesinlikle yılgınlığa kapılacak ve yapılması gereken iş konusunda anlaşmazlığa düşecektiniz. Fakat Allah (sizi) bundan korudu. Çünkü O, gönüllerin özünü en ince ayrıntısına kadar bilir.”⁴³

Zümer suresinde de birine olan boyun eğme ve onun hizmetinde bulunma anlamında geçmektedir: “ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ” “(Bu bapta) Allah size hepsi birbirine rakip birçok ortağın emri altında bulunan bir adamla, sadece bir kişiye bağlı bir adamın

³⁷ Âl-i İmran, 3/83.

³⁸ Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd el-Ezedi, *Cemheratu'l-Luğa*, Daru'l-İlm, Beyrut, 1987, c.2, s.858.

³⁹ Muhammed b. Mukerrem b. Ali, Ebu'l-Fadl, Cemaleddin b. Manzur el-Ensari, er-Ruyfi'i, el-İfrikî, *Lisanu'l-Arap*, Daru Dadır, Beyrut, h.1414, c.12, s.293.

⁴⁰ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.364.

⁴¹ Enfal, 8/61.

⁴² Yunus, 10/25.

⁴³ Enfal, 8/43.

durumunu misal gösterir: bu ikisinin durumu eşit midir? Allah'a hamd olsun ki hayır, ama onların çoğu bunu kavramaktan bile acizdirler.”⁴⁴

İslam (الإسلام), bağlanma demektir. Boyun eğmeye delalet eder. Terim olarak da Allah'ın dini olan *İslam'a girme ve O'na teslim olmayı* ifade eder. İslama giren birisine şöyle denilir: “فُلَانٌ مُسْلِمٌ”. Yine İslam, Allah'a ibadette ihlâslı olmayı ifade eder.⁴⁵ Allah'a kul olup putlara tapmaktan vazgeçen birisi için “أَسْلَمَ” ifadesi kullanılır.⁴⁶

Maide suresinde İslam dininden söz eder: “وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ” “Bugün size nimetimi tamamladım ve size İslam dinini seçtim.”⁴⁷ Âl-i İmran suresinde de İslam dininden bahseder: “إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ” “Allah katında tek din İslam'dır.”⁴⁸

En'am suresinde de “İslam'a girmiş kimse” anlamında geçer: “لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ” “Ululhiyyetinde O'nun ortağı yoktur: Ben işte bu tevhid ile emrolundum ve ben varlığını kayıtsız, şartsız Allah'a teslim edenlerin öncüsü olmuştum (olacağım)!”⁴⁹

Hacc suresinde de “İslam'a müntesip olan” anlamında geçmektedir: “هُوَ سَمَّاكُمْ” “O sizleri bundan önce de bu vahyin (gelişinden) sonra da müslüman olarak isimlendirdi.”⁵⁰

Cin suresinde “Allah'a teslim olan” anlamında kullanılmıştır: “وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ” “Bununla beraber, içimizden Allah'a tam teslim olanlar da var, kendisine kötülük edenler de ama her kim Allah'a teslim olursa, işte onlar doğru bir bilinç inşa etmenin hakkını verenlerdir.”⁵¹

⁴⁴ Zümer, 39/29.

⁴⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.12, s.293.

⁴⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.572.

⁴⁷ Maide, 5/3.

⁴⁸ Âl-i İmran, 3/19.

⁴⁹ En'am, 6/163.

⁵⁰ Hacc, 22/78.

⁵¹ Cin, 72/14.

Bakara suresinde de İbrahim (a.s) ‘Allah’a teslim olma’ duası yer almaktadır: “رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ” “Rabbimiz! Bizi kayıtsız şartsız sana teslim olan kimselerden eyle! Soyumuzdan da sürekli sana teslim olacak önder topluluklar var et! Bize nasıl kulluk yapacağımızı göster ve bizi affet! Hiçşüphe yok ki sen tevbeleri çokça kabul edensin, rahmetle muamele edensin!”⁵²

A’raf suresinde sihirbazların ‘teslim oldukları’ni deklare ettikleri yakarışları dile getirilir: “رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّأْنَا مُسْلِمِينَ” “Rabbimiz! Sabır yağdır üzerimize ve varlığımızı sana adanmış olarak canımızı al!”⁵³

Hucurat suresinde “teslim olma” anlamında geçmektedir: “قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ يَكُنْ الْإِيمَانُ بِكُمْ إِلَّا حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنَ الدِّينِ أَتْلُوهَا أَلَمْ يَكُنْ الْإِيمَانُ بِكُمْ إِلَّا حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنَ الدِّينِ أَتْلُوهَا أَلَمْ يَكُنْ الْإِيمَانُ بِكُمْ إِلَّا حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنَ الدِّينِ أَتْلُوهَا أَلَمْ يَكُنْ الْإِيمَانُ بِكُمْ إِلَّا حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنَ الدِّينِ أَتْلُوهَا” “Bedeviler "İman ettik" dediler. De ki: "Henüz iman etmiş sayılmazsınız, lakin 'teslim olduk' diyebilirsiniz.”⁵⁴

Nisa suresinde Allah’a iman etmiş olmanın şartı olarak Allah’a teslimin yanında rasulüne de teslim olmak diye geçer: “فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِي مَا شَجَرَ” “Ama hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında tartıştıkları her konuda seni hakem yapmadıkça, sonra da senin hükmüne içlerinde hiçbir tereddüt taşımaksızın tam bir teslimiyetle uymadıkça iman etmiş sayılmazlar.”⁵⁵

Allah Rasulü Müslüman birinin tarifini bir rivayetinde şöyle yapmıştır: “الْمُسْلِمُ” “Müslüman elinden ve dilinden Müslümanların (insanların) emin olduğu kimsedir.” Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: “الْمُسْلِمُ” “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ne ona zulmeder ne de onu teslim eder.”⁵⁶

⁵² Bakara, 2/128.

⁵³ A’raf, 7/126.

⁵⁴ Hucurat, 49/14.

⁵⁵ Nisa, 4/65.

⁵⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.12, s.293-294.

İbnu'l-Esir, bir kişinin başka birini tehlikeye atması ve onu düşmanından korumaması durumunda şu ifadeyi kullanmıştır: “أَسْلَمَ فَلَانٌ فُلَانًا”⁵⁷

İslam ile aynı kökten gelen istisla kelimesi, *teslim olma, uyma ve kayıt altına olma* anlamlarına gelir.⁵⁸

Herhangi bir kimseye bir şeyi vermek (teslim etmek) için de şu kelime şöyle kullanılır: “سَلَّمَ نَفْسَهُ لِلشَّرْطَةِ”⁵⁹ Polise teslim olan biri için şöyle söylenir: “سَلَّمَ الشَّيْءَ”

3. İhbat (الإِخْبَات)

İhbat (الإِخْبَات)'ın kökü “خَبَتَ” dir. Huşu'a delalet eder. Kişi huşu' içinde olduğu zaman “أَخْبَتَ يُخْبِتُ إِخْبَاتًا” denilir. İsmi faili “مُخْبِتٌ” dir. Allah'a karşı huşu' içinde bulunduğu zaman şöyle denilir: “وَأَخْبَتَ لِلَّهِ تَعَالَى”⁶⁰

İhbat (الإِخْبَات); gönülden bağlanma, huşu' ve mutmain olma demektir.⁶¹

Hud suresinde gönülden ‘boyun eğen’ manasında kullanılmaktadır: “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا “وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” “*Ne var ki iman edenler, Allah'ı razı eden değerler üretenler ve Rablerine gönülden boyun eğenler de var: işte cennet ehli olanlar da bunlardır; bunlar orada ebedi kalacaklardır.*”⁶²

Hac suresinde de “itaatkâr ve teslim olan” anlamında kullanılmıştır: “فَالِهَكُمْ إِلَهَ “وَأِذْ قُلْنَا لَهُمْ سَلِّمُوا إِلَهُكُمْ وَأَسْلِمُوا لِيَوْمِ الْحِسَابِ” “*Bakın, ilahınız tek bir İlah'tır; o halde yalnız O'na teslim olun! Ve (sen de Ey Peygamber); O'na yürekte boyun eğenleri (O'nun rızasıyla) müjdele!*”⁶³

⁵⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.12, s.294.

⁵⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.12, s.295.

⁵⁹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1099.

⁶⁰ İbn Faris, *Mekayisu'l-Luğa*, c.2, s.238.

⁶¹ Ezheri, *Tehzib*, c.7, s.136; Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.605.

⁶² Hud, 11/23.

⁶³ Hacc, 22/34.

Hız. Peygamber'e isnad edilen bir hadiste şöyle buyurmuş: "وَاجْعَلْنِي لَكَ مُخْبِتًا" "Beni sana karşı huşu' içinde olan yap." Buradaki "مُخْبِتًا"; "itaat eden, huşu' içinde olan ve tevazu sahibi olan" anlamındadır.⁶⁴

İhbat (الإخبات), İsrâ suresinde ise *cehennem ateşinin yumuşayarak boyun eğmesi ve teskin etmesi* anlamında kullanılmıştır: "وَتَحْسُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمِّيًّا وَبُكَمًا وَصُمًّا" "Ve Biz Kıyamet Günü onları (dehşetten kararmış olan) yüzleri yerde, (hakikati) görmez, işitmez ve söylemez birileri olarak toplayacağız; varış yerleri, ne zaman yatıştır gibi olsa kavurucu alevini tekrar kıskırtacağımız cehennem olacaktır."⁶⁵

İbn Abbas buradaki "خَبِتٌ" kelimesine *sükûn bulduğunda* (سكنت) demiştir. Mücahid ise, *söndüğü zaman* (طفيت) demiştir. Katade de *yumuşadığı ve zayıfladığı zaman* "لانتو ضعفت" demiştir.⁶⁶

Hac suresinin şu ayetinde ise "mutmain ve teslim olma" anlamındadır: "وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ" "Yine (bunun bir nedeni) de, bilgi ve bilginin amacını kavrayanlar bu (mesajın) Rabbinden gelen hakikatin ta kendisi olduğunu anlasınlar diyedir. Bu sayede ona inanacaklar, nihayet kalpleri ona tam bir teslimiyetle yatışacaktır. Şu bir gerçek ki, Allah inanıp güvenen kimseleri dosdoğru bir yola yöneltir."⁶⁷

4. Kunut (القنوت)

Halil b. Ahmed'e göre (قننت) kelimesi itaat manasına gelir. Yani Allah'a itaat manasındadır. Yine kunut ve vitir namazının sonunda yapıldığı gibi dua anlamına da gelir.⁶⁸

⁶⁴ Mecdudîd Ebu's-Saadet el- Mubarek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdî'l Kerim eş-Şeybani, el-Cezeri İbnu'l-Esir, *en-Nihayetu Fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, c.2, s.4.

⁶⁵ İsrâ, 17/97.

⁶⁶ Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi Ebu İshak, *el-Keşfu ve'l-Beyanu An Tefsiri'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2002, c.6, s.136.

⁶⁷ Hacc, 22/54.

⁶⁸ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.5, s.129.

İbn Faris'e göre kunut (قنوت), dindeki itaate ve hayra delalet eder. Aslında itaat manasındadır. Sonradan ise, din yolundaki her tür istikamete verilen bir isim olmuştur. Namazdaki kıyamın uzunluğunu ifade edebilmek için kullanılır. Namazdaki itaati andıran sükûtu da ifade eder.⁶⁹

Ezheri ise, kunut'un “*sükût etme, susma ve konuşmaktan vazgeçme*” manalarına geldiğini ifade eder.⁷⁰ Kunut, namazdaki kıyamın uzunluğunu da ifade eder.⁷¹

Kunut, dua manasına da gelir. Namazda iken kıyamda okunan dua manasındadır. Kıyamda iken özel bir mahal üzere dua etmektir.⁷²

Şimdi de Kur'an'da kunut (قنوت) ile ilgili kullanımlarabirkaç ayet göstererek göz atalım:

Bakara suresinde de “*boyun eğme ve itaat etme anlamında*” şöyle geçmektedir: “*وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَانُونٌَ*” “*Bir de "Allah bir oğul edindi" iddiasında bulundular. Haşâ! O aşkın bir hakikattir. Aksine göklerde ve yerde bulunan her şey O'na aittir: hepsi de O'nun iradesine boyun eğerler.*”⁷³ Yine Rum suresinde de bu ifade tarzıyla kullanılır: “*وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَانُونٌَ*” “*Göklerde ve yerde bulunan her varlık O'na aittir; hepsi de O'na itirazsız boyun eğmişlerdir.*”⁷⁴

Kimi müfessirlere göre bu ayetlerdeki kânit (قَانِيتُ), “*Allah'a itaat edenler*” manasına gelmektedir.⁷⁵

Taberi, bu ayetlerdeki kânit (قَانِيتُ) ile ilgili şöyle söylemektedir: “*Arap dilinde kunut (قنوت) üç manaya gelir: Birincisi, itaati ifade eder; bedeninin de şehadetiyle*

⁶⁹ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.6, s.338.

⁷⁰ Ezheri, *Tehzib*, c.9, s.65.

⁷¹ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.408.

⁷² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.1861.

⁷³ Bakara, 2/116.

⁷⁴ Rum, 30/26.

⁷⁵ Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğâlibi'l-Âmilî, Ebu Ca'fer et-Taberî, *Camîu'l-Beyan Fi Te'vil'l-Kur'an*, Tah. Ahmet Muhammet Şakir, *Müessesetu'r-Risale*, 2000, c.2, s.538.

Allah'a ibadet etmeye ikrarı, Allah'ın vahdaniyetine delaleti ve yalnızca Allah'ın yaratıcı olduğunu zikretmeyi ifade eder. İkincisi de *kıyamı* ifade eder. Üçüncüsü de *konuşmayı bırakma ve susmayı* ifade eder".⁷⁶

Kunût (قنوت), Âl-i İmran Suresinde “*teslim olma*” şeklinde geçer: “يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي “*Ey Meryem! Rabbine huşu ile bağlan, secdeye kapan ve (O'nun huzurunda) eğilenlerle birlikte eğil!*”⁷⁷

Yine Bakara suresinde “*teslimiyet bilincine sahip olma*” anlamında şöyle geçmektedir: “حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ” “*Namazlarınızı, özellikle en ideal namazı kılmaya gayret edin ve Allah'ın huzurunda gönülden bir bağlılıkla durun!*”⁷⁸

Razi'ye göre “kunût (قنوت), aslında *devamlılığı* ifade eder. Aslında kunût (قنوت) dört şekilde kullanılır:

Birincisi, *itaat* için kullanılır. Ali İmran'da geçen “يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ” ifadesi *itaati* emreder. İkincisi, *kıyamın uzun olmasını* ifade eder. Allah Rasulüne sorulan “hangi namaz daha faziletlidir” sorusuna, “*kunût (قنوت)*” diye cevap vermiştir. Üçüncüsü, *sükût* manasındadır. Zeyd bin Erkam'ın “وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ” “gönülden bağlanın” ayeti şöyle dediği gibi: “*bu ayet inene kadar namazlarımızda konuşurduk. Bu ayetten sonra ise namazlarda sustuk.*” Dördüncüsü de *devamlılık ve süreklilik* manasına gelir.⁷⁹

Kunût (قنوت); *durgunluk, suskunluk ve sükûtu* da ifade eder.⁸⁰ Bazıları Zeyd bin Erkam'ın yukarıdaki rivayetine dayanarak bu ayetlerin te'vili için şunları söylemiştir:

⁷⁶ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.2, s.538.

⁷⁷ Âl-i İmran, 3/43.

⁷⁸ Bakara, 2/238.

⁷⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymiyyi'r- Raziyyi'l Melkab bi-Fahreddin er-Razi, *Mefâtihu'l-Ğâyb*, Daru İhyai't- Turasi'l-Arabi, Beyrut, c.4, s.23.

⁸⁰ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.5, s.235-236.

“Kunût (قنوت), Allah’ın namazınızda iken konuşmamanızı emrettiği için sükût olma halini ifade eder. Yani kelamı terk etme halidir.”⁸¹

Kunut gece kıyamı olmayı da ifade eder.⁸² Buradaki gece kıyamından kasıt gece ibadeti veya gece namazıdır. Allah Rasulü, kunût (قنوت) için şöyle demiştir: “أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طَوْلُ الْقُنُوتِ” “Namazın en faziletlisi kunutu (kıyamı) uzun olandır.”⁸³

Zümer Suresinde kunût (قنوت) “kulluk görevini yerine getiren” anlamında şöyle geçer: “أَمْ مَنْ هُوَ قَانِتٌ آتَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ” “Yoksa siz, gece boyunca (namazda) secde ederek yahut ayakta durarak kendini (Allah'a) ibadete adayan, öteki dünyayı gözeten ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (ile kendinizi bir mi tutuyor/sunuz?”⁸⁴

İbn Ömer bu ayetin tefsiri için şöyle der: “bu ayetteki kunut (قَانِتٌ), huşu içerisinde kur’an okumak ve kıyamı uzun tutmaktır.”⁸⁵ İbn Abbas da “وَقَوْمُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ”⁸⁶ ayetine atfen kunutun “dua ve zikir” manasına geldiğini ifade eder.⁸⁶

Ahzab Suresindeki kunut (قنوت), “itaat etme” anlamında kullanımı söz konusudur: “وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ” “İçinizden her kim de Allah'a ve rasulüne gönülden boyun eğer ve ıslah edici iyilikler işlerse, onun ödülünü de iki misli veririz.”⁸⁷

Nisa suresinde de “itaatkâr kadınlar” manasında karşımıza çıkmaktadır: “إِنَّ مِنْ أُمَّةٍ قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “Dürüst ve erdemli kadınlar hem (Allah'a) itaat eden, hem de Allah’ın koruduğunu (iffetli eşlerin) yokluğunda da koruyan sadık ve itaatkâr kadınlardır.”⁸⁸

⁸¹ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.5, s.230-231.

⁸² Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.5, s.10, 87.

⁸³ Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud b. Muhammed b. el-Ferra el-Beğavi, *Tefsiru'l-Beğavi*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut, h.1420, c.1, s.159.

⁸⁴ Zümer, 39/9.

⁸⁵ Beğavi, *Tefsiru'l-Beğavi*, c.4, s.81.

⁸⁶ Razi, *Mefâtihu'l-Ğâyb*, c.6, s.488.

⁸⁷ Ahzab, 33/31.

⁸⁸ Nisa, 4/34.

Nahl suresinde Hz. İbrahim için “itaatkâr ve kendini Rabbine adayan” diye geçmektedir: “إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “Hiçşüphe yok ki İbrahim tüm güzellikleri kendinde toplamış başlı başına örnek bir önder, her türlü kötülükten yüz çevirip bütün varlığıyla Allah'a adanmış biriydi; fakat o, asla başkalarına ilahlık yakıştıran bir müşrik olmadı.”⁸⁹

5. Huşu' (الخشوع)

Huşu' kelimesi, “خشع يخشع خشوعا” kökünden türemiş olup “korku içinde eğilmeyi” ifade eder.

Huşu', yatıştırmaya delalet eder. Kişi eğer yatışmış ve başını eğmişse “خشع” denilir. İbn Düreyd'e göre “خاشع” haşi', “içten içe olma ve rükû etme” halidir.⁹⁰

Şu şiirde de geçtiği gibi: “قَالَ الْخَلِيلُ: خَشَعَ سَنَامُ الْبَعِيرِ، إِذَا ذَهَبَ إِلَّا أَقْلَهُ” “Dost dedi ki, az gittiği zaman devenin kamburu eğildi.”⁹¹ Güneşin ve yıldızların batıp gitmeleri için de huşu'dan gelen “خشعت الكواكب” ifadesi kullanılır.⁹²

Mütevazı (sessiz, sakin) bir tepeye de “الخُشْعَةُ” “el-huş'atu” denilir. Bir rivayette de şöyle denilmiş: “Yeryüzü sudan ıssız bir parça idi. Sonra genleşti, genişledi. En sonunda da yatıştırma halini aldı.”⁹³

Huşu' kelimesinden türeyen “تخشع” kelimesi de “gözü yere indirme (bakışı yere atma) ve sesi kısma” manalarına gelir.⁹⁴ Yine kalbin yumuşaması “رق قلبه” manasına da gelir.⁹⁵

Rahman suresinde geçen bu ayette ise “sesin kısılması ve teskin edilmesi” anlamındadır: “وَوَخَّشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ” “Sesler, Rahman'ın heybetinden kısılmıştır.”⁹⁶

⁸⁹ Nahl, 16/120.

⁹⁰ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.182.

⁹¹ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.183.

⁹² Ezheri, *Tehzib*, c.1, s.107.

⁹³ Ebu Mansur İsmail b. Hammad El-Farabi el-Cevheri, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, Daru'l İlm, Beyrut, h.1407, c.3, s.1204.

⁹⁴ İbn Side el-Mursi, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1421, c.1, s.129.

⁹⁵ Rinhard Better Andozi, (ter: Muhammed Selim en-Neimi), *Tekmiletu'l-Meacimi'l-Arabiyye*, Vizeratu's- Sekafetu ve'l-İ'lam, Irak, 2000, c.4, s.101.

Haşr suresinde geçen şu ayette “boyun eğme” anlamında kullanılmıştır: “Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, dağın Allah'a saygıdan boyun eğmiş bir halde şerha şerha yarılıp eridiğini (خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ) görürdün.”⁹⁷ Burada dağın Rabbine karşı korkuyla itaat ve sükûn etmesini ifade eder.⁹⁸

Fussilet suresinde de yeryüzünün “boynunu bükmesi” anlamında bir kullanım söz konusudur: “وَمِن آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً” “Senin yeryüzünü (kuraklıktan) boynu bükük huşu halinde görmeyen de O'nun ayetlerindedir”⁹⁹

Bakara'da “itaat edenler anlamında gelmiştir: “وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا” “Sabır ve salât ile yardım isteyin. Ancak bu huşu duyanlardan başkasına ağır gelir.”¹⁰⁰

Taberî'ye göre huşu' kelimesinin asıl manası, “tevazu, tezelliül ve gönül rahatlığı” demektir.¹⁰¹ Bu ayetteki “إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ” ibaresi de “itaatine tabi olanlar ve sözünde duranlar” anlamında olduğunu söyler.”¹⁰²

İbn Âşûr'a göre bu ayetteki “hâşi'in/خَاشِعِينَ”den kasıt, “nefsini alçaltan, Allah'ın emrine mutmain olmayı uman, akıbetlerin en güzelini isteyen ve mevcut şehvetinin süslediği şeylere aldırmayan” anlamındadır.¹⁰³

Şura suresinde de “korku ve zillet içerisinde başların öne eğilmesi” anlamında geçmektedir: “وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الدُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ” “Ateşe atıldıklarında onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin.”¹⁰⁴

⁹⁶ Taha, 20/108.

⁹⁷ Haşr, 59/21.

⁹⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.645.

⁹⁹ Fussilet, 41/39.

¹⁰⁰ Bakara, 2/45.

¹⁰¹ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, c.1, s.17.

¹⁰² Taberî, *Camiu'l-Beyan*, c.1, s.16.

¹⁰³ İbn Aşur, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru't-Tunusiyye, h.1984, c.1, s.480.

¹⁰⁴ Şura, 42/45.

İbn Zeyd'e göre bu ayetteki “حَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ” ifadesi “Allah'tan korkma” manasındadır ve onlara inen bu korku, onları zillet içinde bırakmıştır.¹⁰⁵

Kamer suresinde de *korku ve zillet* manasında kullanılır: “خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ” “Gözleri korkudan perişan bir vaziyette, etrafa saçılmış çekirgeler gibi buldukları yerden çıkarlar.”¹⁰⁶ Bu ayetteki huşşe'an (خُشَّعًا) kelimesi “خاشع” kelimesinin çoğuludur.

Zemahşeri'ye göre bu ayetteki “خشوع الأبصار” “huşu'u'l-ebzar” ifadesi, zilletten bir kinayedir. Çünkü zelil olan kişinin zilleti ve aziz olan kişinin izzeti gözlerinde görülür.¹⁰⁷

Ğaşiye Suresinde *başın zillet içerisinde eğilmesi* anlamında geçer: “وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ” “O gün, birtakım yüzler zillet içinde, başlar eğilmiş olacaktır.”¹⁰⁸ Süfyan, bu ayetteki haşi'a kelimesine “azapla zelil olmuş” manasını yüklemiştir. Katade ve İbn Zeyd ise, “cehennemde hissedilen korku” demişlerdir. Buradaki yüzlerden murat ise tüm kâfirlerin yüzleridir.¹⁰⁹ Onların cezası, zilletli bir korkudur.¹¹⁰

Camiu'l-Beyan'da geçen şu şiirde *korku* manasında geçmektedir:

”لَمَّا آتَى خَبْرُ الزُّبَيْرِ تَوَاضَعَتْ ... سُورُ الْمَدِينَةِ وَالْجِبَالِ الْخُشَّعُ”

“Zübeyr'in haberi geldiği zaman, şehir surları ve dağlar korkarak boyun eğdiler/alçakgönüllülük gösterdiler.”¹¹¹

Rivayet ediliyor ki Allah Rasulü, bir adamın namazda sakalıyla oynadığını görünce şöyle buyurmuş: “لَوْ خَشِعَ قَلْبُ هَذَا خَشَعَتْ جَوَارِحُهُ” “Bu (adamın) kalbi huşu içinde olsaydı vücudunun azâları da huşu içerisinde olurlardı.”¹¹²

¹⁰⁵ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, c.1, s.623.

¹⁰⁶ Kamer, 54/7.

¹⁰⁷ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf ân Hâkâiki Ğavamidi't-Tenzil*, Daru'l Kitaib'l-Arabi, Beyrut, h.1407,c.4, s.432.

¹⁰⁸ Ğaşiye, 88/2.

¹⁰⁹ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr b. Ferhu'l-Ensariyyi'l-Hazreci Şemseddin el-Kurtubi, *Tefsiru'-Kurtubi*, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, h.1384, c.20, s.26.

¹¹⁰ İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, c.30, s.296

¹¹¹ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, c.1, s.623.

Mü'minin suresinde de huşu'a vurgu yapılmaktadır: “الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَائِعُونَ” “Onlar ki, namazlarında derin bir ürperti ve tevazu içinde olurlar.”¹¹³

Bu ayetteki huşu' ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. İbn Abbas: “zelil içinde olanlar” demiş. Hasan ve Katade: “korkanlar”, Mukatıl: “mütevazı olanlar” ve Mücahid ise “gözünü kapatma ve sesi kesme” olarak ifade etmişler.¹¹⁴

Hz. Ali'ye göre buradaki huşu'dan kasıt: “(namazda iken) sağa ve sola iltifat etmemektir. Said İbn Cübeyr de buna benzer olarak şöyle ifade etmiştir: “Allah'a olan huşu'dan/derin saygıdan dolayı sağında ve solunda olan şeyleri bilmemesidir.”

Ebu Hureyre de şöyle demiştir: “Allah Rasulünün ashabi, namazda iken gözlerini semaya dikerlerdi. Bu ayet indikten sonra gözlerini secde mevkiine odakladılar.”¹¹⁵ Zemahşeri'ye göre namazdaki huşu': “kalbin haşyet duyması ve gözün sakınmasıdır.”¹¹⁶

Ata da, bu ayetteki huşu'un “namazda iken vücudu herhangi bir şekilde oynatmamaktır” demiştir. Yine denilmiştir ki: “namazdaki huşu'a odaklanmak, namazın dışındaki her şeyi atmak ve dil ile okunan kıraatı düşünmektir.”¹¹⁷

Namaz, Allah'a karşı derin bir saygı ve derin ürperti duyma halidir. Namazda iken Rabbine münacaat eder. Çünkü kendisi Rabbinin elindedir. Ve huşu'unu Rabbine yöneltir.¹¹⁸

Allah Rasulünün küsuf hadisinde “huşu” kelimesi, korkudan boyun eğme manasında şöyle kullanılmıştır: “إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ خَلَقَانِ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ، وَإِنَّهُمَا لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا تَجَلَّى لِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ خَشَعَ لَهُ” “Güneş ve ay Allah'ın yarattığı iki şeydir. Bu ikisi herhangi birinin ölümü veya hayatı için tutulmazlar.

¹¹² Beğavi, *Tefsiru'l-Beğavi*, c.3, s.358.

¹¹³ Mü'minin, 23/2.

¹¹⁴ Beğavi, *Tefsiru'l-Beğavi*, c.5, s.408.

¹¹⁵ Beğavi, *Tefsiru'l-Beğavi*, c.5, s.408.

¹¹⁶ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c.3, s.175

¹¹⁷ Beğavi, *Tefsiru'l-Beğavi*, c.5, s.409.

¹¹⁸ İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, c.18, s.9.

Ancak Allah Azze ve Celle, yarattıklarından birisine tecelli ederse o da ona boyun eğer.”¹¹⁹

Hadid suresinde de *kalp ürpertisi* manasında önümüze çıkmaktadır: “أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ “*İman (ettiğini iddia) edenlerin, Allah'ın zikrine, yani Hak katında inen vahye karşı, ta “kalplerinde ürperti duymaları”nın vakti hala gelmedi mi?*”¹²⁰

Bu ayet görünüşte iman ettiklerini ortaya koyup, hakikatte ise kalplerinde ise vahye karşı *ürperti ve itaat* yerine nifakın bulunduğu münafıklar hakkında inmiştir. Yine bu ayet kalp ürpertisi çok olmayan mü'minlerden bir taifeye de hitap ediyor olabilir. Bu bizi şuraya götürecektir; mü'min birisinde kalp ürpertisi yoksa hakikatte iman etmemiş olabilir. Çünkü iman eden kimsede huşu' ve haşyetin olabileceği gibi bu özellikler olmayabilir de. Böylece onlara bu çağrışı yapıyor ki, kalpleri kaskatı kesilsin.¹²¹

6. Hudu' (الخضوع)

Hudu' (الخضوع) kelimesinin kökü, “خَضَعَ يَخْضَعُ خَضْعًا وَخُضُوعًا”dır. Hudu' (الخضوع), boyun eğme- zelil olma (الدُّلُّ) ve yenilme (الاستِخْدَاءُ) durumudur.¹²² Hudu' (الخضوع), gönülden bir yakarış (تَضَرُّع) demektir.¹²³

Kişi, zelil olduğu/izzetini kaybettiği zaman şöyle denilir: “خَضَعَ الرَّجُلُ خُضُوعًا.” Güneşin boynunu eğercesine batışını andıran gün batımı olduğu zaman şöyle denilir: “خَضَعَ النَّجْمُ”¹²⁴

Yine İmru'l-Kays şiirinde boynunu eğmiş yıldızları sevgilisine göndermek istediğini şöyle ifade etmiş: “بَعَثْتُ إِلَيْهَا وَالنُّجُومُ خَوَاضِعٌ”¹²⁵ Veya şöyle denilir: “خَضَعَتِ الشَّمْسُ وَالنُّجُومُ”¹²⁶

¹¹⁹ Ebu'l-Fedai İsmail b. Ömer İbn Kesir el-Kureşiyi'l-Basriyyi'd-Dimeşkiyyi, *Tefsiru Kur'an'i'l-Azim*, (tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1419, c.5, s.354.

¹²⁰ Hadid, 57/16.

¹²¹ Razi, *Mefâtihu'l-Gâyib*, c.29, s.460.

¹²² Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.1, s.113.

¹²³ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.1, s.270.

¹²⁴ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.606.

Kişi, konuşmasında sözünü eğip büküyorsa (işveli ve cilveli konuşuyorsa) şöyle denilir: “خَضَعَ الرَّجُلُ وَأَخْضَعَ” İşveli ve cilveli konuşma üzerine bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: “نَهَى أَنْ يُخْضِعَ الرَّجُلُ لِعَیْرِ امْرَأَتِهِ” “Kişinin eşinden başkasına cilveli/işveli konuşmasını yasakladı.”¹²⁷

Ahzab suresinde ise, *yumuşak konuşma* (cilveli ve işveli) konuşma anlamında geçmektedir: “يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنْ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ “مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا” *“Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir hanım gibi değilsiniz; tabi ki eğer Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız. Şu halde işveli bir edayla (eğip- bükerek) konuşmayın, sonra kalplerinde hastalık bulunanlar yersiz bir arzuya kapılırlar; ama güzel ve düzgün konuşun!”*¹²⁸

Kişi, boynunu ve başını elinin altına dolambaç bir halde büküğü zaman ise şöyle denilir: “خَضَعَ بَرَقَيْتَهُ وَرَأْسَهُ عَلَى يَدَيْهِ”¹²⁹ Yine teskin (السَّكِينَةَ) olma durumunda da kullanılır.¹³⁰ Teskin, sakin (النَّطَامُن) ve tevazu olma durumudur.¹³¹

Savaşta savaşın kızışma anında seslerin karışık ve iç içe geçmesi durumuna “الْخَيْضَعَةُ” denilir. Bunun sonucunda aynı safta savaşan bazıları bu karışık seslere kulak verirlerse bu seslere boyun eğmiş olduğu için şöyle denilir: “الْأَفْرَانُ يَخْضَعُ فِيهَا”¹³² “بَعْضٌ لِّبَعْضٍ”¹³²

Ordunun hezimete uğraması, dağılması ve kuvvetinin gitmesi durumunda şöyle söylenir: “تَضَعُضُ الْجَيْشُ” Dul bir kadının kocasının ölümünden sonra hüzünlenip zayıf ve aciz kalması durumunda da böyle benzeri ifade kullanılır: “تَضَعُضُ الْفَرِيقُ الْمُنَافِسُ”¹³³ “تَضَعُضَتِ الْأَرْمَلَةُ بَعْدَ مَوْتِ زَوْجِهَا”¹³³

¹²⁵ İbn Faris, *Mekâyisu 'l-Luğa*, c.2, s.190.

¹²⁶ Ebu'l Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşeri, *Esasu 'l-Belağa*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, c.1, s.253;

¹²⁷ İbn Faris, *Mekâyisu 'l-Luğa*, c.2, s.191.

¹²⁸ Ahzab, 33/32.

¹²⁹ Ezheri, *Tehzib*, c.10, s.157.

¹³⁰ Ezheri, *Tehzib*, c.10, s.204.

¹³¹ İbn Manzur, *Lisanu 'l-Arap*, c.8, s.72.

¹³² İbn Faris, *Mekâyisu 'l-Luğa*, c.2, s.191.

¹³³ Ahmet Muhtar, *Mu 'cemu 'l-Luğa*, c.2, s.1361.

Kişinin başını yere doğru eğmesi de şöyle ifade edilir: “أَمَالَ رَأْسَهُ إِلَى الْأَرْضِ أَوْ دَنَا”¹³⁴ İsyancı güçlü grupların boyun eğmeleri için ise şöyle ifade edilir: “خَضَعَتِ الْقُوَّةُ الْجَمَاعَاتِ الْمَتَمَرَّةُ”¹³⁵ ”مِنْهَا” Boyun eğen bitki için şöyle denilir: “تَبَاتُ خَضِعٌ”¹³⁴

Şuara suresinde de *boyun bükme* anlamında geçmektedir: “إِنْ نَشَأُ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنْ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ”¹³⁶ “Eğer dileseydik onlara semadan öyle bir belge indirirdik ki, onun karşısında (meburen) boyun bükler, baş eğerlerdi.”¹³⁶

Kanun hükümlerine göre cezasını çekmek için boyun eğen birisi için şu ifade kullanılır: “خَضَعَ لِلْعِقَابِ بِحَسَبِ أَحْكَامِ الْقَانُونِ”¹³⁷

7. Secde (سجدة)

Secde (سجد), bakışı yere doğru devam ettirmektir.¹³⁸ Bir adam boyun eğmek ve boynunu eğmek isterse şöyle der: “سَجَدَ الرَّجُلُ رَأْسَهُ”¹³⁹ Yine secde, yüzü yere doğru koymaktır.¹⁴⁰

Buna binaen mescid de topluca secde edilen yer demektir. Namaz evi ve secde yeri anlamlarına da gelir.¹⁴¹

Rahman suresinde bitkiler/yıldızlar ve ağaçların boyun eğmesi hakkında şöyle bir ifade geçer: “وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ”¹⁴² “Yıldız ve gövdeli bitkiler O'nun emrine boyun eğerler.”¹⁴²

Sad suresinde ise meleklerin secdesinden bahsedilir: “فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ”¹⁴³ “Bunun üzerine bütün melekler emre amade oldular”¹⁴³

Fussilet suresine *Allah'a secde edilmesi* hususu gündeme getirilir: “لَا تَسْجُدُوا”¹⁴⁴ “Ne güneşe secde edin, ne de aya!”¹⁴⁴

¹³⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.8, s.73-74.

¹³⁵ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.657.

¹³⁶ Şuara, 26/4.

¹³⁷ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2480.

¹³⁸ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.447.

¹³⁹ İbn Faris, *Mekayisu'l-Luğa*, c.3, s.133.

¹⁴⁰ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.8, s.172.

¹⁴¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1034.

¹⁴² Rahman, 55/6.

¹⁴³ Sad, 38/73.

Eğer özellikle O'na kulluk ettiğinizi (düşünüyorsanız), onları da yaratan Allah'a secde edin!”¹⁴⁴

Son olarak Necm suresinde de Allah’a boyun eğme anlamında kullanılmıştır. Şöyleki: “فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَعَبُدُوا” “Artık (bırakın bu tavrı da), Allah’ın huzurunda yerlere kapanın ve yalnız O’na kulluk edin!”¹⁴⁵

8. Rükû’ (الركوع)

Rükû’ (الركوع), “رَكَعَ يَرَكَعُ رَكْعًا وَرُكُوعًا فَهُوَ رَاكِعٌ”, (الركوع), Ra, Kaf ve Ayn harflerinden oluşur ve eğilmeye delalet eder. Eğer biri eğilirse: “رَكَعَ الرَّجُلُ” denilir ve her eğilen rükû’etmiştir anlamında şöyle söylenir: “وَكُلُّ مُنْحَنٍ رَاكِعٌ”¹⁴⁶

Rükû’ (الركوع), yüzünü yere indirme demektir.¹⁴⁷ Rekât manasında da kullanılır. Namazı kılan kişi, bir rekât kıldı diye şöyle denilir: “رَكَعَ الْمَصَلِّي رَكْعَةً” Yine Allah’a rükû etti anlamında şöyle denilir: “رَكَعَ إِلَى اللَّهِ”¹⁴⁸

Zenginlikten sonra fakirliğe düşülmüşse rükû kelimesiyle de ifade edilebilir. Böyle durumda olan bir adam için şöyle denilir: “رَكَعَ الرَّجُلُ”¹⁴⁹ Yaşlılıktan ve zayıflıktan dolayı düşme ve eğilme gösterilmişse, yine rükû ile ifade edilir. Böyle durumdaki bir adam için şöyle denilir: “رَكَعَ الشَّيْخُ”¹⁵⁰

Hacc suresinde Allah’ın huzurunda eğilme anlamında şöyle geçer: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَعَبُدُوا رَبَّكُمْ” “Siz ey iman edenler! Sadece (Allah’ın huzurunda) eğilin! O’na secde edin ve yalnızca Rabbinize kulluk edin!”¹⁵¹ Yine Hz. Davut’un başını eğmesi anlamında şöyle geçer: “فَاسْتَعْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ” “(Davut) Hemen Rabbinden af diledi ve baş eğip iki büklüm bir halde tevbe ederek O’na yöneldi.”¹⁵²

¹⁴⁴ Fussilet, 41/37.

¹⁴⁵ Necm, 53/62.

¹⁴⁶ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.434.

¹⁴⁷ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.2, s.770.

¹⁴⁸ Ezheri, *Tehzib*, c.1, s.203.

¹⁴⁹ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.21, s.122.

¹⁵⁰ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.937.

¹⁵¹ Hacc, 22/77.

¹⁵² Sad, 38/24.

9. Hevn (هون)

Hevn, “هَانَ يَهُونَ، هُنَّ، هُونًا وَهَوَانًا وَمَهَانَةً، فَهَوَ هَيْنٌ” den gelmekte olup zelil olmaya delalet eder. Küçüklük ve hakirliğe delalet eder.¹⁵³ Aynı zamanda vakur olmaya ve duruş sahibi olmaya da delalet eder.¹⁵⁴

Cahiliye döneminde insanlar kız çocuğu ile müjdelendiğinde yüzlerini ekşitirlerdi. Bu bağlamda zillete dıșar olma anlamında Kur'an'da şöyle geçer: “يَتَوَارَى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ” *“Ona müjdelenen şeyin kendisinde oluşturduğu kötümser duygulardan dolayı, toplumdaki kaçıp köşe bucak saklanacak delik arar: şimdi onu zillete katlanma pahasına tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Görüyorsunuz değil mi; ne berbat akıl yürütüyorlar.”*¹⁵⁵

Yine yeryüzünde boynu bükük yürüme anlamında Kur'an'da şöyle geçer: “وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا” *“Rahman'ın has kulları olan kimseler, yeryüzünde vakarlı bir tevazu ile yürürler ve cahillerle muhatap olduklarında "Selam" der (geçer) ler.”*¹⁵⁶

Baktığımız zaman hevn tevazu ve boynu bükük bir şekilde olma halidir. Dolayısıyla da boyun eğme yakın anlamlıları arasında zikredilmesi gerekir.

10. Tazarru (تضرع)

Tazarru (تضرع); boyun bükme, içtenlikle yalvarma halinde bulunma ve arzuhal durumunda olma anlamlarında geçer.

En'am suresinde Allah'a içtenlikle yalvarma anlamında geçer: “قُلْ مَنْ يُجِيبُكُمْ مَنْ” *“De ki: "Siz, boynunuzu bükerek ve içinizden, 'Eğer O bizi bu (sıkıntıdan) kurtarırsa kesinlikle*

¹⁵³ Ezheri, *Tehzib*, c.6, s.632.

¹⁵⁴ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.6, s.21.

¹⁵⁵ Nahl, 16/59.

¹⁵⁶ Furkan, 25/63.

şükredenlerden olacağız diye Allah'a yalvardığımızda karanın ve denizin kapkara tehlikelerinden sizi koruyacak olan kimdir?"¹⁵⁷

A'raf suresinde şöyle geçer: “ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُجِبُ الْمُعْتَدِينَ” “Rabbimize yalvara yalvara ve için için/gizlice duâ edin! Şübhesiz O, haddi aşanları sevmez!”¹⁵⁸ Yine aynı surede: “وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً” “Rabbini, öz benliğinin içinde yalvarıp ürpererek zikret.”¹⁵⁹

En'am suresinde tevazu ile boyun eğme anlamında geçer: “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ” “Biz, senden önceki toplumlara da mesajlarımızı gönderdik (ey Peygamber) ve onları sıkıntı ve zorluklara uğrattık ki tevazu ile boyun eğsinler.”¹⁶⁰ “وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ” Mü'minun suresinde boyun eğme anlamında geçmektedir: “Ve gerçek şu ki, Biz onları azapla da sınadık, ama onlar yine de Rablerine boyun eğmediler; (bundan sonra da bağışlanma için) yalvarıp yakaracak değiller”¹⁶¹

Tazarru' kelimesi, Kur'an'da dört yerde fiil olarak ve üç yerde de mastar olarak geçer.

11. İttiba (الإتباع)

İttiba (الإتباع), “تَبِعَ يَتَّبِعُ، تَبَعًا وَتُبُوعًا، فَهُوَ تَابِعٌ، وَالْمَفْعُولُ مَتَّبُوعٌ” den gelir. Peşinden gelme ve takip etme demektir. Birisinin izlerini takip edildiği zaman şöyle ifade edilir: “اتَّبَعْتُ آثَارَهُ”¹⁶²

Ferra, İttiba (الإتباع) için ‘bir adamın yürümesi senin de onun arkasında yürümendir’ anlamında şöyle der: “أَنْ يَسِيرَ الرَّجُلُ وَأَنْتَ تَسِيرُ وَرَاءَهُ”¹⁶³

Adam birini takip etti anlamında şöyle denilir: “تَبِعَ الرَّجُلُ وَتَبِعَ الْمَرْأَةَ”. Onu takip ettim: تَبِعَ الرَّجُلُ ve onu izledim: وَاتَّبَعَهُ. Takip etme (تبع) ve izleme (اتبع) kelimelerinin

¹⁵⁷ En'am, 6/63.

¹⁵⁸ A'raf, 7/55.

¹⁵⁹ A'raf, 7/205.

¹⁶⁰ En'am, 6/42.

¹⁶¹ Mü'minun, 23/76.

¹⁶² Halil, Kitabu'l-Ayn, c.2, s.78.

¹⁶³ Ezheri, Tehzib, c.2, s.167.

arasındaki fark, Ebu Ubeyde'ye göre şudur: kişi bir adam ile birlikte yürüyorsa “تبع الرجل” denilir. Kişi adamın arkasından ona yetişmek için yürüyorsa o zaman da “تبع الرجل” denilir.¹⁶⁴

Yavrusunun kendisini izlediği ineğe *izlenilen inek* anlamında “بقرة متبع” denilir. Yavrusuna da *izleyen* anlamında “الولد تبع” denilir. Güneşi izlediği için gölgeye (الظل) *izleyen* (تبع) denilir.¹⁶⁵

İttiba (الإتباع), *adım adım izleme ve murakabe etmektir.* ‘Onu adım adım izledi’ anlamında şöyle denilir: “تبعه خطوة خطوة”¹⁶⁶ Kilo vermek için birisi zamanlı bir beslenme metodunu izliyor ve takip ediyorsa şöyle denilir: “اتباع الشخص نظامًا غذائيًا”¹⁶⁷

Bakara suresinde ‘peşinden gelen’ anlamında geçmektedir: “قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ” “Gönül yapan hoş bir söz ve rahmet dileme, arkasından incitmenin geldiği bir yardımdan daha hayırlıdır. Ve Allah kendi kendine yetendir, cezalandırmadan önce fırsat tanıyandır.”¹⁶⁸

Mü'min suresinde ‘uyma ve boyun eğme’ anlamlarında geçer: “وَإِذْ يَتَحَاوَرُونَ فِيهِ” “النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَدُونَ عَنَا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ” *Hani ateşin bağrında karşılıklı tartışırken onları (bir görmelisin): Nitekim zayıflar büyüklük taslayanlara: "Bizim sizin peşinize takıldığımız (uyduğumuz) kesin; şu hâlde ateşin üzerimizdeki etkisini bir parça olsun hafifletemez misiniz?" diye yalvaracaklar.*¹⁶⁹

İbrahim suresinde de benzeri bir şekilde ‘boyun eğme’ anlamında geçer: “وَبَرَزُوا” “لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا” *Derken (hesap günü) toptan Allah'ın huzuruna çıkmışlardır. Ve altta kalan zayıflar büyüklük taslayanlara diyecekler ki: "Sahiden biz zamanında size uymuştuk.”*¹⁷⁰

¹⁶⁴ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.254.

¹⁶⁵ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.254.

¹⁶⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.281.

¹⁶⁷ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.965.

¹⁶⁸ Bakara, 2/263.

¹⁶⁹ Mü'min, 40/47.

¹⁷⁰ İbrahim, 14/21.

Bakara’da ‘adım adım izleme’ anlamında geçer: “فَلَمَّا اهْبَطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَأَمَّا يَأْتِيَنَّكَ مَّيِّ” “Dedik ki; hepiniz oradan inin. Eğer, tarafımdan size bir hidayet gelir de, kim benim hidayetime uyarsa, artık onlar için hiçbir korku yoktur. Ve onlar mahzun da olacak değildir.”¹⁷¹

Kehf suresinde ‘takip etme ve yol edinme’ anlamlarında geçmektedir: “فَاتَّبَعَ سَبِيلًا” “O da kendisini (amacına) ulaştıracak bir araca başvurdu/bir yol izledi.” “ثُمَّ اتَّبَعَ سَبِيلًا” “Sonra da başka bir yol takip etti/yol tuttu.”¹⁷²

İsra suresinde ‘takip edici ve arka çıkıcı’ anlamlarında geçer: “أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ” “Yahut sizi tekrar denize döndürüp, üzerinize ortalığı kasıp kavuran bir fırtına göndermeyeceğinden ve böylece, nankörlüğünüze karşılık sizi boğmayacağından çok mu eminsiniz? (Hayır) o zaman bizim karşımızda size arka çıkacak kimse bulamazsınız.”¹⁷³

Bakara suresinde ‘izleme ve tatbik etme’ anlamlarında geçer: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” “كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأَنْثَىٰ فَمَنْ عُيِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ” “Siz, ey imana ermiş olanlar! Öldürmede adil karşılık (kisas) size farz kılındı. Hüre karşılık hür, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadındır. Bunun üzerine her kim kardeşi tarafından bir şekilde bağışlanırsa, bu bağış makul bir biçimde uygulanmalı/tatbik edilmeli. Tazminatı da ona güzellikle ödenmeli.”¹⁷⁴

Tebi’a (تبع) nın ismi faili “تابع- تابعون” dur. Nur suresinde ‘boyunduruk altında olan hizmetliler’ anlamında geçer: “التَّابِعِينَ” “emir altında bulunanlar”¹⁷⁵

Başkalarının himayesi altında olma anlamına da gelir(hamiye uyma). Himaye altında bulunan bir devlet için şöyle denilir: “دَوْلَةٌ تَابِعَةٌ”¹⁷⁶

¹⁷¹ Bakara, 2/38.

¹⁷² Kehf, 18/85 ve 89.

¹⁷³ İsra, 17/69.

¹⁷⁴ Bakara, 2/178.

¹⁷⁵ Nur, 24/31.

¹⁷⁶ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.1, s.282.

İttiba (الِإِتْبَاع) kelimesi ile ilintili olarak Tubba (تُبَّع) kavmi için de kullanılır. Duhan suresinde böyle bir kullanım geçer: “أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ” “Onlar mı hayırlı, yoksa Tubba' kavmi ve onlardan önce gelen (kavim)ler mi? Suç işledikleri için biz onların hepsini helâk ettik.”¹⁷⁷

Kur'an'da ittiba fiil olarak 136 kere, mastar ve isim olarak da 4 kere geçer. İtba' kelimesi de aynı anlamda olup 15 kere geçmektedir.

12. İktida (اِقْتِدَاء)

İktida (اِقْتَدَى) den türeme bir kelimedir. Herhangi bir işte *birini örnek alma veya ona tabi olma* halidir. Böyle bir şey söz konusu ise ona tabi oldu anlamında “اِقْتَدَى بِهِ” denilir.¹⁷⁸ Yine ayak izini takip etme (اِحْتَدَى) anlamına da gelir.¹⁷⁹

Bir nebze de olsa *birine benzeme* anlamına gelen “تَشْبِهَ بِهِ” anlamında da kullanılmıştır.¹⁸⁰ Yine *birini taklit etme* anlamlarında da kullanılır.¹⁸¹

Rabbine boyun eğmiş/yoluna uymuş kimse için şu ifade kullanılır: “من اقتدى”¹⁸² Peygamberin sünnetine uyan hidayete ermiştir anlamında şöyle söylenir: “مَنْ”¹⁸³ “اِقْتَدَى بِهَا مُهْتَدٍ”

En'am suresinde de “*bir rehberine uyma, izini sürme*” anlamlarında geçer: “أُولَئِكَ” “إِشْتِ شُ، اَللّٰهُ فَيَهْدٰهُمۡ اِقْتَدِهٖ قُلۡ لَّا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِنۡ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِّلْعٰلَمِيْنَ” “İşte şu, Allah'ın doğru yolu gösterdiği insanlar. O halde sen de onların rehberliğine uy! (Ve) de ki: "Sizden

¹⁷⁷ Duhan, 44/37.

¹⁷⁸ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar b. Abdulkadir el-Cekeni eş-Şenkiti, *El- Azbu'n-Nemiru Min Mecalisi'ş-Şenkiti*, Daru Alemlî'l-Fevâid, Mekke, h.1426,c.1, s.479.

¹⁷⁹ Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabâdi, *El-Kamusu'l-Muhit*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2005,c.1, s.1273.

¹⁸⁰ Rinhard Bitter Andozi, *Tekmiletu'l-Meacimi'l-Arabiyye*, c.8, s.438.

¹⁸¹ Rinhard Bitter Andozi, *Tekmiletu'l-Meacimi'l-Arabiyye*, c.11, s.35.

¹⁸² Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri, *Tefsiru'l-Kur'an Min'el-Cami'ati Li İbni Vehb*, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 2003, c.1, s.65.

¹⁸³ Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî İbn Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetu'n- Nezzari Mustafa El-Bâz, Suudi Arabistan, h.1419, c.4, s.1067.

*bunun için bir karşılık beklemiyorum. Unutmayın ki o, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir!”*¹⁸⁴

‘Hz. Süleyman’ın Belkıs’a yazdığı mektubunda besmele ile başlaması atası İbrahim’den miras kalan bu sünnete uyararak/takip ederek gerçekleştirmiş’ cümlesindeki İbrahim’e uyması İktiza (اقتدى) fiili ile kullanılmaktadır. Şöyle ki: “أَنَّ”¹⁸⁵”سُلَيْمَانَ اقْتَدَى فِي افْتِتَاحِ كِتَابِهِ بِالْبِسْمَلَةِ بِسُنَّةِ مَوْرُوثَةٍ مِنْ عَهْدِ إِبْرَاهِيمَ

İslam hukukunda ‘seferi olan birisi mukim olana namaz hususunda uyarı dört rekâta tamamlaması gerekir’ ifadesi kaynaklarımızda şöyle geçer: “إذا اقتدى المسافر بمقيم”¹⁸⁶”فى جزء من صلاته أتم أربعاً عند الجمهور

Namazda cemaatle birlikte imama uyana da “المقتدى” denilir.¹⁸⁷ Yine birisine uyma, onun yolunda yürüme ve onun düşüncesini benimseyen bir kişi şu ifadeyi kullanır: “أقتدى به وأمشى على طريقته وأهتدي إلى التفكير”

Zuhruf suresinde “*tabi olma, yolunda gitme*” anlamlarında geçmektedir: “وَكَذَلِكَ”¹⁸⁸”مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ”*İşte böyle: Biz senden önce hangi beldeye bir uyarıcı göndermişsek, oranın refah içinde şırmış seçkinleri hep şunu söylediler: "Biz atalarımızı geleneksel bir inançüzerinde bulduk; şu hâlde bize düşen onların izini takip etmektir."*¹⁸⁸

Arap dili’nde birisi eğer uyulmaya layık bir öncü, lider ve model ise ona ‘اقتدى’¹⁸⁹”الفدوة” denilir.¹⁸⁹

Muhakkiklerin öncüsü için “قدوة المحققين”, Mudakkiklerin öncüsü için “قدوة المدققين”,¹⁹⁰ Ariflerin lideri deyişi için “قدوة العارفين”,¹⁹¹ Muhaddislerin ileri geleni

¹⁸⁴ En’am, 6/90.

¹⁸⁵ İbn Aşur, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, c.1, s.151

¹⁸⁶ Muhammed Senâullah Osmâni El-Mazhari, *Tefsiru’l-Mazhari*, Mektebetu’r-Raşdiyye, Pakistan, h.1412, c.2, s.217; Ebu Tayyip Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Ali ibn Lütfullah el- Hüseyini el-Buhari el-Kinucci, *Fethu’l-Beyan Fi Mekasidi’l-Kur’an*, El- Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 1992, c.1, s.56.

¹⁸⁷ Muhammed Ravvas Kâlâci, *Mu’cemu Luğati’l-Fukaha*, Daru’n- Nefâis, 1988, c.1, s.395.

¹⁸⁸ Zuhruf, 43/23.

¹⁸⁹ Ebu’l Abbas Ahmet b. Muhammed b. Ali el-Feyyumi, *El-Misbahu’l-Munir Fi Ğaribi’s-Şerhi’l-Kebir*, El-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut, c.2, s.494; İbn Manzur, *Lisanu’l-Arap*, c.15, s.171.

demek için “قدوة المُحدثين”, *Dehr âlimlerinin ileri geleni* ifadesi için “قدوة عُلَمَاءِ الدَّهْرِ” ve Salıkların öncüsü için “قدوة السالکين” ifadeleri kullanılmaktadır.¹⁹²

13. İ'tisa- Usve (اسوة -انتساء)

İ'tisa (انتساء, يأتسي, أنتس, انتساء); *herhangi birine uyma, boyun eğme ve tabi olma* manasına gelir. Usve ise; *boyun eğmeye ve itaat edilmeye layık olan öncü kişi* demektir. “أسوة”dur.¹⁹³ “أسى يأسى, أنتس” isim olmuş hali “أسوة”dur.¹⁹³

Eğer kişide uyulacak model bir şahsiyeti varsa şöyle denilir: “فلانٌ يأتسي بفلان”¹⁹⁴ Yaraya hâkim olup (kontrol altında tutup) tedavi etmeyi ifade etmek için şöyle de denilir: “أسوتُ الجرح أسوة أسوأ”¹⁹⁵

İnsanların hayatlarında uyabilecekleri birini örnek almaları usve (اسوة) olarak ifade edilir¹⁹⁶. Herhangi birini lideri ve öncüsü edinen kişi için şöyle denilir: “اتَّخذه” Usve, teselli etme ve kol kanat germe manasında da kullanılır. Annesinin ölümünden sonra eşi ve çocuklarının kişiyi teselli etmeleri (ona öncü olmaları) şöyle ifade edilir: “كانت الزوجة والأولاد أسوة له بعد وفاة أمه”¹⁹⁷

Ahzab suresinde *usve* kullanımı şöyle geçer: “لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا” *Doğrusu Allah Rasulü sizler için, Allah'a ait ve ahiret gününe umut besleyen ve Allah'ı sürekli hatırdan tutan herkes için güzel bir örnek teşkil eder.*¹⁹⁸

Mümtehine suresinde de “uyulacak örnek” tabiri geçer: “فَدَ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي” *Doğrusu İbrahim'de ve ona uyanlarda sizin için güzel bir örneklik vardır.*¹⁹⁹

¹⁹⁰ El-Kadi Abdünnebi b. Abdürresul Ahmed Negâri, *Düsturü 'l-Ulema Camiü'l-Ulum fi Istilahati'l-Fünun*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, c.3, s.80 ve 236.

¹⁹¹ Ahmed Negâri, *Düsturü 'l-Ulema*, c.1, s.203.

¹⁹² Ahmed Negâri, *Düsturü 'l-Ulema*, c.4, s.34-71.

¹⁹³ İbn Faris, *Mekâyisu 'l-Luğa*, c.1, s.105- 106.

¹⁹⁴ Halil, *Kitabu 'l-Ayn*, c.7, s.333.

¹⁹⁵ Cevheri, *es-Sihah*, c.6, s.2269.

¹⁹⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu 'l-Luğa*, c.3, s.1786.

¹⁹⁷ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu 'l-Luğa*, c.1, s.97.

¹⁹⁸ Ahzab, 33/21.

¹⁹⁹ Mümtehine, 60/4.

14. İstimsak (الإستمسك)

İstimsak (الإستمسك), sımsıkı sarılmak, bir şeye bağlanmak ve bağlantıyı koparmama anlamlarına gelir.

Zuhruf suresinde *sımsıkı sarılmak* anlamında şöyle geçer: “ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ ” “Şu hâlde sana vahyedilene sımsıkı sarıl: çünkü sen dosdoğru bir yol üzeresin.”²⁰⁰

Lokman suresinde *sımsıkı yapışmak* anlamında geçer: “ وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ ” “Ama kim de bütün varlığıyla görürcesine inandığı Allah'a teslim olursa, işte o kopmaz bir halkaya sımsıkı yapışmış olur: en nihayet her iş döner dolaşır, sonucunu takdir etmesi için Allah'a varır.”²⁰¹

Bakara suresinde Allah'a iman etmenin sağlam bir kulba yağışmak olduğu anlamında geçer: “ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ ” “Zorlama dinde yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır. Şu hâlde kim şeytani güç odaklarını reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir kulba yapışmış olur: zira Allah her şeyi sınırsız işitendir, her şeyi limitsiz bilendir.”²⁰²

A'raf suresinde Kitaba/Kur'an'a sımsıkı tutunma anlamında geçer: “ وَالَّذِينَ ” “Ama kitaba sımsıkı sarılan ve Allah'a kulluğun hakkını verenler var ya: onlar iyi bilsinler ki biz, kendilerini ve başkalarını düzeltmek için çaba gösterenlerin emeklerini zayi etmeyeceğiz.”²⁰³

Zuhruf suresinde kitaba bağlılıktan bahseder: “ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ ” “Yoksa biz bundan önce onlara bir kitap göndermişiz de bu tavırlarıyla ona sımsıkı sarıldıklarını mı iddia ediyorlar?”²⁰⁴

²⁰⁰ Zuhruf, 43/43.

²⁰¹ Lokman, 31/22.

²⁰² Bakara, 2/256.

²⁰³ A'raf, 7/170.

²⁰⁴ Zuhruf, 43/21.

15. Hanif (حنيف)

Hanif (حنيف), "حَنَفَ عَنْ يَحْنِفَ، حَنَفًا، فَهُوَ حَنِيفٌ، وَالْمَفْعُولُ مَحْنُوفٌ عَنْهُ"، denilmektedir. Bir şeye sarılmak (حَنَفَ الرَّجُلُ عَنِ الشَّيْءِ) ve bir şeye yönelmek anlamlarına gelir. Kötülükten iyiliğe meyleden birisi için "حَنَفَ عَنِ الشَّرِّ إِلَى الْخَيْرِ" denilir. Sırat-ı Mustakimden meyl eden kişi için de "حَنَفَ عَنِ الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ"²⁰⁵ denilir.

Hanif (حنيف), ibadet etme anlamına gelen "ناسك" ile yakın anlamlıdır. Cahiliye döneminde putatapıcılığı inkâr edip tek olan Allah'a ibadet eden ve yalnızca O'na teslim olanlara "hanif-حنفاء" denilirdi. Hz. İbrahim'in dinine müntesip olana hanifi "حَنِيفِي" denilir.²⁰⁶

Âl-i İmran suresinde Hz. İbrahim için 'Allah'a yönelmiş/teslim olmuş' anlamında geçer: "مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ" "İbrahim ne Yahudi ne de Hıristiyandı, fakat tam anlamıyla Hakka yönelmiş bir müslümandı; Allah'a şirk koşanlardan da değildi."²⁰⁷

Rum suresinde *asli surete meyletme ve hakka dönme anlamlarında* geçer: "فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ" "İmdi sen, varlığını her tür sapmadan uzaklaşarak tümüyle doğru ve asıl dine, Allah'ın insanlığın özüne yaratılıştan nakşettiği fitrata çevir; (ta ki) Allah'ın yarattığında olumsuz bir değişme olmasın: işte, değer (odaklı) gerçek Din'in (amacı) budur ve fakat insanların çoğu bilmiyorlar."²⁰⁸

Nisa suresinde de *tek Allah'a itaat eden ve yalnızca O'na teslim olan anlamındadır*: "وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا" "Bütün varlığıyla Allah'a adanan, sürekli iyilik yapan ve bir muvahhid olarak İbrahim'in iman ailesine tabi olan kimseden daha güzel dinli biri olabilir mi?"²⁰⁹

²⁰⁵ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.572.

²⁰⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.573.

²⁰⁷ Âl-i İmran, 3/67.

²⁰⁸ Rum, 30/30.

²⁰⁹ Nisa, 4/125.

emrinize amade kılmuştır. Elbet bütün bunlarda da düşünen bir toplum için sayısız mesajlar vardır.”²¹⁵

Şu ayetlerde de gökler ve yerler ile bu ikisi arasında kalanherşeyin insanın emrine amade kılındığı zikredilir: “أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ” “İşte (ey insanlar), görmez misiniz ki Allah göklerde ve yerde bulunan her şeyi emrinize amade kılmuştır.”²¹⁶

Hacc suresinde de yerdeki varlıkların, gemilerin ve göklerin insanın emrine bağlandığı dile getirilir: “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ” “(Ey insan!) Görmez misin ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin emrinize bağlayan ve (buna) bağlı olarak denizde seyreden gemileri emrinize amade kılan ve gök (cisimlerinin O izin vermedikçe yeryüzüne çarpmasına (yasalarıyla) engel olan Allah'tır.”²¹⁷

Hakka suresinde kasırganın emre amade kılındığı dile getirilir: “سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ” “(Allah), üzerlerine emrine amade kıldığı o (kasırgayı) yedi gece sekiz gündüz kesintisiz bir biçimde estirdi; öyle ki, tıpkı kökünden savrulmuş hurma kütükleri gibi, o kavmin orada öylece donup kaldığını gözünde canlandırabilirsin.”²¹⁸

Sad suresinde rüzgârın Süleyman peygamberin emrine amade kılındığı anlatılmaktadır: “فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءَ حَيْثُ أَصَابَ” “Bunun ardından rüzgârı ona (Süleyman'a) amade kıldık ki, onun emriyle (çalışan gemileri) istediği yöne doğru kolayca yüzdürebilsin.”²¹⁹

İbrahim suresinde denizlerin ve nehirlerin insan namına emre amade kılındığı anlatılmaktadır: “وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفُلُوكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ” “Ve Kendi emriyle denizde yüzen gemileri sizin yararlanmanız için (bir yasaya) tabi kılar ve nehirleri

²¹⁵ Casiye, 45/13.

²¹⁶ Lokman, 31/20.

²¹⁷ Hacc, 22/65.

²¹⁸ Hakka, 69/7.

²¹⁹ Sad Suersi, 38/36.

siz yararlanasınız diye (bir yasaya) bağlayan Allah'tır.”²²⁰ Nahl suresinde de yine denizin emre amade kılındığı zikredilir: “وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا” “Yemeniz için taze et ve takınıp kuşanmanız için mücevherat çıkarasınız diye denizi (bir yasaya) tabi kılan da yine O'dur.”²²¹

Bakara suresinde ismi meful olarak gelmektedir. Bu ayette rüzgârların ve bulutların bir istikamete göre emre boyun eğdirildiği/nden bahseder: “وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ” “Rüzgârları dağıtmasında, gökle yer arasında kendileri için belirlenen istikamette hareket eden bulutlarda, düşünen bir toplum için mesajlar vardır.”²²²

17. Hurur (الخرور)

Hurur (الخرور), “خَرَّ خَرَّتْ، يَخِرُّ وَيَخِرُّ، أَخْرُرُ/ خُرٌّ وَاخِرِرُ/ خِرٌّ، خَرًّا وَخُرُورًا، فَهُوَ خَارٌّ” den gelmektedir. Düşmek/ yere çakılmak anlamlarına gelir.²²³ Zebidi'ye göre de düşme manasına gelir. Bir bina düştüğü zaman şöyle denilir: “خَرَّ الْبِنَاءُ.”²²⁴ Evet, yüksekten aşağıya düşen bir bina için böyle denilir. Yine dağdan yuvarlanıp düşen bir adam için de kullanılır: “خَرَّ الرَّجُلُ مِنَ الْجَبَلِ” Yine yere düştü anlamında şöyle denilir: “خَرَّ عَلَى الْأَرْضِ”²²⁵

Hacc suresinin şu ayetinde Allah'a ortak koşanlar gökten düşenler misali diye olarak tasvir ediliyor: “حُنْفَاءَ اللَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ” “Hanifler olarak O'na (hiçbir) ortak koşmaksızın. Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o gökten düşmüş de onu bir kuş kapıvermiş veya rüzgâr onu ıssız bir yere sürükleyip atmış gibidir.”²²⁶

Sebe suresinde Hz. Süleyman'ın yere düşüşü/ölümü anlamında geçer: “فَلَمَّا فَصَّيْنَا مَا عَلَيْهِ الْمَوْتِ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجُنُّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ” “(Süleyman'ın görkemli iktidarına rağmen) bir zaman geldi ölüm

²²⁰ İbrahim, 14/32.

²²¹ Nahl, 16/14.

²²² Bakara, 2/164.

²²³ Dr. Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu's- Savabi'l-Luğavi*, Alemu'l Kutub, Kahire, 2008, c.1, s.346.

²²⁴ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.1, s.150.

²²⁵ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.629.

²²⁶ Hacc, 22/31.

hakkındaki yasamız ona da hükmetti; bastonunu kemiren ağaç kurdu olmasaydı, öldüğünü onlara bildiren bir delil asla olmayacaktı. Nihayet (baston kırılıp) Süleyman devrilince/yere yığılınca (bir gerçek) anlaşılmiş oldu. Eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı, o küçük düşürücü cezaya katlanmalarına gerek kalmazdı.”²²⁷

Hurur (الخرور), secdeye kapanma anlamında da kullanılır. *Namazda yere kapanıp secde etmek için şöyle denilir: “خَرَّ الْمُصَلِّي سَاجِدًا”* Yine dizüstü yere kapanma şöyle tasvir edilir: “خَرَّ عَلَى رُكْبَتَيْهِ” Teslimiyetin, itaatın ve boyun eğmenin bir göstergesi olarak secdeye kapanarak ayakları altına kapandı anlamında şöyle denilir: “خَرَّ تَحْتَ قَدَمَيْهِ”²²⁸

Peygambelerin yere kapanışı ile ilgili Meryem suresinde şöyle geçer: “إِذَا تُتْلَىٰ إِذَا تَتْلَىٰ” *Ne zaman O rahmet kaynağının ayetleri kendilerine okunsa (hepsi de) gözyaşları içinde yere kapanarak (teslimiyetlerini sunmuşlardır).”²²⁹*

Hurur (الخرور), *baygın olarak yere düşme* anlamında da kullanılır. Böyle baygın yere düşen kişi için şöyle denilir: “خَرَّ الرَّجُلُ صَعِفًا” baygın olarak düştü: “خَرَّ” denilir.²³⁰

A’raf suresinde Hz. Musa’nın baygın bir şekilde düşmesi anlatılır: “فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ” *“Ve Rabbi dağa tecelli eder etmez, onu toza toprağa çevirdi; Musa ise baygın düştü. Kendine geldiği zaman dedi ki: “Şanın ne yücedir senin! Pişmanlık duyarak sana yöneldim ve ben (bu gerçeğe, yaşayarak) inananların öncüsüyüm.”²³¹*

18. Câsim (جائِم)

Câsim (جائِم), dizüstü çökekalmak, olduğu yerde kalakalmak ve bir yerde çakılı kalmak anlamlarına gelmektedir. Câsim, yere yatan cesetler (أجساداً مُلقاةً في الأرض)

²²⁷ Sebe, 34/14.

²²⁸ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.1, s.629.

²²⁹ Meryem, 19/58.

²³⁰ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.1, s.629.

²³¹ A’raf, 7/143.

demektir. Kendilerine bela ve musibet ulaşan kimse demektir. Kuşların iki ayaküstü durmaları gibi ayakları üstü durakalmak demektir.²³²

Kur'an'da dizüstü kalma anlamında şöyle geçer: “فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاطِمِينَ” “Bu yüzden onları şiddetli bir sarsıntı tutuverdi de yurtlarında dizüstü çöken kimseler oldular.”²³³

Hud suresinde cansız kalakalmak anlamında geçer: “وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاطِمِينَ (infaz) vakti geldi: Şuayb'ı ve onunla aynı inancı paylaşan kimseleri katımızdan bir rahmet sayesinde kurtardık, zulme gömülüp gidenleri malum sayha ansızın yakalayiverdi; öz yurtlarında cansız çökekaldılar/ donakaldılar.”²³⁴

Ankebut suresinde şöyle geçer: “وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاطِمِينَ” “Derken, zalimleri (dehşetli) sayha yakalayiverdi de, kendi yurtlarında cansız çökekaldılar.”²³⁵ Yine “فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاطِمِينَ” “Fakat halkı onu yalanladı. Bu yüzden bir yer sarsıntısına maruz kaldılar ve yurtlarında cansız bir şekilde dizüstü yere serildiler.”²³⁶

Câsim (جائم) kelimesi, Kur'an'da beş yerde geçmektedir.

19. Zillet (الذلة)

Zull (الذُّلُّ) kelimesinin kökü şöyledir: “ذَلَّ يَذُلُّ الذُّلُّ الذَّلَّةُ” Züll (الذُّلُّ), izzetin zıddıdır. Boyun eğmeye, alçalmaya, küçülmeye ve zayıflığa delalet eder.²³⁷

İtaatkâr (zelil olmuş) bir hayvan için şöyle denilir: “الْمُنْقَادُ مِنَ الدَّوَابِّ” veya “وَدَابَّةٌ” “الرجل ذليل”²³⁸ Zelil (yani itaatkâr) olmuş bir adam için ise şöyle denilir: “الرجل ذليل”

²³² Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.31, s.368.

²³³ A'raf, 7/78-91.

²³⁴ Hud, 11/94.

²³⁵ Hud, 11/67.

²³⁶ Ankebut, 29/37.

²³⁷ İbn Faris, *Mekayisu'l-Luğ'a*, c.2, s.345.

²³⁸ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.8, s.176.

Züll (الذلل) 'ün çoğulu ezlal (أذلال) dır.²³⁹ “Boyun eğimiş/eğdirilmiş bir at veya deve için de şöyle kullanılmaktadır: “ذَلَّ البعيرُ - فرسٌ”²⁴⁰ Tarafe bin Abd'in şu şiirinde *zelil olan* anlamında şu şekilde geçer:

”وَأَعْلَمُ عِلْمًا، لَيْسَ بِالظَّنِّ، أَنَّهُ ... إِذَا ذَلَّ مَوْلَى الْمَرْءِ، فَهُوَ ذَلِيلٌ“

“Zannen değil, gerçekten bilmiş ol ki; kişinin efendisi alçalmışsa, o artık zelildir.”²⁴¹

Kişinin Rabbine huşu ile boyun eğmesi durumunda da zull (الذُّلُّ) kelimesi şöyle kullanılır: “ذَلَّ الْعَابِدُ لِرَبِّهِ” “Kul, Rabbine boyun eğdi.”²⁴²

Züll (الذُّلُّ), boyun eğdirilmiş, itaat etmiş ve emre amade olmuş anlamlarına gelmektedir. Yasin suresinde hayvanların insanın emrine verildiği dile getirilir: “وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ” “*Ve onları insanların iradesine tabi kıldık ki bir kısmını binek olarak kullanabilsinler, bir kısmını da yiyebilsinler;*”²⁴³

Mülk suresinde de yerin insanoğlunun emrine amade bir şekilde yaratıldığı dile getirilir: “هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ” “*Yeryüzünü sizin için emre amade kılan O'dur; artık onun her tarafını dolaşın ve O'nun rızkıdan nasiplenin: ama O'na döndürüleceğinizi asla (unutmayın)!*”²⁴⁴

Nahl suresinde dezull (الذُّلُّ) kelimesi, *bal arısının emre amade edilmiş yola koyulması* anlamında geçmektedir: “ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا” “*Sonra her türlü üründen ye ve ardından Rabbinin sana amade kıldığı yollarına koyul!*”²⁴⁵

Züll (الذُّلُّ) 'ün zillet ve alçaltıcı anlamlarına geldiğini aşağıdaki ayetlerde görmeye çalışalım:

Bakara'da *alçalmışlık* anlamında gelir: “وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُوا بِغَضَبِ مَنْ” “*İşte böylece onlara alçaklık ve yoksulluk mührü vuruldu ve Allah'ın gazabına*”²⁴⁶

²³⁹ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.118.

²⁴⁰ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.819.

²⁴¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.1, s.323.

²⁴² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.819.

²⁴³ Yasin, 36/72.

²⁴⁴ Mülk, 67/15.

²⁴⁵ Nahl, 16/69.

uğradılar.²⁴⁶ Âl-i İmran suresinde de bu kullanım mevcuttur: “ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيَّنَ مَا “*Onlar Allah'a ve insanlığa karşı taahhütlerine yapışmadıkları sürece, nerede olurlarsa olsunlar zillete mahkûmdurlar.*”²⁴⁷

Züll (الذُّلُّ); ihanet edici, kahredici ve rezil rüsvay edici anlamlarına da gelir.²⁴⁸ Taha Suresinde de rezil edici anlamında şöyle geçmektedir: “وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَا هُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ “*Ve eğer biz, onları (elçi göndermeden) önce bir helake uğratarak cezalandırmış olsaydık, bu kez de "Ey Rabbimiz! Eğer sen, şu zillet verici ve onur kırıcı duruma düşmeden önce bize bir elçi göndermiş olsaydın ona hemen uyardık!" diyecekleri kesindi!*”²⁴⁹

Mücadele suresinde de *alçalmışlar* anlamında kullanılmaktadır: “إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ “*Bir de Allah'a ve Rasulüne meydan okuyanlar var: işte onlar da en alçaklar sınıfına dâhildirler.*”²⁵⁰

Züll (الذُّلُّ) kelimesi, if'al bâbı (أَذَلَّ يُذِلُّ، إِذْلَالًا، فَهُوَ مُذِلٌّ) formatında gelirse de zelil ettirme ve boyun eğdirme anlamlarına gelir. Kişinin düşmanını zelil etmesi, kahretmesi ve küçük düşürmesine şöyle denilir: “أَذَلَّ عَدُوَّهُ: قَهَرَهُ وَحَقَّرَهُ، وَجَعَلَهُ ذَلِيلًا”

Âl-i İmran suresinde de *zelil edici* anlamında şöyle geçer: “قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي “*De ki: "Ey mutlak iktidar sahibi olan Allah'ım! Sen dilediğine iktidar verir dilediğinden de iktidarı çeker alırsın, dilediğini aziz eder dilediğini de zelil edersin; senin elindeki mahza hayırdır: Elbette Sen her bir şeye kadirsin.*”²⁵¹

Züll (الذُّلُّ) kelimesi; Kur'an'da tevazu, yumuşaklık ve alçak gönüllülük manasında²⁵² da kullanılmaktadır: “وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا “*Dahası, o ikisine alçak gönüllü davranarak merhametle kol-kanat ger*

²⁴⁶ Bakara, 2/61.

²⁴⁷ Âl-i İmran, 3/112.

²⁴⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.640.

²⁴⁹ Taha, 20/134.

²⁵⁰ Mücadele, 58/20.

²⁵¹ Âl-i İmran 3/26.

²⁵² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.820.

ve de ki: ‘Rabbim, o ikisi beni küçüklüğümde sevgiyle görüp gözettikleri gibi, sen de onları merhametinle kolla!’”²⁵³

Maide suresinde de *yumuşak huylu* anlamında geçmektedir: “أَدَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ “أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ *Mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı izzetli (onurlu) davranırlar.*”²⁵⁴ Âlemlerin Rabbinin “المَذِلُّ” diye bir ismi vardır. Kullarından dilediğine zilleti veren demektir.²⁵⁵

20. İhanet (الإهانة)

İhanet (إهانة), “أهانَ يُهين، أهنُّ، إهانةٌ، فهو مُهينٌ، (إهانة)”, kökünden gelmektedir. Alçaltılma, rezil etme, bayağı ve alaşağı etme anlamı taşır.²⁵⁶

Fecr suresinde insanın en ufak bir imtihan karşısında yenilmişliğini Allah’a bağlayıp, Allah’ın kendisini alçaltmış olduğunu dile getirdiği ifade edilir: “وَأَمَّا إِذَا مَا “ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ *Ne zaman da Rabbi onu (darlıkla) sınavıp onun geçim alanını sınırlandırarak olsa, bu kez de "Rabbim beni zelil etti" der.*”²⁵⁷

Yine Hacc suresinde *Allah’ın alçalttığı kimsenin yücelemeceği* vurgusu yapılmaktadır: “وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ “Şimdi, Allah her kimi alçaltırsa artık onu kimse yüceltmez: kuşkusuz Allah dilediğini daima gerçekleştirir.”²⁵⁸

İhanet kelimesiyle yakın kökten gelen mehin (مهين) kelimesi de Kur’an’da çokça geçmektedir. Mehin ise kişinin kendi kendine hakirliğe, hakaret edilmişliğe ve zelil olmuşluğa düşmesine delalet eder. Hizmetli takımına da denmektedir. Hadim olan birine “المَاهِنُ” denilir. Küçülmüş ve zelil edilmiş anlamlarına da gelmektedir.²⁵⁹

Kur’an’da mehin kelimesinin de kullanımları mevcuttur. İnsanın bayağı ve değersiz bir sudan yaratıldığına dikkat çeken şu ayet gibi: “سِزِينَ” “أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ”

²⁵³ İsra, 17/24.

²⁵⁴ Maide, 5/54.

²⁵⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.11, s.257.

²⁵⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2377.

²⁵⁷ Fecr, 89/16.

²⁵⁸ Hacc, 22/18.

²⁵⁹ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.5, s.283; Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2134.

yaratılışınızı basit ve zayıf bir sıvıdan (sudan) başlatmadık mı?”²⁶⁰ Kalem suresinde de aşağılık anlamında bir kullanım söz konusudur: “وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ” “Ve sen, (çiğneyeceğini bile bile) ağız dolusu söz veren hiçbir alçağa da boyun eğme!”²⁶¹

Zuhruf suresinde Firavun’un Hz. Musa için zelil nitelendirmesinde bulunması geçmektedir: “أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ” “Yoksa ne demek istediğini bile açık seçik anlatamayan şu değersiz adamdan daha iyi değil miyim?”²⁶²

21. Unuvv (الغنو)

Unuvv (غنو), “عَنَا يَعْنُو، اعْنُ، عُنُوا، فَهوَ عَانٍ” den gelmekte olup zillete delalet eder. Mahkûm ve esir olmuş anlamındadır. Boyun eğme ve alçalma anlamındadır.²⁶³

Bütün yüzlerin diri olan Allah’a boyun eğdiği ile ilgili Kur’an’da şöyle geçer: “وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا” “Her şeyi ayakta tutan Mutlak Diri’nin huzurunda yüzler yere eğilmiştir ve sırtına zulüm yükünü yüklenen kimsenin işi bitmiştir.”²⁶⁴

Unuvv, yüzü yere eğmek anlamında olduğundan boyun eğme yakın anlamlıları arasında geçmektedir.

22. İstikane (استكانة)

İstikane (استكانة), “استكأن، استكأن، استكأن، استكأن” den gelmekte olup zelliliğe ve boyun eğmişliğe delalet eder.²⁶⁵

Âl-i İmran suresinde peygamberlerin başlarına gelen musibetlere karşı herhangi bir boyun eğmeye ve zayıflığa düşmedikleri dile getirilir: “وَكَايْنٍ مِّنْ نَّبِيِّ قَاتَلٍ” “Ve nice (مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُجِبُّ الصَّابِرِينَ) “Ve nice peygamber, yanındaki Rabbe adanmış birçok insanla birlikte savaşma durumunda

²⁶⁰ Mürselat, 77/20.

²⁶¹ Kalem, 68/10.

²⁶² Zuhruf, 43/52.

²⁶³ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.4, s.146-47.

²⁶⁴ Taha, 20/111.

²⁶⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.13, s.371.

kaldı. Onlar Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ne yılgınlığa kapıldılar, ne acziyet gösterdiler, ne de baş eğdiler: zira Allah direnenleri sever.”²⁶⁶

Mü'minun suresinde Allah'a boyun eğmeyenlere dikkat çekilmektedir: “وَلَقَدْ أَخَذْنَاَهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ” “Doğrusu Biz onları azab ile kuşatmıştık da, yine de Rablerine boyun eğmemişlerdi. Nitekim bundan böyle de acziyetlerini itiraf edecek değiller.”²⁶⁷

İstikane, miskinlik ve acziyet gösterme anlamında olduğundan boyun eğme yakın anlamlıları arasında zikredilebilir.

23. Hizy (خزي)

Hizy (خزي), “خَزِيَّ يَخْزِي خِزْيًا” kökünden gelmekte olup utanç duyma anlamındadır. Utanç bir adam için şöyle denilir: “رَجُلٌ خَزِيَانٌ”²⁶⁸ Zelil olma ve ayıplanma anlamlarına da gelir. Dolayısıyla da rezil olma hali kötü bir fiil ve durumu ifade etmeyi ihtiva eder.

Taha Suresinde de *rezil edici* anlamında şöyle geçmektedir: “لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى” “Bu kez de "Ey Rabbimiz! Eğer sen, şu zillet verici ve onur kırıcı duruma düşmeden önce bize bir elçi göndermiş olsaydın ona hemen uyardık!" diyecekleri kesindi!”²⁶⁹

Bakara'da ise Allah'ın mescitlerine yasak koyanların dünyada da ahirette de utanç ve zillet edici bir azapla cezalandırılacağı dile getirilir: “لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي” “Onlara dünyada zillet, ahirette ise korkunç bir mahrumiyet vardır.”²⁷⁰

Hizy, helak olma ve cezalandırılma anlamlarına da gelir. Bu bağlamda iblise de lanetlenmiş ve rezil olmuş anlamında “المخزي” denilir.²⁷¹ Tevbe suresinde helaka düşür olma anlamında bir kullanım söz konusudur: “أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ”

²⁶⁶ Âl-i İmran, 3/146.

²⁶⁷ Mü'minun, 23/76.

²⁶⁸ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.4, s.290.

²⁶⁹ Taha, 20/134.

²⁷⁰ Bakara, 2/114.

²⁷¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.641.

”تَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ“ *Yoksa onlar şunu bilmiyorlar mı: kim Allah'a ve O'nun Elçisi'ne meydan okursa, işte o içinde daimi kalmak üzere cehennem ateşine atılır; en dehşet onursuzluk da budur.*²⁷²

24. Duhur (دخور)

Duhur (دخور), ”دَحْرَ يَدْحَرَ، دُخُورًا، فهو داخر ودحّر“ den gelmekte olup, zelil olma ve boyun eğmeye delalet eder. Bir adam boyun eğdiğinde ”دَحْرَ الشَّخْصُ“ denilir.²⁷³

Cehenneme aşağılanmış bir şekilde girecekler hakkında Kur'an'da şöyle geçer: ”وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ“ *Ve Rabbiniz şöyle buyurur: "Bana dua edin ki ben de kabul edeyim! Bunu kulluk yapmayı kendisine yediremeyenler, rezil rüsva olarak cehenneme girecekler.*²⁷⁴

Nahl suresinde küçülme ve boyun eğme anlamında şöyle geçer: ”أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا “ *İmdi onlar, Allah'ın yarattığı çevrelerindeki şeylere hiç mi bakmıyorlar? Onların gölgeleri sağ ve sollarından süzülüp dönerken, Allah'a teslim olup (koyduğu yasaya) derin bir tevazu ile boyun eğmekteler.*²⁷⁵

Neml suresinde de boynu bükük bir şekilde Allah'a gidileceği hususunda şöyle değinmektedir: ”وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوَهُ “ *Ve o gün sura üflenecek; bunun üzerine, Allah'ın dilediği kimseler hariç, göklerde ve yerde bulunan herkes dehşetten paniğe kapılacak; nihayet herkes, başı önde, O'nun huzuruna varacaktır.*²⁷⁶

²⁷² Tevbe, 9/63.

²⁷³ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.726.

²⁷⁴ Mü'minun, 40/60.

²⁷⁵ Nahl, 16/48.

²⁷⁶ Neml, 27/87.

25. Emetu (أمة)

Emetu (أمة) kelimesi “أمو- يامو”dur. Master hali “أموة”dir. “امو” kökünden Lamel harf olan vav harfi hazf olunur ve “أمة” olur.²⁷⁷ “Emetu, kadın köle demektir.”²⁷⁸ “الأمة: الأنتى من الرقيق”²⁷⁸

Kur’an’da “أمة” kelimesi bir yerde geçmektedir: “لَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمَنَ” “Müşrik kadınlarla onlar imana ulaşincaya kadar evlenmeyiniz! Çünkü (Allah'a) bağlanmış hür olmayan mü'min bir kadın(cariye), müşrik hür bir kadından -ondan hoşlanıyor da olsanız- daha hayırlıdır.”²⁷⁹

Maverdi bu ayeti şöyle tefsir eder: “يعني ولنكاح أمة مؤمنة, خير من نكاح حرة” “Hür olmayan mü'min bir kadını evlenmek, hür olan müşrik bir kadınla evlenmekten daha hayırlıdır.”²⁸⁰

Burada “الأمة” den kasıt aslında kendi iradesi dışında olan bir itaat söz konusu var. Zorlama bir boyun eğme söz konusudur.

Bu ayetteki hür olmayan mü'min kadın (أمة مؤمنة), “Allah’ a iman eden, O’nun yoluna tabi olan ve O’nun koyduğu hükümlere göre hareket eden kadın” demektir.²⁸¹

Emetu (أمة) kelimesinin çoğulu şu şekillerde gelir: “أموات”, “إماء”, “أم”, “أموات”dir. Tehzib’te İbadetle meşgul olan kadın köle (kul) şöyle geçer: “ذات العبودة”

Emeviler kelimesi de emetu (أمة) kelimesinden türemiştir. Aslında emevi, köle kadın demektir. Emevi “أموي” kelimesi “أمة” kelimesinin ismi tasğir halidir.²⁸²

²⁷⁷ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.37, s.100.

²⁷⁸ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed el-Ma'ruf bi-Ebi Zehra, *Zehratu't-Tefasir*, Daru'l-Fecri'l- Arabi, c.2, s.719.

²⁷⁹ Bakara, 2/221.

²⁸⁰ Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basri el Bağdadi el-Maverdi, *En-Nüket ve'l-Ujûn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, c.1, s.281.

²⁸¹ Seyyid Kutup İbrahim Hüseyin eş-Şaribi, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru's-Şuruk, Beyrut, Kahire, h.1412, c.2, s.682.

²⁸² Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.37, s.100-104.

Kur'an'da emetu (أُمَّة) kelimesinin çoğulu olan "إِماءٌ" şöyle kullanılmaktadır: وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِيمَانِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Ve içinizden bekâr olanları, erkek ve kadın esirler (köleler) inizden (evliliğe) elverişli olanları evlendirin! Yoksul da olsalar, Allah onları lutfuyla destekleyecektir: zira Allah (lutfunda) sınırsızdır, (kime ne kadar vereceğini) çok iyi bilir."²⁸³

İbn Kisan "أُمَّة" kelimesine binaen şöyle der: "Denilir ki, 'أُمَّةُ اللَّهِ' (Allah'ın kölesi- kadın kulu)." Yine şöyle de denilir: "إِماءُ اللَّهِ وَإِيمَانُ اللَّهِ وَأَمْوَاتُ اللَّهِ" yani "Allah'ın kadın kulları". Hatta Hamza bin Abdulmuttalib'in kızı Ümmü'l Fadl için şöyle denilirdi: "أُمَّةُ اللَّهِ بِنْتُ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أُمُّ الْفَضْلِ" yani "Allah'ın kadın kulu Hamza bin Abdulmuttalib'in kızı." Rezine'nin kızı için de aynı ifade kullanılırdı: "اللَّهُ بِنْتُ رَزِينَةَ"²⁸⁴

Yine Emetu (أُمَّة), Memlûke (مملوكة) demektir. Hizmetli ve güvenilir cariye anlamlarına gelmektedir.²⁸⁵

Memlûke (مملوكة) köle olan kadın anlamındadır. Kur'an'da bu kalıpta bir kullanım yoktur. Ancak "ماملكت" diye tabir edilen "elinizin altındakiler" ifadesi çokça geçmektedir. "Elinizin altındakiler"den kasıt; "sahip olduklarınız, boyunduruğunuz altında olanlar ve size itaat edenler" anlamıdır. Bu kullanımlara birkaç örnek verirsek yerinde olacaktır.

Mü'minun suresinde "ما ملكت" diye tabir edilen "elinizin altındakiler" ile alakalı şöyle geçer: "إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ" "Fakat kendi eşleriveya meşru olarak sahip oldukları müstesna; zaten onlar da kınanamazlar."²⁸⁶ Nisa suresinde de aynı kullanım geçmektedir: "مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ" "elinizin altındakiler (veya meşru olarak sahip olduklarınız)."²⁸⁷

²⁸³ Nur, 24/32.

²⁸⁴ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.37, s.105.

²⁸⁵ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.368.

²⁸⁶ Mü'minun, 23/6.

²⁸⁷ Nisa, 4/3.

Yine Nur suresinde de benzeri bir şekilde şöyle geçer: “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ” “elleri altında bulunanlar (veya meşru olarak malik oldukları kimseler).”²⁸⁸

26. Tasdik (التصديق)

Tasdik (التصديق), “الصدق” (صدق) بـ، صدق على يصدق، تصديقاً وتصداقاً، فهو مُصدِّق، والمفعول “، (التصديق) ” مُصدَّقٌ den gelmektedir. Yalanlamanın (كذبه) zıddıdır. Hehangi bir sözün doğruluğunu kabul etmek, o söze inanmak ve onu te’yid etmek demektir. Başbakan bir kanuna tabi olduğu ve kanunu uyguladığı zaman şöyle denilir: “صدق رئيس الوزراء”²⁸⁹ “على القرار / القانون

Tahrim suresinde “*tasdik edici ve tabi olucu*” diye geçer: “وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي “أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَائِلِينَ *Meryem'i de (örnek göstermiştir): O (Meryem) ki iffetini korumuş, buna karşılık biz de onun (rahminde) kine ruhumuzdan üfleştik; o da Rabbinin kelimelerini ve O'nun kitaplarını gönülden tasdik etmişti. Zira o, Allah'ın iradesini gerçekleştirmek için el pençe divan duranlardan biriydi.*”²⁹⁰

Sebe suresinde “*şeytanın zannını doğrulaması*”ndan bahseder: “وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ “إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ *Şeytan, onlara ilişkin beklentisini gerçekleştirmiş (doğrulamış) ve nitekim bir grup inanan hariç geri kalanların hepsi ona uydular.*”²⁹¹

Bakara’da önceki peygamberi *doğrulayıcı ve onu takip edici* diye geçer: “وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ *Onlara Allah katından ellerindeki hakikati doğrulayan bir elçi gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki gerçeği bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabına sırt döndüler.*”²⁹²

Ahkaf, En’am ve Bakara surelerinde *doğrulatıcı ve öncekini izleyici* bir kitap anlamında kullanım söz konusudur: “وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانَا “عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ *Bundan önce bir rehber ve bir rahmet olarak*

²⁸⁸ Nur, 24/31.

²⁸⁹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1282.

²⁹⁰ Tahrim, 66/12.

²⁹¹ Sebe, 34/20.

²⁹² Bakara, 2/101.

Mûsâ'nın kitabı da vardı. Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır."²⁹³ En'am'da benzeri kullanım mevcuttur: "وَ هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ لِّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ" "İşte bu (Kur'an) da bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilâhî kitapları) doğrulayan ilahi bir kelimedir."²⁹⁴ Bakara'da da benzeri anlamdadır: "وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا "Allah katından o (Yahudilere) halen sahip oldukları bilgiyi doğrulayan/tasdik eden bir kitap geldiğinde."²⁹⁵

Tasdik (التصديق), doğrulatmanın ve te'yid etmenin olduğu her yerde kullanılır. Zemahşeri yukarıdaki ayetteki "مُصَدِّقٌ" kelimesini te'yid ve muvafakat edici diye tefsir etmiştir.²⁹⁶ Saffat suresinde böyle bir kullanım geçer: "يَقُولُ أَنْتَكَ لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ" "Bana, sahi, sen gerçekten de onun doğruluğunu tasdik mi ediyorsun" derdi."²⁹⁷

Tasdik (التصديق), iman etmektir. Kalp ile iman (التَّصَدِيقُ بِالْقَلْبِ) etmektir.²⁹⁸ Yine tasdik (التصديق), mantıkçılar ve kelamcılara göre hükmü veya hükmün taraflar arasındaki oranı idrak etmedir demişler. Ayrıca tasdik, sözün doğruluğunu itiraf etmek ve ortaya koymaktır.²⁹⁹

Bütün bunlardan hareketle şunları rahatlıkla söyleyebiliriz: tasdik bir şeyi doğrulatmak ve doğru bulmaktır. Bir şeyin izini sürmek ve izini takip etmektir. Doğru bulunan şeye tabi olmak ve itaat etmektir. Dolayısıyla da doğrulanan şeye boyun eğip, onun yolunu sürdürmektir.

27. İman (الإيمان)

İman (الإيمان), "أَمِنَ / أَمِنْ مِنْ يَأْمَنُ، أَمْنًا وَأَمَانًا وَأَمْنَةً وَأَمْنَةً وَأَمَانَةً" den gelir ise, korkunun (الخوف) zıddı anlamına gelir. Emniyetin yeri "المَأْمُنُ" dur. Eman verme ve güven telkin etmeye "الأمانُ" denir. Emanet (الأمانة) hıyanetin zıddıdır. İman (الإيمان) *doğrulamak* ve

²⁹³ Ahkaf, 46/12.

²⁹⁴ En'am, 6/92.

²⁹⁵ Bakara, 2/89.

²⁹⁶ Dr. Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu's- Savabi'l Luğavi*, c.1, s.485.

²⁹⁷ Saffat, 37/52.

²⁹⁸ Mecma'ul-Luğati'l-Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, c.1, s.28.

²⁹⁹ Mecma'ul-Luğati'l-Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, c.1, s.510.

inanmak demektir.³⁰⁰ Ahzab suresinde emanet anlamında gelir: “إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَىٰ”³⁰¹ “Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk.”

İman (الإيمان), *güvenmek ve güven duymak* anlamlarına da gelir.³⁰² Kşinin emniyette olduğunu ifade etmek için şöyle söylenir: “أَنْتَ فِي أَمْنٍ مِنْ ذَاكَ، أَي: فِي أَمَانٍ” ‘Falanca emin olamadı’ anlamında şöyle denilir: “مَا كَانَ فُلَانٌ أَمِينًا”. Güvenilir adam anlamında da şöyle denilir: “رَجُلٌ أَمِينٌ وَأَمِينٌ”³⁰³

Bakara suresinde “*güven duymak*” anlamında geçmektedir: “وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ”³⁰⁴ “Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirsiniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah’tan sakınsın.”

Yusuf suresinde “*inanmama ve güvenmeme*” anlamında gelir: “قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا”³⁰⁵ “Ey babamız!” dediler, “Yarış yapma amacıyla uzaklaşmıştık. Yusuf’u da eşyalarımızın başında bırakmıştık. Bir de baktık ki onu kurt yemiş. Ama biz ne kadar doğruyu söylersek söyleyelim, yine de sen bize inanmayacaksın!”

Tin suresinde Mekke’nin emin bir belde olduğundan bahsedilir: “وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ”³⁰⁶ “Bu güvenli beldeye” İbrahim suresinde de emin beldeden bahsedilir: “وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ”³⁰⁷ “Hani İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”

İman (الإيمان), “أَمِنْ/ أَمِنَ/ أَمِنَ بِ/ أَمِنَ ل- يُؤْمِنُ، إِيْمَانًا، فَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَالْمَفْعُولُ مُؤْمِنٌ”، kökünden gelir ise, *inanmak ve itaat etmek* anlamlarına gelir. Tasdik, kalp ile yakın dil ile ikrar ve azalarla da amel etmektir. Sizden biriniz mü’min kardeşini sevmedikçe iman etmiş

³⁰⁰ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.8, s.388-389.

³⁰¹ Ahzab, 33/72.

³⁰² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.122.

³⁰³ Ezheri, *Tehzib*, c.15, s.366-367.

³⁰⁴ Bakara, 2/283.

³⁰⁵ Yusuf, 12/17.

³⁰⁶ Tin, 95/3.

³⁰⁷ İbrahim, 14/35.

olmaz mealinde Hz. Peygamber'e isnad edilen hadis bu anlamdadır: “ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ ”³⁰⁸ ”يُحِبُّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

Şu ayette de *inanma ve itikat etme* anlamındadır: “ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ آمَنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا ”*Kendilerine "Siz de insanların inandıkları gibi inanın!" denildiğinde, "Ya biz, ahmakların inandıkları gibi mi inanıyoruz?" dediler. Bakın! Onlar var ya onlar, gerçekten de ahmaktırlar; lakin bunun bile farkında değiller.*”³⁰⁹

İman (الإيمان), *ciddi bir itaattır, bir boyun eğiştir.* Şu ayette geçtiği gibi: “ قَالَتْ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنَ الْأَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ”*Bedeviler "İman ettik" dediler. De ki: "Henüz iman etmiş sayılmazsınız, lakin 'teslim olduk' diyebilirsiniz, zira iman kalplerinize girmiş değil. Ama eğer Allah ve Rasulü'ne uyarsanız, Allah amellerinizin zerresini eksiltmez: çünkü Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.*”³¹⁰ İman etmek, büyük bir iddiada bulunmaktır. Her iddianın bir ispatı vardır. İnanmanın da bir ispatı olmalıdır. İmanın ispatı bu ayette bizlere gösterilmektedir.

Nisa suresinde zimnen “*itaat edin, boyun eğin ve uyun*” anlamlarında gelir: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِن قَبْلُ ”*Siz ey iman edenler! İman edin Allah'a, O'nun Elçisi'ne, O'nun Peygamberi'ne peyderpey indirdiği ilahi kelama ve daha önce indirdiği mesaja!*”³¹¹

Allah'ın isimlerinden biri olan el-Mü'min (المؤمن), yarattıklarını *korkulardan emin kılan* demektir. Dostlarını azaptan emin kılandır. Yine el-Mü'min, kullarına verdiği vaadi doğrulatandır. Cennet, bu vaadinin bir sonucudur. İman edenleri ödüllendireceği vaadidir.³¹²

³⁰⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.122-124.

³⁰⁹ Bakara, 2/13.

³¹⁰ Hucurat, 49/14.

³¹¹ Nisa, 4/136.

³¹² Ezheri, *Tehzib*, c.15, s.370.

O, “هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ” Haşr suresinde geçtiği gibi: *“kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: varlığın mutlak hâkimidir, kutsalın kaynağıdır, mutlak kurtuluş ve huzurun menbaıdır, güven ve iman verendir.”*³¹³

28. Birr (البر)

Birr (البر), “بِرٌّ بِرٌّ فِي بَرِّتٍ، يَبِرُّ، ابْرِرُ/ بَرٌّ، بَرًّا وَبُرُورًا، فَهُوَ بَارٌّ وَبِرٌّ، وَالْمَفْعُولُ مَبْرُورٌ” (البر) den gelmektedir.³¹⁴

Berr, denizin zıddı demektir. Yani kara demektir. Rum suresinde şöyle geçtiği gibi: “ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرُ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ” *“İnsanların elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde bozulma meydana geldi.”*³¹⁵

Birr, iyilik ve erdem manasına da gelir. Ana- babaya iyilik (بر الوالدین) gibi.³¹⁶ Birr kinin zıddıdır. Birr ıslah demektir, hayr demektir.³¹⁷

Allah'ın isimlerinden biri de el-Berr'dir. Yani kullarına karşı sonsuz iyilik sahibi anlamındadır. Tur suresinde şöyle geçer: “إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ” *“O muhakkak ki Berr'dir (çok cömert ve lütufkâr) ve Rahîm'dir”*³¹⁸

Birr (البر), itaat demektir. Efendisine itaati arttı maansında “بِرُّ الْعَبْدِ رَبَّهُ” denilir. Yine yaratıcısına boyun eğiyor ve itaat ediyor anlamında “يَبِرُّ خَالِقَهُ وَيَتَّبِرُّرُهُ” denilir.³¹⁹

Bakara suresinde Birr'in iman (itaat) etmek olduğu dile getirilir: “لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ” *“Gerçek Birr, yüzlerinizi doğuya veya batıya döndürmeniz değildir. Fakat gerçek Birr; kişinin Allah'a, ahiret gününe, meleklere, İlahi kelama, peygamberlere inanması, malı -ona sevgi duymasına rağmen- yakınlara, yetimlere, yoksullara,*

³¹³ Haşr, 59/23.

³¹⁴ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.186.

³¹⁵ Rum, 30/41.

³¹⁶ İbn Faris, *Mekâyisu'l-Luğa*, c.1, s.177-178.

³¹⁷ Ezheri, *Tehzib*, c.15, s.134-135.

³¹⁸ Tur, 52/28.

³¹⁹ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.10, s.152-153.

yolda kalmışlara, isteyenlere ve özgürlüğü elinden alınanlara vermesi, namazı istikametle kılması, zekâtı gönlünden gelerek vermesidir.”³²⁰

Yine Bakara suresinde geçen şu ayette de zımnen itaat etme anlamındadır: “أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ ثَقُلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ” “İnsanlara erdemi (Allah’a itaatı) öğütlerken (emrederken) kendinizi unutuyor musunuz? Üstelik Kitabı da tilavet edip dururken? Siz hiç kafanızı çalıştırmayacak mısınız?”³²¹

Birr (البر), anne babanın hakkını gözetme (بر الوالدین) anlamında da kullanılır. Ana babaya itaat anlamında da kullanılır.³²² Hz. Yahya için ana babasına asi değildi anlamında şöyle geçer: “وَبِرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا” “Ana-babasına karşı da oldukça itaatkâr (iyi) davranırdı. Nitekim o hiçbir zaman isyankâr bir zorba olmadı.”³²³

Hz. İsa için de Meryem suresinde annesine karşı isyankâr olmadığı, iyilik sahibi ve itaat eden olduğu dile getirilir: “وَبِرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا”³²⁴

Yine iman edenlerin iyilerle(itaat edenlerle) birlikte ölme isteği dile getirilir: “رَبَّنَا فَاعْفُزْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ” “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi de ört ve canımızı erdemlilerle(itaat edenlerle) birlikte al!”³²⁵

29. İsticabe (استجابة)

İsticabe (استجابة), (المفعول مُستجابٌ له), “استجابَ لـ يستجيب، استجاب، استجابة، فهو مُستجيب، والمفعول مُستجابٌ له”، Hükümet kitlelerin taleplerine cevap verdi anlamında şöyle denilir: “استجابتِ الحكومةُ” “لمطالب الجماهير”³²⁶ Allah kişinin duasını/çağrısını kabul etti manasında şöyle denilir: “استجابَ اللهُ دعاءه”³²⁷

Mü’min Suresinde “dualara cevap verme” anlamında geçer: “وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي” “Rabbiniz şöyle dedi: Bana dua

³²⁰ Bakara, 2/177.

³²¹ Bakara, 2/44.

³²² Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.1, s.187.

³²³ Meryem, 19/14.

³²⁴ Meryem, 19/32.

³²⁵ Âl-i İmran, 3/193.

³²⁶ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.1, s.415.

³²⁷ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arap*, c.1, s.283.

edin, duânıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.”³²⁸

Yusuf suresinde Hz. Yusuf’un dileğinin yerine getirildiği anlamında geçer: “فَأَسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” “Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir.”³²⁹

İsticabe (إستجابة), itaat etmek ve boyun eğmek anlamlarına da gelir. ‘Müdürün emirlerine itaat etti/çağrısına yanıt verdi’ anlamında şöyle kullanılır: “استجاب لأوامر” Yine aynı şekilde Cumhurbaşkanı’nın taleplerine boyun eğdi/ uydu anlamında şöyle denilir: “استجاب الوزراء لمطالب رئيس الجمهورية”³³⁰

İsticabe (إستجابة), çağrı yapılan herhangi bir şeye itaat etmek/çağrıya uymak demektir.³³¹

Bakara suresinde “itaat etme” anlamında geçer: “فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ” “O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar/itaat etsinler ve bana iman etsinler.”³³²

30. Tevekkül (توكل)

Tevekkül (توكل), “توكل على/ توكل في يتوكل، توكلًا، فهو مُتوكلٌ، والمفعول “توكل به”den gelmektedir. Vekâleti kabul etme, itimat etme, güvenme ve teslim olma anlamlarına gelir. Herhangi bir işte acze düşüldüğünde başkasına güvenip onun yapmasına izin verme ve ona teslim olma anlamına da gelir. Bina yapmada mühendislere teslim olma hali gibi: “توكل على المهندسين في بناء الدار”³³³

Allah’a güvenme, dayanma, iman etme ve boyun eğme anlamlarında “توكل على” kullanılır.³³⁴

³²⁸ Mü’mn, 40/60

³²⁹ Yusuf, 12/34.

³³⁰ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.1, s.415.

³³¹ Mecma’ul-Luğati’l-Arabîyye, *el-Mu’cemu’l-Vasit*, c.1, s.145.

³³² Bakara, 2/186.

³³³ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.3, s.2489.

³³⁴ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.3, s.2489-2490.

Şimdi tevekkül ayetlerine kısaca göz atalım. Ankebut suresinde dayanıp boyun eğme anlamında geçtiği söylenebilir: “الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ” “Onlar ki, sıkıntılara karşı göğüs gerdiler ve hep Rablerine güvendiler!”³³⁵

İbrahim suresinde *ne diye Allah'a tevekkül veya boyun eğmeyelim* anlamında geçer: “وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آدَّبْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ” “Hem bize yollarımızı bulmada rehberlik ettiği halde, Allah'a neden güvenip dayanmayalım ki? Ve elbette sizin bize çektirdiğiniz eza cefaya rağmen direneceğiz: sağlam bir dayanak arayan herkes de sadece Allah'a güvenip dayansınlar!”³³⁶

Ahzab suresinde kâfirlere değil Allah'a itaat edilip dayanma emredilir: “وَلَا تُطِعْ” “Asla inkârcılara ve ikiyüzlülere uyma/itaat etme ve onlara incitici sözler söyleme. Onların incitici sözlerine aldırma ve yalnız Allah'a güven: zira koruyucu otorite olarak Allah yeter.”³³⁷

Tevekkül, birine güvenme, dayanma ve ona bel bağlama ise ondan yardım dilemenin göstergesidir. Kişi boyun eğdiği bir güçten yardım diler. Dolayısıyla da bu kelime bizim konumuzla alaka içerisindedir.

Tevekkül kelimesi, Kur'an'da 40 yerde fiil ve 4 yerde de isim olarak gelir.

31. İttika (اتقيا)

İttika kelimesi “اتَّقَى/ اتَّقَى بِ يَتَّقِي، اتَّقَى، اتَّقَاءٌ وَتُقَاتٌ وَتُقَاتَةٌ، فَهُوَ مُتَّقٍ، وَالْمَفْعُولُ مُتَّقَى” den gelmektedir.³³⁸ Takva, Allah'ın hududunu gözetmektir. Ona riayet etmektir.

Leyl suresinde şöyle geçmektedir: “وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتَقَى” “Ama Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olanlar (ateşten) uzak kalacak”³³⁹

Âl-i İmran suresinde de şöyle geçer: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا” “Ey (bu vahye) iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun gereğini

³³⁵ Ankebut, 29/59.

³³⁶ İbrahim, 14/12.

³³⁷ Ahzab, 33/48.

³³⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2486.

³³⁹ Leyl, 92/17.

*hakkiyla yerine getirin! Ve (Allah'a) tam teslim olmadan can verecekseniz, sakın ölmeyin!*³⁴⁰

Allah'a karşı takvalı olmak; ondan korkmak, emirlerine riayet ve nehiyelerinden de kaçınmak demektir. Yine İslam dinine göre hiçbir kimse bir başkasından üstün değildir. Üstünlük ancak takva ileldir.

Bakıldığı zaman, takvanın korkma ve sorumluluk duyma anlamı taşıdığı görülmektedir. Kime karşı sorumluluk duyulur: elbette boyu eğmeye layık üstün güce karşı duyulur. Bu bağlamda baktığımız zaman boyu eğme ile yakın ilişki içerisinde.

32. İslah (اصلاح)

İslah (اصلاح), “أصلح/ أصلح في/ أصلح من يُصلح، إصلاحًا، فهو مُصلح، والمفعول مُصْلَحٌ” den gelmektedir. Bir şeyi düzeltme, onarma ve tamir etme maansına gelir. İfsad etme, taşkınlık çıkarma ve isyan etmenin zıddıdır. İnsanların arasını düzeltme (أصلح بين)، arabayı tamir etme (أصلح السيارة)، zirai ıslah çalışmaları (الإصلاح الزراعي) ve toplumsal dönüşüm çalışmaları (الإصلاح الاجتماعي) gibi.³⁴¹

Bakara suresindeki şu ayet bu hususta bize daha iyi bir ipucu verecektir: “وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ” *“Kendilerine ‘yeryüzünde fesat/isyan çıkarmayın!’ denildiğinde, ‘biz sadece ıslah/itaat edicileriz’ derler”*³⁴²

Araf suresinde bozgunculuk çıkarmayan iyi ve itaatkâr anlamında geçer: “وَالَّذِينَ” *“Ama kitaba sımsıkı sarılan ve Allah'a namazını ikame edenvar ya: onlar iyi bilsinler ki biz, ıslah için çaba gösterenlerin emeklerini zayi etmeyeceğiz.”*³⁴³ “الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ” *“Böyleleri düzeni sağlamadıkları gibi, yeryüzünde fesat çıkarmaktan da geri durmazlar.”*³⁴⁴

³⁴⁰ Âl-i İmran, 3/102.

³⁴¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1312.

³⁴² Bakara, 2/11.

³⁴³ A'raf, 7/170.

³⁴⁴ Şuara, 26/152.

Hucurat suresinde araları düzeltme anlamında gelir: “ **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ** ” *“Mü'minler sadece kardeşirler; öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'a karşı sorumlu davranın ki, O'nun merhametine mazhar olasınız!”*³⁴⁵

Salih amel, Allah'a itaate yönelik olan güzel ameldir. Islah edici ve onarıcıdır. İnsanın içindeki ifsad ve inkâr etme duygularını yok eden bir eylemdir. Bu yüzden defaatle salih amellerin yapılması istenmektedir.

Islah (اصلاح) kelimesi, Kur'an'da 35 yerde fiil ve 5 yerde de isim olarak geçmektedir.

33. İbadet (عبادة)

Abd (العبد), “عبد يعبد عبدا عبدا معبود” kökünden gelmekte olup itaat eden köle (المملوك) demektir. Zillet ve boyun eğmeye delalet eder.³⁴⁶

Şuara suresinde Firavun'un İsrailoğullarını köle edinmesine gönderme yapar: “ **وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ** ” *“Bana karşı lütuf dediğin nimet de İsrailoğullarını köle kılmandan dolaydır.”*³⁴⁷

Yine Abd (العبد), ibadetle meşgul olan, ibadetleri yapan kimse demektir. Bu ibadetle meşgul olan tanımı, sadece Allah'a ibadet eden kimse için söylenir. Çoğulu “عباد وعبيد و عبيد”dur.³⁴⁸

Araplar, abd (العبد) kelimesinden türeyen “ **أعبد ومعبدا وعبادة وعبادا** ” isimlerinin hepsinin ‘zillet ve tezellül’den türediğini söyler. Sadece “عبادة” kelimesinin tezellülden değil, yükselme ifade eden “الأنفة”ten türediğini söyler.³⁴⁹

İnsan, ya hür ya da köledir. Abd (العبد), hür'ün zıddıdır. Allah'ın kulu/ kulları yani Allah'a ibadet eden mahlûklar anlamında şöyle denilir: “ **عبدٌ لله أو عباد الرحمن / عباد** ”³⁵⁰

³⁴⁵ Hucurat, 49/10.

³⁴⁶ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.4, s.205.

³⁴⁷ Şuara, 26/23.

³⁴⁸ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.2, s.48.

³⁴⁹ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.299.

Yine başka bir şey için “abd” denilmez. “عَبْدٌ يَعْبُدُ عِبَادَةَ إِلَّا لِمَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ”. Sadece Allah’a ibadet eden kimse için denilir. Allah’tan başka herhangi bir ilaha ibadet eden hüsrana uğramıştır. Efendisine boyun eğmiş bir köle için “*efendisine ibadet etti*” anlamında “عَبْدَهُ” denilmez. Çünkü bu ifade sadece Allah için kullanılır.³⁵¹

Kur’an’da abd (العبد) kelimesi, “*ibadet etme*” anlamında çokça geçmektedir. Şura suresinde şöyle geçer: “ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ” “*İşte bu, Allah'ın iman eden ve o imana uygun eylem üreten kullarına verdiği müjdedir.*”³⁵²

Maide suresinde “*Rabbimize ibadet edin*” diye geçmektedir: “يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا” “*Ey İsrailoğulları! Hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!*”³⁵³ Nisa suresinde de benzeri şekilde geçer: “وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا” “*Allah'a kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayın.*”³⁵⁴

Kur’an, gönderilen birçok peygamberin kendi kavmini Allah’a ibadet etmeye çağırdıklarını bize haber vermektedir: “وَالَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهِ” “*Ad'a da soydaşları Hud'u (gönderdik). "Ey kavmim!" dedi, "yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilahınız yok. Şu hâlde hala (O'na ortak koştuktan) sakınmayacak mısınız?"*”³⁵⁵

En’am suresinde de sahip (مَوْلَا) ve kul (عِبَاد) arasındaki ilişki bağlamında gelir: “وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّقْتَهُ رُسُلُنَا لَهُمْ لَا يَفْرَطُونَ، ثُمَّ رُدُّوا” “*Çünkü kullarınız üzerinde mutlak otorite sahibi olan yalnızca O'dur. İcinizden birine ölüm gelip de elçilerimiz onun canını alıncaya dek size kol kanat geren koruyucular gönderir ve bunlar hiçbir şeyi gözden kaçırmazlar. Sonunda onlar gerçek sahipleri olan Allah'a teslim edilirler: İşte mutlak hüküm yalnızca O'nundur ve O hesabı en seri görendir.*”³⁵⁶

³⁵⁰ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1449.

³⁵¹ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.2, s.139.

³⁵² Şura, 42/23.

³⁵³ Maide, 5/72.

³⁵⁴ Nisa, 4/36.

³⁵⁵ A'raf, 7/65.

³⁵⁶ En'am, 6/61-62.

Leys, müşriklerin ibadet edenleri için “عِبَادَةُ الطَّاغُوتِ” “tağuta ibadet edenler” denildiğini söyler. Müslümanlar için de “Allah’a ibadet ediyorlar” anlamında “عِبَادَ اللَّهِ” denilir demiştir.³⁵⁷ Masterları da “عِبَادَةُ وَعُبودِيَّةٌ”dır.

İbadet, itaattir.³⁵⁸ Allah’a ibadet etti, itaat etti ve onu birledi anlamında da kullanılır: “عِبَادَةُ اللَّهِ” Namaz bir itaat sembolüdür: “الصَّلَاةُ عِبَادَةٌ” İbadet (عبادة) ise, mükellefi namaz gibi Allah’a yaklaştırmaya götüren her şeydir.³⁵⁹

Fatiha suresinde de geçtiği gibi: “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” “(Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz.”³⁶⁰ Yani yalnız sana itaat ederiz.³⁶¹

Bakara suresindeki şu ayette de “Rabbimize itaat edin” anlamında geçer: “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” “Ey insanlar! Sizi ve sizden önce yaşamış olanları yaratan Rabbimize kulluk (itaat) edin ki, O’na karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız.”³⁶²

Neml suresinde de ‘tapılan ve ibadet edilen’ anlamında gelir: “قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا يَشْرِكُونَ” “De ki: "Bütün hamd yalnız Allah'a, selam da O'nun seçip beğendiği kullarına olsun!" (Şimdi söylesinler): Allah mı daha hayırlı, yoksa ortak koştuqları varlıklar mı?”³⁶³

Enbiya suresinde ibadetle meşgul olan meleklerden şu şekilde bahseder: “وَقَالُوا وَآتَيْنَاكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمْنَاكَ مَا يَشَاءُ النَّاسُ إِنْ كُنْتَ إِلَّا رَسُولًا شَاكِرًا” “Ama (onların takipçileri arasından) yine de "Rahman çocuk edindi" diyenler çıktı. O şanı yüce olan, (ölümlülere has bu tür) tanımlamalardan sonsuzca uzaktır; aksine, (Allah'ın soyundan geldiğini iddia ettikleri o kimseler), ilahi ikrama mazhar olan kullardır”³⁶⁴

Zuhruf suresinde de Allah-kul düzlemine bir çizgi çekilir: “وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا” “Ama kalkarlar, kullarından birini O’ndan bir parçaymış gibi

³⁵⁷ İbn Düreyd, Cemheratu'l- Luğa, c.2, s.139.

³⁵⁸ İbn Manzur, Lisanu'l-Arap, c.3, s.272.

³⁵⁹ Ahmet Muhtar, Mu'cemu'l-Luğa, c.2, s.1448- 1449.

³⁶⁰ Fatiha, 1/5.

³⁶¹ Zebidi, Tacu'l-Arûs, c.8, s.331.

³⁶² Bakara, 2/21.

³⁶³ Neml, 27/59.

³⁶⁴ Enbiya, 21/26.

telakki ederler: *Şu bir gerçek ki, (bunu yapan) insan katmerli bir nankörlük içindedir.*”³⁶⁵ Zümer suresinde de Allah’ın kulları ifadesi geçmektedir: “يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ” “Ey kullarım! Sadece benden sakının (bana karşı sorumluluğunuzun şuurunda olun)!”³⁶⁶

Kur’an’ın geneline baktığımızda insan, Allah’a kul olmaya çağırılmaktadır. Başkasına kulluktan da nehyedilmekte ve buna karşı defaatle uyarılmaktadır. Çünkü insan başkasına kul olursa, efendisi onu harcar. Efendisi onu köle yapar. Köleler ise, efendilerine bağlıdırlar. Kölelerin iradeleri yoktur. Efendilerinin iradeleri onların iradelerini bastırmıştır.

Oysa Kur’an’ın geneline baktığımız zaman Allah, insanı kendisine köle olmaya değil; kul olmaya çağırır. Çünkü kulun özgür iradesi varken, kölenin ise yoktur. Âlemlerin Rabbi insanı kendisine kulluğa çağırırken, insanı başkasına köle olmaya karşı da defaatle uyarır. Bu manada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Allah’a kul olmak bütün köleliklerden ve başkasına boyun eğmekten kurtulmayı da beraberinde getiren bir boyun eğiştir.

34. Din (الدين)

Din (الدين) kelimesi, “دَانَ يَدِينُ دِينًا وَتَدِينَنَّ تَدِينًا وَدِيَانَةً وَاسْتَدَانَ مِنْ الدِّينِ اسْتِدَانَةً وَدَايَنَهُ” den gelmektedir.³⁶⁷ Din (الدين), idare edebilmenin bir türü demektir. Din, taattır. Şöyle denilir: “O’na yaklaştığı ve itaat ettiği zaman itaat etti, itaat ediyor.” Yine dindar (dinli) bir kavim için “itaatkâr topluluk” da denilir: “قَوْمٌ دِينٌ أَيْ مُطِيعُونَ”.³⁶⁸

Din (الدين), teslim olmak ve egemenlik altına girmektir. Araplar, falancalar krallara boyun eğmedikleri zaman şöyle derler: “بَنُو فُلَانٍ لَا يَدِينُونَ لِلْمُلُوكِ”. Yine Kralın

³⁶⁵ Şura, 42/25.

³⁶⁶ Zumer, 39/16.

³⁶⁷ İbn Side, *el-Muhassas*, c.5, s.228.

³⁶⁸ İbn Faris, *Mekâyisü 'l-Luğâ*, c.2, s.319.

fi dinin mülk ve fi şa'at al-mülk“ fi itaatinde olduğunu ifade etmek için de şöyle söylerler: “³⁶⁹وتصرفه

Bu temel bilgileri verdikten sonra din (الدين) kelimesinin Kur'an'daki kullanım alanlarına bakabiliriz.

Din (الدين); hâkimiyeti, hüküm koyma yetkisini³⁷⁰ itaat edilmeye layık olan Allah'a has kılma biçimidir: “*De ki: "Elbet, ben, dini Allah'a has kılarak yalnız O'na kulluk etmekle emrolundum.*”³⁷¹

Din (الدين) kelimesi, Nisa suresinde Allah'a -samimi olarak- itaat etme olarak kullanılmaktadır: “*إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ اللَّهُ يُؤْتِي الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا*” “*Ne ki tevbe edenler, gidişatını düzeltenler, Allah'a sınımsız sarılanlar ve Allah'a itaatte samimi olanlar hariç; işte bunlar mü'minlerle birlikte olacaklar ve zamanı geldiğinde Allah mü'minlere muhteşem bir ödül verecek.*”³⁷²

Yusuf suresindeki şu ayette de geçtiği gibi din (الدين) kelimesi; emir, mülk, yasa ve kanun anlamlarını ihtiva etmektedir: “*مَا كَانَ لِأَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ*” “*Yoksa kralın kanunlarına (yasalarına) göre kardeşini alıkoymazdı.*”³⁷³ Ki, yasa ve kanun da itaat edilen şeyler anlamına gelmektedir.

Din (الدين); hüküm, egemenlik, kanun, ceza, mülk ve hesap anlamlarına da gelir. Fatiha'daki şu ayette geçtiği gibi: “*مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ*” “*Din (hesap) gününün maliki.*”³⁷⁴

Nisa suresinde de egemenlik ve itaatin hepsi manasında kullanılmaktadır: “*وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ*” “*Artık onlarla zulüm ve baskı sona erinceye ve hayatın (dinin hepsi) Allah'a adanmasına (yönelik*

³⁶⁹ İbn Side, *el-Muhassas*, c.5, s.228; Zemahşeri, *Esasu'l-Belağa*, 1998, c.1, s.306.

³⁷⁰ İbn Faris, *Mekayisu'l-Luğa*, c.2, s.319.

³⁷¹ Zümer, 39/11.

³⁷² Nisa, 4/146.

³⁷³ Yusuf, 12/76.

³⁷⁴ Fatiha, 1/3.

tüm baskılar kaldırılıncaya) kadar savaşın! Ne ki baskıya bir son verirlerse, unutmayın ki Allah onların yaptığı her şeyi görmektedir.”³⁷⁵

Şura suresinde şöyle geçer: “ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا “ وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ دُشْمَیْنِ! ” diye Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı.”³⁷⁶

Din (الدین), itaate itibar ve şeriata uyma anlamında da kullanılır: “ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ “ الإسلام ” Allah katında tek din/itaat edilecek şey İslam'dır.”³⁷⁷

Din (الدین) kelimesiyle aynı kökten gelen borç (دين) yani deyn kelimesi de vardır. Falanca kişi borç verdi. Borç veriyor. Borç veren kişi anlamlarında şöyle ifade edilir: “ دَانَ فُلَانٌ { دَيْنًا } دَيْنًا فَهُوَ دَائِنٌ ” Yine deyn (borç), karz demektir: “ اسْتَقْرَضَ ”³⁷⁸

“Boçlu adam” ifadesi için şu tabir kullanılır: : “ رَجُلٌ مَدْيُونٌ ” İnsanlara borç veren kimseye “المَدْيَانُ الَّذِي يُقْرِضُ النَّاسَ”³⁷⁹ denilir. “ومُدَانٌ”, “مَدْيُونٌ”, “مَدْيِينٌ”, “دَائِنٌ”

Borç (دين) kelimesi, aslında borç veren kişiye olan bir boyun eğme söz konusunu içermektedir. Vakıa suresinin ilgili ayetinde şöyle geçtiği gibi: “ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ “ وَغَيْرَ مَدْيِينِينَ- تَرَجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ” Ve eğer bize borçlu olmadığınız/itataatkar olmadığınız (dolayısıyla da ceza görmeyeceğinize) inanıyorsanız, haydi; o (bitip tükenen hayatı) geri döndürsenize!”³⁸⁰

Ferra’ya göre bu ayetteki “غير مدينين” ifadesi “غير مملوكين” (köle ve itaatkâr) demektir.³⁸¹ Din (الدین), boyun eğme ve boyunduruk altında olma anlamlarına da gelir: “دَانَ: دَلٌّ وَخَضَعٌ”³⁸²

³⁷⁵ Enfal, 8/39.

³⁷⁶ Şura, 42/13.

³⁷⁷ Âl-i İmran, 3/19.

³⁷⁸ Zebidi, Tacu'l-Arûs, c.35, s.50.

³⁷⁹ Zebidi, Tacu'l-Arûs, c.35, s.51.

³⁸⁰ Vakıa, 56/86.

³⁸¹ Ezheri, Tehzib, c.14, s.129.

³⁸² Ezheri, Tehzib, c.8, s.200.

Allah'ın esmasından bir isim de din (الدين) kelimesinden türeyen *Deyyan*'dir. Manası hükmeden güç demektir. Deyyan, Kahhar demektir. İnsanların itaat etmelerini sağlayan itaat ettirici demektir. Şu misalde olduğu gibi: “ وَهُوَ فَعَالٌ مِنْ دَانَ ”. O, herkesi kendisine itaat ettirendir. İnsanlar da O'na itaat ettiler: “فَدَانُوا- فَأَطَاعُوا”³⁸³

Ali b. Ebi Talib için şu söz söylenmiştir: “كَانَ عَلِيٌّ دَيَّانًا هَذِهِ الْأُمَّةَ بَعْدَ نَبِيِّهَا” “Ali, Allah Rasulü'nden sonra bu ümmetin kadısı (hükmedicisi) idi.”³⁸⁴

Şehir kelimesi olan Medine (المدينة)'ye de içinde *emir sahiplerine itaat yapıldığı* için Medine (المدينة) ismi verilmiştir. Medine (المدينة) için şu kullanımlar da mevcuttur. “المدينة: الأمانة” (itaatkâr kadın) demektir. Ve “العبدُ مدينٌ” “itaatkâr erkek” anlamında da kullanım söz konusudur.³⁸⁵

Son olarak din (الدين) kelimesi bağlamında şunu söylemek çok yerinde olacaktır. Din (دين) ile aynı kökten türetilen "medine" borçlu ile alacaklı arasındaki anlaşmazlığı adil bir sistemle halleden "*deyyan*"a (hâkim, yönetici) sahip olan yerleşim birimine verilen isimdir.

Bu yüzden Hz. Peygamber, Yesrib'e hicret ettiğindeyesrib ismini değiştirip adını kısaca "şehir" anlamına gelen Medine olarak değiştirdi.

35. Biat (البيعة)

Biat (البيعة), “بايعَ يبايع، مَبَايَعَةً وَبِإِيعَاءَ، فَهُوَ مُبَايِعٌ، وَالْمَفْعُولُ مُبَايَعٌ” den gelir. Sözleşme manasına da gelir. Tacir, müşteri ile ticaret yaparsa şöyle denilir: “بايعَ التَّاجِرُ الْمُشْتَرِيَّ” Ahit ve akit yapma anlamlarına da gelir. Birisi bir iş üzere ahit yaparsa şöyle denilir: “بايعَ فلانًا على الأمر”³⁸⁶

Fetih suresinde de ‘ahit yapanlar ve biat edenler’ anlamında geçer: “إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ

³⁸³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.13, s.167-168; Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.35, s.57.

³⁸⁴ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.35, s.57.

³⁸⁵ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.319; Zemahşeri, *Esasu'l-Belağa*, c.1, s.306; Ezheri, *Tehzib*, c.14, s.129.

³⁸⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.273.

”أَجْرًا عَظِيمًا“ *“Sana biat edenler gerçekte yalnız Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın (yardım) eli, onların (biat için kenetlenen) elleri üzerindedir. Bundan böyle kim ahdinden dönerse, iyi bilsin ki o sadece kendi aleyhine dönmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde sadık kalırsa, O ona muhteşem bir ödül ihsan edecektir.”*³⁸⁷

Yin aynı surede *Rıdvan biatı* diye meşhur olan Rıdvan ağacı atında yapılan biattan bahseder: “لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ” *“Doğrusu Allah, o ağacın altında sana biat edenlerden razı olmuştur; üstelik O onların kalbinden geçenleri de bilmekteydi; işte bu yüzden onlara iç huzuru indirdi ve kendilerini yaklaşan bir fetihle ödüllendirdi.”*³⁸⁸

Biat (البيعة), *ahdetmek ve vefa göstermek* demektir. Ensarın Allah Rasulüne biat etmesi şöyle ifade edilir: “بَايَعَ الْأَنْصَارَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ”. “Halifeye biat için de şöyle denilir: ”بَايَعَ الْخَلِيفَةَ“³⁸⁹

Mümtehine suresinde de *itaat etme ve emirlere boyun eğme* diye geçer: “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِفْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ النَّبْهَاتِ يَفْتَرِيْنَهُ بَيْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيْنَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَيُبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِرَ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” *“Sen ey peygamber! Ne zaman mü'min kadınlar sana gelir de Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, çalmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, çocuklarını katletmeyeceklerine, elleri ve ayakları arasında yalan düzüp koşarak iftira atmayacaklarına, (dinin) değerler sistemi konusunda sana isyan etmeyeceklerine dair biatlerini sunarlarsa; onların biatlerini kabul et ve Allah'tan onlar için mağfiret dile. Unutma ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.”*³⁹⁰

36. Sem' (سمع)

Sem' (سمع) / سمع إلى / سمع لـ / يسمع، سماعًا وسمْعًا، فهو سامع وسميع، والمفعول مسموع، (سمع) Sem' den geliyor. Sesi kulaklarla işitme anlamına gelir: ”سمع الصوت“ Yine kelamı dinledi ve idrak etti anlamında şöyle denilir: ”سمع الكلام“³⁹¹

³⁸⁷ Fetih, 48/10.

³⁸⁸ Fetih, 48/18.

³⁸⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.3, s.311.

³⁹⁰ Mümtehine, 60/12.

³⁹¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1108.

Yusuf suresinde “bir şeye kulak verme” anlamında geçer: “بِمَكْرِهِنَّ فَلَمَّا سَمِعَتْ” “Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı.”³⁹² Enfal suresinde de bu anlamda kullanılır: “وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا” “Bir de kulak asmadıkları halde "İşittik!" diyenler gibi olmayın!” “Bir de kulak asmadıkları halde "İşittik!" diyenler gibi olmayın!”³⁹³

Cin suresinde de “dinleme” anlamında geçer: “قُلْ أُوْحِيَّ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ” “De ki: "Bana vahyedildi ki, cinlerden bir kısmı (bu mesaja) kulak vererek, (dostlarına) şöyle dediler: Gerçekten de biz olağanüstü güzellikte bir hitap dinledik.”³⁹⁴

Sem’ (سمع); “itaat etme, boyun eğme, kabul etme ve uyma” anlamlarına da gelir. ‘Efendisine boyun eğdi ve itaat etti’ anlamında şöyle denilir: “سَمِعَ لِسَيْدِهِ” “Söze itimat eden adam’ anlamında şöyle denilir: “رَجُلٌ مَّسْمُوعُ الْكَلِمَةِ”³⁹⁵

A’raf suresinde “hidayate uymama” anlamında geçer: “وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا” “Onları doğru yola çağırmış olsanız, işitmezler/uymazlar. Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.”³⁹⁶

Bakara suresinde “işitme/ kabul etme” anlamında geçer: “أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ” “Rasul Rabbinden kendine indirilene önce kendisi iman etti, sonra da mü'minler. Hepsi Allah'a, meleklerine, mesajlarına ve elçilerine inandılar: "O'nun elçilerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik ve itaat ettik; bağışlamayı dileriz ey Rabbimiz: zira varış sanadır!" dediler.”³⁹⁷

Maide suresinde de “uyma ve itaat etme” anlamında geçer: “وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ” “Allah’ın üzerinizdeki nimetini ve “işittik, itaat

³⁹² Yusuf, 12/31.

³⁹³ Enfal, 8/21.

³⁹⁴ Cin, 72/1.

³⁹⁵ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.2, s.1108.

³⁹⁶ A’raf, 7/198.

³⁹⁷ Bakara, 2/285.

ettik” dediğinizde ona verdiğiniz ve sizi kendisiyle bağladığı sağlam sözü hatırlayın.”³⁹⁸

Son olarak Âl-i İmran suresinde “kabullendik ve iman ettik” anlamında geçer: “رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا” “Rabbimiz! Bizi, ‘Rabbimize iman edin!’ diye imana çağıran bir davetçiyi duyduk ve hemen iman ettik!”³⁹⁹

37. Vefa- İfa (إيفاء- إفا)

Vefa (وفاء), (وفاء) kökünden gelmektedir. Vefa veya ifa, bir şeyi yerine getirmektir. Sözü yerine getirme, *ahde vefa gösterme vesözleşmeye uyma* demektir. Vefalı anlamında şöyle denir: “ذُو وَفَاءٍ”⁴⁰⁰

Necm suresinde Hz. İbrahim’in vefasından bahseder: “وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى” “Ve ahbine vefa gösteren İbrahim’in (sahifelerinde bulunan şu gerçekler).”⁴⁰¹

İfa ise, “أوفى/ أوفى بـ/ أوفى على/ أوفى في يوفى، أوف، إيفاء، فهو موفٍ، والمفعول موفى” den gelir. *Sözünde durma, verdiği söze uyma ve yaptıkları antlaşmaya sadık kalma* anlamlarına gelir.⁴⁰² Yani verdikleri sözde durup sözlerine boyun eğenler ve sözlerine bağlı olanlar anlamındadır.

Bakara’da ‘sözlerinin arkasında duranlar’ anlamında geçer: “يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا” “Ey İsrailoğulları! Bir dönem size verdiğim nimetleri hatırlayın! Siz bana verdiğiniz sözde durun ki, ben de size olan vaadimi tamamlayayım ve kaygınızın merkezinde sadece ben olayım!”⁴⁰³

Fetih suresinde de bu anlamda geçer: “فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ” “Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”⁴⁰⁴

³⁹⁸ Maide, 5/7.

³⁹⁹ Âl-i İmran, 3/193.

⁴⁰⁰ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.15, s.388- 389.

⁴⁰¹ Necm, 53/37.

⁴⁰² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2475

⁴⁰³ Bakara, 2/40.

⁴⁰⁴ Fetih, 48/10.

İsra suresinde şöyle geçer: “وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا” “Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”⁴⁰⁵ Ra’d suresinde “الَّذِينَ” “Onlar, Allah’a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.”⁴⁰⁶

İnsan ve Hacc surelerinde “adakları yerine getirenler”den bahseder: “يُوفُونَ” “O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.”⁴⁰⁷ “تَمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ” “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.”⁴⁰⁸

Yusuf suresinde de “ölçüye uyma ve ölçüyü tastamam yerine getirme” anlamlarında geçer: “فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلْنَا الضَّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ” “Derken onlar (tekrar Mısır’a gelip Yusuf’un) huzuruna çıktılar: "Ey saygın yönetici!" dediler, "Biz ve ailemiz kıtlıktan dolayı perişan olduk; üstelik bedel (olarak) getirdiğimiz şeyler de pek yetersiz. Buna rağmen sen (yine de) bize tam ölçek ver! İstersen üzerine ikramını (da ilave) et! Unutma ki Allah ikram edenlerin karşılığını verir.”⁴⁰⁹

Bir kişi sözünü yerine getirip bir yere uğrarsa şöyle denilir: “أوفى على المكان”⁴¹⁰

Yukarıdaki ayetler bağlamında şunları rahatlıkla söyleyebiliriz. Sözünde durma veya sözüne vefa gösterme aslında söze itaat etmektir. Verilen sözün emri altına girip o emre karşı koymamayı ifade etmektedir.

38. İ’tisam (اعتصام)

İ’tisam (اعتصام), “اعتصمَ، يعتصمُ، اعتصامًا” tutunmak anlamındadır.⁴¹¹ “اعتصم بالصمت” “Suskunluğa tutunmayı (sabretmeyi) ifade etmek için şöyle denilir:

⁴⁰⁵ İsra, 17/34.

⁴⁰⁶ Ra’d, 13/20.

⁴⁰⁷ İnsan, 76/7.

⁴⁰⁸ Hacc, 22/29.

⁴⁰⁹ Yusuf, 12/88.

⁴¹⁰ Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğa*, c.3, s.2475.

⁴¹¹ Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm el-Fârâbî, *Mu’cemu Divani’l Edeb*, Müessesetu Dari’ş-Şu’ub, Kahire, 2003, c.2, s.457.

İşçilerin veya öğrencilerin taleplerini dile getirmek için herhangi bir mekânı tutup eylem yapmaları şöyle ifade edilir: ⁴¹²«اعتصم بالمكان / اعتصم في المكان»

Sığınma ve iltica etme (yönelme) anlamlarına da gelir.⁴¹³ Kendini korumak ve emniyete almak için elçiliğe veya mahkemeye başvuran biri için şu ifade kullanılır: ⁴¹⁴«اعتصم لتوفير الحماية والطمأنينة بالسفارة / المحكمة»

Allah'a sığınmak için şöyle de denilir: «أعوذ بالله أي أعتصم به» Deve veya ata/iplerine tutunulacağı zaman şöyle söylenir: ⁴¹⁵«أعصم بالفرس, أعصم البعير»

Âl-i İmran suresinde iman edenler, *Allah'ın ipine sarılmaya/tutunmaya ve bağlanmaya* çağırılır: «واعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ» *Hep birlikte Allah'ın ipine sınımsız yapışın ve birbirinizden ayrılmayın! Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.*⁴¹⁶

İ'tisam (اعتصام), hata edici olaylardan kaçınıp olgunluğa erişmek demektir.⁴¹⁷ Yine i'tisam, imtina etmektir. Kötülükten kaçınmaktır.⁴¹⁸ Bir şeyi “*tutma ve kavrama*” anlamlarına da gelir. Cariye eğer gözüne sürme çekmişse/bağlamışsa şöyle denilir: ⁴¹⁹«أَعْتَصَمَتِ الْجَارِيَةُ»

Koruyucu yere başkent (العاصمة) denilir.⁴²⁰ Başkentler (العواصم), merkezi bir konumda olup, taşradaki vilayetlerin tümünü kendisine *bağlamayı* ifade eder. Yani taşra vilayetleri, merkeze/başkente bağlıdır. Ona tutunur. Ona sığınır. Gerektiğinde merkezden yardım ister.

⁴¹² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1510.

⁴¹³ Ezheri, *ez-Zahir Fi Ğaribi Elfazi 'ş-Şafii*, c.1, s.63; Zebidi, *Tacu'l-Arus*, c.39, s.441.

⁴¹⁴ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.1994.

⁴¹⁵ İbn Side, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l A'zam*, c.1, s.457.

⁴¹⁶ Âl-i İmran, 3/103.

⁴¹⁷ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1510.

⁴¹⁸ Ebû Saîd Neşvan b. Saîd Neşvan el-Himyari el-Yemeni, *Şemsu'l-Ulum ve Devau Kelami'l-Arab mine'l-Kulum*, Daru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1999, c.7, s.4584.

⁴¹⁹ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.33, s.108.

⁴²⁰ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.33, s.107.

39. Tebettül (تبتل)

Tebettül (تبتل), "تبتل إلى / تبتل عن يتبتل، تبتلاً، فهو مُتبتلٌ، والمفعول مُتبتلٌ إليه"، (تبتل) den gelmektedir. Tebettel (تبتل), "الي" harfi ceri ile kullanılırsa yönelme anlamındadır: "تبتل عن الزَّواج"⁴²¹ "تبتل إلى الله" harfi ceri ile kullanılırsa *eterke etme* anlamındadır: "تبتل إلى الله"

Tebettül (تبتل), itaati sadece bir güce yapmaktır. Şöyle ki: "انْفِرْ لَهُ فِي طَاعَتِهِ" "Bütün yüreğiyle sadece bir kutsala yönelmek ve O'na irca etmektir."⁴²²

Kur'an'da bu kelime tek bir yerde geçer. "Allah'a yönel, O'na adan ve kendini O'na ada" anlamlarına gelir: "وَادْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا" "İmdi, Rabbinin adını an ve bütün varlığını O'na vakfet!"⁴²³

Bu kelime de herhangi bir güce ve kudrete yönelme, meyl etme, adama ve adanma gibi anlamlara geldiği için konumuz olan boyun eğme ile yakından bir ilişki içerisinde yer alır. Bu yüzden bu kelimeyi de alma ihtiyacı hissettik.

40. Rağbet (رغب)

Rağbet (رغب) "رغب إلى / رغب بـ / رغب عن / رغب في يرغب، رغبًا ورغبًا ورغبةً"، (رغب) Rağbet (رغب الرَّجُل في الشيء) "Ragbet etme (şeyde)", "رغبًا ورغبًا" den gelir. Bir şeye rağbet etme (onu isteme, murad etme ve arzulamak demektir).⁴²⁴

Enbiya suresinde arzu etme anlamında geçer: "وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ" "Umarak ve korkarak bize yalvarırlardı. Onlar bize gönülden saygı duyuyorlardı."⁴²⁵

Yine İnşirah suresinde Allah'a dayanma ve O'na tutunma anlamında geçer: "وَأَلِي رَبِّكَ فَارْغَبْ" "Ve (yüzünü) yalnız Rabbine dön; artık hep (O'na) meylet!"⁴²⁶

Rağbet (رغب), "الي" harfi cerri ile kullanılırsa rağbet etme anlamındadır: "رغب" "رغبًا ورغبًا" "الي" harfi ceri ile kullanılırsa rağbet etmeme/terk etme anlamındadır: "رغب (عنه)"⁴²⁷

⁴²¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.158.

⁴²² Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.28, s.53.

⁴²³ Müzzemmil, 73/8.

⁴²⁴ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.320.

⁴²⁵ Enbiya, 21/90.

⁴²⁶ İnşirah, 94/8.

Kalem suresinde “الي” harfi ceri ile kullanılmış olup Allah’a yönelmeyi ifade eder: “عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ” “Belki Rabbimiz, onun yerine bize daha iyisini verir: Artık bizim rağbetimiz Rabbimizdir.”⁴²⁸ Tevbe suresinde de bu anlamda geçer: “إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ” “Elbet biz ta gönülden Allah'a yönelmişiz.”⁴²⁹

Bakara’da “رَغِبَ (عَنْهُ)” lu bir kullanım vardır: “وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ” “Kişiliksiz tipler hariç, kim İbrahim'in inanç sisteminden yüz çevirebilir ki? Biz onu dünyada seçkin kalmıştık, ahirette ise o kesinlikle erdemliler arasında yer alacak.”⁴³⁰

Rağbet (رغب) kelimesi Kur’an’da tüevleriyle birlikte sekiz yerde geçer. Sonuç olarak kişi, boyun eğmeye layık bulunduğu güçten arzu, temmenni, istek ve rağbetlerini diler. Rağbet ediyorsa boyun da eğiyordur mantığında bir düzlemdir.

41. İnabe (انابة)

İsyandan itaate dönme halidir.⁴³¹ İnabe, dönüş yapmak demektir. Muhacirlerin yurtlarına dönmelerine şöyle denilir: “أناج المهاجر إلى وطنه” Allah’a ve O’nun dinine dönmek için de kullanılır. Allah’a dönen birisine şöyle denilir: “أناج الشخص إلى الله”⁴³²

İnabe, bir emre itaat etmek ve itaate dönme (رجع إلى الطاعة) anlamlarına da gelir. Bir adam sürekli bir kavme gelip giderse onlara uymuş anlamında şöyle denilir: “انتاب” “رجل منيب”⁴³³ Yine itaatkâr bir adam anlamında şöyle kullanılır: “الرجل القوم”⁴³⁴

Sad suresinde Hz. Davut’un Allah’a dönmesi/itaati anlamında geçmektedir: “فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ” “Derken Davut, hemen Rabbinden af diledi ve baş eğip iki büklüm bir halde tevbe ederek O'na yöneldi.”⁴³⁴

Sebe suresinde de Rabbe dönüş yapma/O’na boyun eğme anlamında gelmektedir: “أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِن نَّشَأُ نَحْصِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ

⁴²⁷ Zebidi, *Tacu 'l-Arûs*, c.2, s.508.

⁴²⁸ Kalem, 68/32.

⁴²⁹ Tevbe, 9/59.

⁴³⁰ Bakara, 2/130.

⁴³¹ İbn Manzur, *Lisanu 'l-Arap*, c1, s.233.

⁴³² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu 'l-Luğa*, c.3, s.2299.

⁴³³ Ezheri, *Tehzib*, c.15, s.350.

⁴³⁴ Sad, 38/24.

”تُسْقَطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ“ *Onlar gökten ve yerden ne kadarını önlere serdiğimizize, ne kadarını da kendilerinden gizlediğimize bakmazlar mı? Eğer Biz dileseydik, onları yerin dibine geçirir ya da göğü başlarında paralardık. Şüphe yok ki bütün bunlarda, O'na yönelen her bir kul için mutlaka alınacak bir ders vardır.*”⁴³⁵

42. Nüsûk (النسوك)

Nüsk (النُسُكُ), nesike (النسيكة), kurbanlık (الذبيحة) demektir.⁴³⁶ “نَسَكَ يَنْسُكُ نَسْكَاً، (النُسُكُ) bunların hepsi hacıların yaptığı hac ibadetleridir: ”متعبادات الحجيج“.⁴³⁷ İbadet amacıyla kurbanın kesildiği yere ”المنسك“ denilir.⁴³⁸

İbn Faris, nüsük (النُسُكُ)’un Allah’a yaklaştıran ibadete tekabül ettiğini dile getirir. Allah adına kesilen kurbanlıklar da esasında Allah’a yaklaştırır. Böyle bir ibadete geçekleştiren kişi için şöyle denilir: ”رَجُلٌ نَّاسِكٌ“⁴³⁹

Allah’a yaklaştıran her tür ibadet nüsük (النُسُكُ)’tür. Aslında Allah’a yakınlaşmak için namaz ibadeti ile başlayabiliriz. Çünkü her nüsük (النُسُكُ), bir taat (الطاعة)tır.⁴⁴⁰ İbn Manzur oruç tutmanın da nüsük (النُسُكُ)’a girip girmeyeceğini sorar ve sonra da Allah’a yaklaştıran tüm ibadetlerin nüsük (النُسُكُ) olduğunu dile getirir.⁴⁴¹

Bakara suresinde nüsük (النُسُكُ) kelimesi, *kurban ibadeti* anlamında geçer: ”فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَدَىٰ مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ“ *İçinizden hasta ya da başından bir rahatsızlığı olan kimse fidye olarak oruç tutmalı veya sadaka vermeli ya da kurban kesmelidir.*”⁴⁴²

⁴³⁵ Sebe, 34/9.

⁴³⁶ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.5, s.314.

⁴³⁷ Ezheri, *ez-Zahir Fi Ğaribi Elfazi 'ş-Şafii*, c.1, s.125.

⁴³⁸ Cevheri, *es-Sihah*, c.4, s.1612.

⁴³⁹ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luġa*, c.5, s.420.

⁴⁴⁰ İyad b. Musa b. İyad b. Amr el-Yehsebi, *es-Sebeti, Meşariku'l-Envar Ala Sihahi'l-Asar*, Mektebeti'l-Atika ve Daru't-Turas, c.2, s.26.

⁴⁴¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.10, s.498.

⁴⁴² Bakara, 2/196.

Leys, nüks (النُّسْكُ) kelimesinin “*ibadet*” anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴³ Nüks (النُّسْكُ), taat ve ibadet anlamındadır. Allah’a yaklaştıran bir ibadet anlamındadır. Yine nüks (النُّسْكُ), şeriatın emrettiği her şeydir.⁴⁴⁴

Kur’an’da *ibadet yolu ve itaat etmeyolu* olarak geçer: “لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ” “Biz her bir ümmet için Allah’a kalben yaklaşınlar diye bir ibadet/itaat yol ve yöntemi belirledik. Şuhâlde (ey bu hitabın muhatabı), kimse seni bu konuda tartışmaya çekmesin ve sen sadece Rabbine çağır. Şu bir gerçek ki sen, kesinlikle dosdoğru bir yol üzeresin.”⁴⁴⁵

Nesk (النُّسْكُ), herhangi bir yola baş koyup o yolda devam etme anlamında da kullanılır. Herhangi güzel bir yola baş koyan (müdavimi olan) birisi için Nadr şöyle demiş: “نَسَكَ الرَّجُلُ إِلَى طَرِيقَةٍ جَمِيلَةٍ نَسَكَ الرَّجُلُ إِلَى طَرِيقَةٍ جَمِيلَةٍ أَي دَاوَمَ عَلَيْهَا”⁴⁴⁶

Nüks (النُّسْكُ) kelimesinin çoğulu Bakara suresinde şöyle geçmektedir: “فَإِذَا قَضَيْتُمْ ۖ مَنَاسِكَكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ۗ” “(Hacca has) ibadetlerinizi tamamladıktan sonra (bir zamanlar) atalarınızı andığınız gibi, hatta daha güçlü bir biçimde Allah’ı anın.”⁴⁴⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tüm ibadetler nüks (النُّسْكُ)’tur. En’am suresinde bu daha da açık bir biçimde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي ۖ” “De ki: "Bakın, benim namazım, (bütün) ibadetlerim, hayatım ve ölümüm (yalnızca) bütün âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.”⁴⁴⁸

⁴⁴³ Ezheri, *Tehzib*, c.10, s.44.

⁴⁴⁴ İbnu'l-Esir, *en-Nihayetu Fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, c.5, s.48.

⁴⁴⁵ Hac, 22/67.

⁴⁴⁶ Ezheri, *Tehzib*, c.10, s.45.

⁴⁴⁷ Bakara, 2/200.

⁴⁴⁸ En’am, 6/162.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A. Kur'an'da Boyun Eğme Yakınanlamlılarının Nüansları

1. Genel Anlamda Boyun Eğme Lafızları ve Farkları

a) Huşu' (خشوع)

Huşu' (خشوع), gözlerini yere doğru atmandır. Bakışı yere doğru çevirmendir.⁴⁴⁹Sesi kısma, bakışı yerin tarafına doğru indirme anlamlarına da gelir.⁴⁵⁰ Yine huşu' korkma sonucu boyun eğmeyi ifade eder.

Mearic suresinde şöyle geçtiği gibi: “ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرَاهُمْ ذَلَّةً ذَلِكَ الْيَوْمِ الَّذِي كَانُوا ” “Gözleri yıkılmış, zillete bürünmüş bir halde: işte bu, onların daha önce defalarca tehdit edildikleri gündür.”⁴⁵¹

b) Hudu' (خضوع)

Hudu' (الخضوع) kelimesi ile ilgili Halil şöyle dedi: boyun eğme- zelil olma (الدُّلُّ) ve yenilme (الاستِخْذَاءُ) durumudur.⁴⁵²

Şuara suresinde de *boyun bükme* anlamında geçmektedir: “ إِنْ نَشَأْ نُنزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنْ ” “السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ” “Eğer dileseydik onlara semadan öyle bir belge indirirdik ki, onun karşısında (mecburen) boyun bükler, baş eğerlerdi.”⁴⁵³

Huşu', hudu'a yakın anlamlıdır. Ne var ki, hudu', bedende olur. Huşu' ise; beden, ses ve gözde de meydana gelir.⁴⁵⁴

c) Kunut (القنوت)

Kunut (قنوت), *sükût etme, susma, konuşmaktan vazgeçmeve itaat etme* anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.1, s.112.

⁴⁵⁰ İbn Side, *el-Muhassas*, c.1, s.113.

⁴⁵¹ Mearic, 70/44.

⁴⁵² İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.189.

⁴⁵³ Şuara, 26/4.

⁴⁵⁴ Ezheri, *Tehzib*, c.1, s.107.

⁴⁵⁵ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.5, s.31.

Rum suresinde de bu ifade tarzıyla kullanılır: “وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ” “قَائِنُونَ” “Göklerde ve yerde bulunan her varlık O'na aittir; hepsi de O'na itirazsız boyun eğmişlerdir.”⁴⁵⁶

Kunut'un huşu' ve hudu'dan farkı ise itaat edilmeye layık bir makam bulunduğu zaman susma ve boyun eğmeyi tercih etmektir. Tıpkı Hz. Meryem için teslim ol (يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي) denmesi gibi.

d) İtaat (إِطَاعَةٌ)

itaat (إِطَاعَةٌ), zorlamanın (الْكَرْه) 'in zıddı olup bir şeyi isteyerek veya istemeyerek yerine getirme manasına gelir.⁴⁵⁷ Bir şeyin gönüllüce/ tadavvu' ve kolayca uyum sağlanarak yapılmasıdır.

Enfal suresinde itaat etme kelimesi şöyle karşımıza çıkmaktadır: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ” “Siz ey iman edenler! Allah'a ve O'nun Elçisi'ne bağlılığınızı gösterin!”⁴⁵⁸

Bakıldığı zaman itaat kelimesinin en göze çarpan farkının istekli bir şekilde yapılmasıdır. Yani herhangi bir zorlamanın yer almadığı bir anlamdadır. Kur'an'da genelde Allah'a ve rasul/ler/e itaat bağlamında karşımıza çıkmaktadır.

e) İhbat (الإِخْبَاتُ)

İhbat (الإِخْبَاتُ); gönülden bağlanma, teslim ve mutmain olma demektir.⁴⁵⁹ Bir itaatın gönüllü bir şekilde yapılmasını ifade eder.

Hud suresinde gönülden 'boyun eğen' manasında kullanılmaktadır: “وَأَخْبِتُوا إِلَيَّ” “Rablerine gönülden boyun eğenler.”⁴⁶⁰

İhbat bazen gizli olarak da bağlanma ve boyun eğmeyi ifade eder. Mütevazı bir şekilde yapılan boyun eğmeler denilebilir. Yer yer açıktan da yapılabilirdiği gibi görünmez bir şekilde de yapılabilir.

⁴⁵⁶ Rum, 30/26.

⁴⁵⁷ Ezheri, *Tehzib*, c.3, s.66.

⁴⁵⁸ Enfal, 8/20.

⁴⁵⁹ Ezheri, *Tehzib*, c.7, s.136.

⁴⁶⁰ Hud, 11/23.

f) İslam (الاسلام)

İslam (الاسلام); tam manasıyla *birine boyun eğme, teslim olma ve itaat etme* anlamlarına gelir. Birisi ruhunu teslim ederse yine bu kelime ile kullanılır.⁴⁶¹

Âl-i İmran suresinde yerde ve göklerde bulunan her şeyin *Allah'a boyun eğip, teslim olduklarından* söz eder: “وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ”
“Oysaki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular: Çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar.”⁴⁶²

İslam kelimesinin en önemli hususu isteyerek veya istemeyerek boyun eğme anlamını ihtiva etmesidir. Barış (سلم) kelimesi bu kökten gelmektedir. Oysa barış yapıldığı zaman iki tarafın istekliliği söz konusu olmaz. İsteksiz bir şekilde bile barış yapılabilir. Tıpkı bunun gibi bir devlete istekli veya isteksiz bir şekilde teslim olma da böyledir.

Sonuç olarak İslam kelimesi gönüllü ve gönülsüz olarak yapılan her tür teslimiyeti ve boyun eğmeyi ifade etmektedir.

g) Tazarru (تَضَرُّع)

Tazarru (تَضَرُّع); boyun bükme, içtenlikle yalvarma halinde bulunma ve arzuhal durumunda olma anlamlarında geçer.

A'raf suresinde şöyle geçer: “ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا” “Rabbimize yalvara yalvara duâ edin!”⁴⁶³ Yine aynı surede: “وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا” “Rabbini, öz benliğinin içinde yalvarıp zikret.”⁴⁶⁴

Tazarru, herhangi bir arzu niyazı zillet ve zelil olma durumu içerisinde dile getirme eylemidir. Tazarrunun meydana gelebilmesi için öncelikle ortada bir acziyetin ve bu acziyetin itirafı olmak zorundadır. Yani zelil olmayı kabullenme söz konusu olmalıdır ki tazarru açık bir şekilde izhar edilmiş olsun.

⁴⁶¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1099.

⁴⁶² Âl-i İmran, 3/83.

⁴⁶³ A'raf, 7/55.

⁴⁶⁴ A'raf, 7/205.

Kur'an'da genel anlamda kulun âlemlerin Rabbi olan Allah'a zelil ve boynunu bükmüş bir şekilde yalvarması ve boyun bükmesi anlamlarında gelir. Zımnen acziyetin bir itirafı olarak gözükmektedir.

h) Rükû' (الركوع)

Rükû' (الركوع), yüzünü yere doğru indirme demektir. Yerin yönüne doğru vücudu çevirmek ve bükmeektir.⁴⁶⁵

Kur'an'da Allah'ın huzurunda eğilme anlamında şöyle geçer: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا ” *“Siz ey iman edenler! Sadece (Allah'ın huzurunda) eğilin!”*⁴⁶⁶

Rükû', genel anlamda eğilmek ve hafiften düşmek anlamlarındadır. Zenginlikten sonra fakirliğe düşme gibi bir hale düşülmesinde de bu kavram kullanılabilir. Herhangi bir sultan veya padişahın huzurunda boyun bükme de bu kavramla kullanılır.

Kur'an'da ise sadece ve sadece Allah'a boyun eğilmesi ve boyun bükülmesi anlamlarında geçmektedir. Çünkü O'ndan başka hakiki bir mabudun ol/a/madığı ve bu yüzden de O'na rükû edilmesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır.

ı) Secde (سجدة)

Secde (سجدة), bakışı yere doğru devam ettirmek, vücudu yere doğru indirmek ve boyun eğmeektir.⁴⁶⁷

Kur'an'da Allah'a boyun eğme anlamında şöyle kullanılır: “ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ ” *“Artık (bırakın bu tavrı da), Allah'ın huzurunda yerlere eğilin!”*⁴⁶⁸ Yine Kur'an'da bitkiler ve yıldızların boyun eğmesi hakkında şöyle bir ifade geçer: “ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ” *“Yıldızlar ve gövdeli bitkiler O'nun emrine boyun eğerler.”*⁴⁶⁹

Baktığımız zaman secde kelimesinin, bakışı veya vücudu yere doğru indirmek anlamlarına geldiği görülmektedir. Genel kullanımda yere eğilmek olarak karşımıza

⁴⁶⁵ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.1, s.200.

⁴⁶⁶ Hacc, 22/77.

⁴⁶⁷ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.3, s.133.

⁴⁶⁸ Necm, 53/62.

⁴⁶⁹ Rahman, 55/6.

çıkmaktadır. Yani alın bölgesini yere doğru koymak şartıyla eğilmeyi ifade eder. Ki, bazı eski uygarlıklarda devlet başkanının önünde eğilmek ve selama durmak böyle yapılmakta idi.

i) Hevn (هون)

Hevn, zelil olmaya delalet eder. Küçüklük ve hakirliğe delalet eder.⁴⁷⁰ Aynı zamanda tevazu içinde boyun eğme anlamına da gelir.

Kur'an'da boynu bükük bir şekilde yürüme anlamında şöyle geçer: “وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا” *“Rahman'ın has kulları olan kimseler, yeryüzünde vakarlı bi tevazu ile yürürler.”*⁴⁷¹

Genel anlamda boyun eğmeyi ifade eden yukarıdaki lafızların aralarındaki farklara kısaca değinelim. Uzun uzadıya bu kelimeler arasındaki farkları detaylıca ele almanın çok fazla bir şey değiştiremeyeceğinden dolayı bu farklara kendi bağlamları çerçevesinde değinmekte fayda görüyoruz. Yani her kelimeyi farklı kılan özelliği genel olarak belirtip detayına girmemeye çalışacağız. Çünkü bu tür konularda detaya inmenin dönüp dolaşıp aynı yere varmaya çalışmak olacağını düşünmekteyiz.

Huşu' kelimesinin diğerlerinden farkı: Huşu' kelimesi korku içerisinde boyun eğmeyi ifade etmektedir. Diğerlerinden ayıran özellik ise bu boyun eğmenin açık bir şekilde yapılıyor olmasıdır. Ve bu boyun eğmenin seste ve bakışta açık bir şekilde izhar edilmesi olarak farklılık arz ettiği görülmektedir.

Hudu'un farkı: Huşu' ile hudu' birbirine hem lâfzen hem de manen benzeyen (boyun eğme anlamlarına gelen) iki kavramdır. Ne var ki aralarında ince bir fark söz konusudur. Huşu' kelimesi, ses ve bakışın boyun eğmeyi işaret ve ifade etmesini kapsarken; hudu' kelimesi ise, bütün bir bedenin işareti sonucu ile boyun eğmeyi ifade eder.⁴⁷² Aralarında küme ve alt küme ilişkisinin olduğunu söylersek biraz daha açıklığa kavuşmuş olacaktır.

⁴⁷⁰ Tehzib, 232/6

⁴⁷¹ Furkan, 25/63.

⁴⁷² Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.250.

Kunut'un farkı: Kunut, boyun eğme ile birlikte itaatin gerekmesidir.⁴⁷³ Kunut, içten bir şekilde boyun eğmek demektir. Kunut'un farkı sükût etme ve konuşmaktan vazgeçip boyun eğmeye delalet etmesidir.⁴⁷⁴ Üstün bir gücün yüceliği karşısında susup o güce kendini teslim etmeyi kapsar.

İtaat'ın farkı: İtaat, genel anlamda boyun eğmek demektir. Diğerlerinden farkı bütün bir boyun eğmeyi ifade etmesidir. Yaratan veya yaratan olmayan herkes ve her şey için yapılabilmesidir. Her çağırıcının çağrısına kulak verebilmedir.⁴⁷⁵ Bir diğer farkının zorlanmaksızın kişinin kendi özgür iradesi ile boyun eğmeyi kabul etmesi ve bunun sonucunda boynunu bükmesidir.⁴⁷⁶

İhbat'ın farkı: İhbat bir itaatin gönülden yapılmasıdır. Diğerlerinden farkı, mütevazı bir biçimde ve gizli olarak (da) yapılabilmesidir. İhbat, boyun eğmenin yürekten yapılabilmesidir.⁴⁷⁷ Her ne kadar bedenen yapı/a/ masa da yürekten yapılabileceğinin ifade edilmiş biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam'ın farkı: İslam, bir şeye teslim olmaktır. Allah'a (O'nun dinine) teslim olan birisine "müslim" denilir. İslam kelimesinin diğerlerinden farkı, istekli ve isteksiz bir şekilde teslim içinde yapılan boyun eğmelerinin tümü olmasıdır.⁴⁷⁸ Savaşta yenilen tarafın yenen tarafa teslim olması, istemedikleri halde mecbur kaldıkları bir boyun eğme şeklidir. Veya savaşan iki tarafın barışması da bu lafızla gelmektedir. Çünkü barış kelimesi İslam/sılm kelimesi ile ifade edilmektedir. Ve barış bazen istemsiz bir şekilde de yapılabilir. Sonuç olarak İslam kelimesi, istemli veya istemsiz yapılan her türlü boyun eğmedir.

Tazarru'un farkı: Tazarru', zayıf ve zelil olma halidir.⁴⁷⁹ Diğerlerinden farkı, zelil bir şekilde yapılan ama içtenlik içeren bir boyun eğme olmasıdır. Kişinin zelil oluşunu görüp üstün bir güçten yardım dilemesidir. Kişinin bir şeyde acziyetini

---

⁴⁷³ Rağib el-İsfahani, Ebu'l Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât Fi Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, Beyrut, h. 1412, c.1, s.684.

⁴⁷⁴ Ezheri, *Tehzib*, c.9, s.65.

⁴⁷⁵ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.221

⁴⁷⁶ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, s.327.

⁴⁷⁷ Ezheri, *Tehzib*, c.7, s.136

⁴⁷⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1099.

⁴⁷⁹ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.506.

gelmektedir. İzlenilmeye layık biri varsa ona “قدوة” denilir. Yani arkasından gidilmeye layık öncü kişi demektir.

Kişinin model ve örnek bir şahsiyete benzemeye çalışması ve onu taklit etmesi bu kelimeyle ifade edilebilir. Birinin ardında ona tabi olma halidir. Ki, Kur’an’da Hz. Peygamber için kendisinden önce gönderilmiş olan rehber peygamberlere uyulması için emir kalıbında “أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدَهُ” “işte şu Allah’ın doğru yolu gösterdiği insanları. O halde sen de onların rehberliğine uy!” denilmektedir.⁴⁸⁶

Yine Kur’an’da “tabi olma, yolunda gitme” anlamlarında şöyle gelir: “إِنَّا وَجَدْنَا أَبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ” “Biz atalarımızı geleneksel bir inançüzzerinde bulduk; şu hâlde bize düşen onların izini takip etmektir.”⁴⁸⁷

b) İ’tisa (انتساء)

İ’tisa (انتساء), herhangi birine veya birşeye uyma, boyun eğme ve tabi olma anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁸

Aynı kökten gelen ve Kur’an’da kullanımı geçen üsve kelimesi, arkasından gidilmeye ve kendisine boyun eğmeye layık kişi anlamına gelmektedir. Usve kelimesi herkes için kullanılamaz. Gerçekten de örnek alınmaya layık bir şahsiyet var ise onun için kullanılabilir.

Hz. Peygamber’de güzel ve takip edilmeye layık bir örnekliğin bulunduğunu dile getiren ayet şöyledir: “لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ” “Doğrusu Allah Rasulü sizler için güzel bir örnek teşkil eder.”⁴⁸⁹ Yine Hz. İbrahim için de uyulacak örnek bir kişi anlamında şöyle geçer: “قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ” “Doğrusu İbrahim’de ve ona uyanlarda sizin için güzel bir örneklik vardır.”⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ En’am, 6/90.

⁴⁸⁷ Zuhruf, 43/23.

⁴⁸⁸ İbn Faris, Mekâyisü’l-Luğa, c.1, s.105.

⁴⁸⁹ Ahzab, 33/21.

⁴⁹⁰ Mümtehine, 60/4.

c) İttiba (الإتباع)

İttiba (الإتباع), peşinden gelme ve takip etme demektir. Birisinin izlerini takip edildiği zaman bu lafızla ifade edilir.⁴⁹¹ Bir adamın birini takip etmesi ve izlemesi buna örnek olarak söylenebilir.

Kur'an'da indirilen vahye uyulması gerektiği şöyle zikredilir: “وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ” “Rabbinden sana bildirilene uy: Çünkü Allah yaptığımız her bir şeyden haberdardır.”⁴⁹²

Kur'an'da bu ve buna benzer kullanımlarda bir şeye uyma veya onun peşine bir şeyi izleme gibi anlamlara gelen kullanımlar da mevcuttur.

d) İstimsak (الإستمسك)

İstimsak (الإستمسك); birşeye sımsıkı sarılmak, bir şeye bağlanmak ve bağlantıyı koparmamak anlamlarına gelir.⁴⁹³ Esasında birşeyin peşinden gitmektir. Ve peşinden gidilen şeye bağlı olmak demektir.

Kur'an'da Allah'a iman etmenin sağlam bir kulpa yağışmak olduğu anlamında şöyle geçer: “فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ” “Şu hâlde kim şeytani güç odaklarını reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir kulpa yapışmış olur.”⁴⁹⁴ Yine Kur'an'da Hz. Peygamber için sana vahyedilene iyice uy anlamında şöyle geçer: “فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ” “Şu hâlde sana vahyedilene sımsıkı sarıl.”⁴⁹⁵

Bakıldığı zaman istimsak kelimesinin bir şeye uyup ona sımsıkı sarılmak anlamlarına geldiği görülecektir.

⁴⁹¹ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.2, s.78.

⁴⁹² Ahzab, 33/2.

⁴⁹³ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2098.

⁴⁹⁴ Bakara, 2/256.

⁴⁹⁵ Zuhruf, 43/43.

e) Hanif (حَنِيف)

Hanif (حَنِيف), Bir şeye sarılmak (حَنَفَ عَنِ الشَّيْءِ) ve bir şeye yönelmek anlamlarına gelir. Kötülükten iyiliğe meyletmek bu kelimeyle kullanılır.⁴⁹⁶ Kur'an'da genellikle Hz. İbrahim'in dinine meyletme anlamında gelir.

Hanif, sadece Allah'a ibadet etme ve sadece O'na teslim olma anlamında da kullanılır. Kur'an'da Hz. İbrahim için '*Allah'a teslim olmuş*' anlamında şöyle geçer: "كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ" "Tam anlamıyla Hakka yönelmiş bir müslümandı; Allah'a şirk koşanlardan da değildi."⁴⁹⁷

Şimdi örnek edinme ve ona uyma bakımından bahsettiğimiz yukarıdaki lafızların arasındaki Nüanslarına kısaca değinelim.

İktidanın diğerlerinden farkı: İktida, bir örneğe ve örneklığe uymak, onu izlemek demektir.⁴⁹⁸ İktidanın diğerlerinden farkı, bu örneklığın fiile olmasıdır. Yani fiilin kendisine uyulmasıdır. Geleneğe uyma dendiği zaman geçmişteki örneklilere uyma anlaşılır. Yani kişiye değil, kişinin yapmış olduklarına uymayı ifade eder. Mesela hidayete uyma veya imana uyma böyledir. Ya da önceki ataların inançlarına uyma bu bahistendir. İktidanın bir diğer farkı ise genellikle hoş ve güzel örneklığe uymayı içermesidir.

İ'tisa'nın farkı: İ'tisa', bir örnek şahıs ve şahsiyeti (üsve-i hasene) örnek almak demektir. Örnek alınan bu kişi ve kişiliğe uymak ve ona boyun eğmek anlamlarına gelir.⁴⁹⁹ İ'tisa'nın diğerlerinden ayıran özelliği, faile uymak ve onu hayatın her alanında örnek edinmektir. Bu bağlamda iktidadan farklılaşıyor. Çünkü i'tisa'da genellikle fiile değil, faili örnek almak vardır. Yine bir diğer fark için şöyle denilebilir; İ'tisa'da hem kötü hem de iyi birisinin örneklığıne uyulabilir. Bu durumda üsve-i hasebe veya üsve-i seyyie olmuş olur. Kur'an'da Hz. Peygamber için üsve-i hasene özelliği oluşundan bahseder ve ona uyulması gerektiği dile getirilir.

⁴⁹⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.572.

⁴⁹⁷ Âl-i İmran, 3/67.

⁴⁹⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.15, s.171.

⁴⁹⁹ İbn Faris, *Mekâyisu'l-Luğa*, c.1, s.105- 106.

İttiba'nın farkı: Birinin hemen ardından gitmeyi ifade eder.⁵⁰⁰ Diğer benzer kelimelerden farkı: Bir şeyin veya bir kişinin peşine düşmektir. Fazla bir ara bırakılmadan kişiyi takip etmektir. Araya bir zaman veya herhangi bir şey girerse orada ittiba'tan bahsedilemez. Birini takibin peşisıra ve sürekli yapılabilmesi anlamlarına gelir.

İstimsakın farkı: İstimsak, bir şeye sımsıkı sarılmak demektir.⁵⁰¹ Diğerlerinden farkı, öyle böyle değil, sıkı sıkı tutulmayı ve böylece uymayı ifade etmesidir. Bir de alternatif kaygısı gütmeksizin, boyun eğilmeye layık bir şeye sımsıkı tutunmaktır. İpe tutunmak bu türdendir. Tutulmadığı zaman kurtulma şansı yoktur. Tıpkı bunun gibi Kur'an'daki vahye sımsıkı sarılmak da böyledir. Vahye uyulmadığı takdirde hayattan başarılı bir şekilde kurtulma şansı yoktur.

Hanifin farkı: Hanif, bir şeye meyletme demektir. İstikamete veya dalalete meyletme gibi.⁵⁰² Hanif, teslim olma ve tabi olma anlamlarındadır. Diğerlerinden farkı, kendini adama pahasına teslim olma anlamında olmasıdır.⁵⁰³ Hanif, kendini bir şeye veya bir yola adamak demektir. Adanılan yola teslim olmak ve o yola revan olmaktır. Hz. İbrahim'in kendini Allah'a adaması ve bu uğurda ateşe atılması buna örnek olarak gösterilebilir.

3. Mecburi Boyun Eğmeyi İfade Eden Lafızlar ve Farkları

a) Zillet (الذلة)

Züll, izzetin zıddıdır. Boyun eğmeye, alçalmaya, küçülmeye ve zayıflığa delalet eder.⁵⁰⁴ Boyun eğmiş ve boyun eğdirilmiş anlamlarına da gelir.

Yeryüzünün insanoğlunun emrine amade (zelil) bir şekilde yaratıldığı Kur'an'da şöyle dile getirilir: “هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا” “Yeryüzünü sizin için emre

⁵⁰⁰ Halil, *Kitabu'l-Ayn*, c.2, s.78; Ezheri, *Tehzib*, c.2, s.167.

⁵⁰¹ Zuhuf, 43/43.

⁵⁰² İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.260.

⁵⁰³ Âl-i İmran, 3/67.

⁵⁰⁴ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.345.

amade kılan O'dur."⁵⁰⁵ Yine Kur'an'da zillete mahkûm olanlar anlamında şöyle geçer: "صُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ" "Onlar zillete mahkûmdurlar."⁵⁰⁶

Bakıldığı zaman zillet kelimesinin emre amade edilmiş, alçaltılmış ve boyun eğdirilmiş anlamlarına geldiği görülmektedir. Boyun eğmekten başka çare gözükmüyorsa orada zillet durumu devreye girmektedir.

b) Hizy (خزي)

Hizy (خزي), zelil olma, hayâ etme/utanma, istihya ve alçalma anlamlarına gelmektedir.⁵⁰⁷ Yine elim bir ceza cezalandırılma, azaplandırılma ve helak olma durumları için de kullanılmaktadır.

Kur'an'da cezalandırma, alçalma ve rezil olma anlamlarında gelmektedir. Şu ayette rezil olma anlamındadır: "فَنَنْتَبِعْ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نُنْزِلَ وَنُخْزِيَ" "Şu zillet verici ve onur kırıcı duruma düşmeden önce (elçi gelseydi) ona hemen uyardık!"⁵⁰⁸

Bakıldığı zaman hizy kelimesinin alçalma ve rezil olma anlamları taşıdığı hemen gözüküverecektir.

c) İhanet (إهانة)

İhanet (إهانة), alçaltılmış, rezil edilmiş, bayağı ve alaşağı edilmiş anlamı taşır. Yaptırım uygulayıcı bir güç tarafından küçük düşürülmeyi ifade eder.⁵⁰⁹

Kur'an'da Allah'ın kendisini alçaltmış olduğunu dile getirdiği ifade yer alır: "فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ" "(Ne zaman da Rabbi onun) geçim alanını sınırlandırarak olsa, bu kez de "Rabbim beni zelil etti" der."⁵¹⁰

İhanet kelimesiyle aynı kökten gelen mehin (مهين) kelimesi de Kur'an'da çokça geçmektedir. Mehin ise kişinin kendi kendine hakirliğe ve zelil olmuşluğa düşmesine delalet eder.⁵¹¹ Kur'an'da insanın bayağı ve değersiz bir sudan yaratıldığına dikkat

⁵⁰⁵ Mülk, 67/15.

⁵⁰⁶ Âl-i İmran, 3/112.

⁵⁰⁷ Halil, Kitabu'l-Ayn, c.4, s.290.

⁵⁰⁸ Taha, 20/134.

⁵⁰⁹ Ahmet Muhtar, Mu'cemu'l-Luğa, c.3, s.2377.

⁵¹⁰ Fecr, 89/16.

⁵¹¹ İbn Faris, Mekâyisü'l-Luğa, c.5, s.283.

çeken şu ayet gibi: “أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِّنْ مَّاءٍ مَّوَّيِّنٍ” “Sizin yaratılışınızı basit ve zayıf bir sıvıdan (sudan) başlatmadık mı?”⁵¹²

Sonuç olarak ihanet, bir güç tarafından küçük düşürülme ve zelil olma demek iken; mehin ise kendi kendine küçük düşürülme ve zelil olma demektir.

d) Emetu (أمة)

Emetu (أمة), kadın köle (köle kadın) demektir.⁵¹³ Bir kadının köle edinmesi, köle olarak çalıştırılması ve hizmetçilik etmesi anlamındadır.

Kur'an'da emetu şöyle geçmektedir: “وَلَا أُمَّةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا أُعْجَبَتْكُمْ” “(Allah'a) bağlanmış hür olmayan mü'min bir kadın (cariye), müşrik hür bir kadından -ondan hoşlanıyor da olsanız- daha hayırlıdır.”⁵¹⁴ Kur'an'da emetu (أمة) kelimesinin çoğulu olan “إماء” kelimesi “وَأِمَائِكُمْ” “kadın esirler (köleler) iniz” şeklinde geçmektedir.⁵¹⁵

e) Câsim (جائم)

Câsim (جائم), dizüstü çökekalmak, olduğu yerde kalakalmak ve bir yerde çakılı kalmak anlamlarına gelmektedir. Câsim, yerde yatan cesetler demektir. Kendilerine bela ve musibet ulaşan kimse demektir. Kuşların iki ayaküstü durmaları gibi ayakları üstü durakalmak demektir.⁵¹⁶

Kur'an'da dizüstü çökekalma anlamında şöyle geçer: “فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ” “Bu yüzden onları şiddetli bir sarsıntı tutuverdi de yurtlarında dizüstü çöken kimseler oldular.”⁵¹⁷

Câsim kelimesi, bir bela veya musibetten sonra olduğu yerde çömelmiş bir şekilde kalmak anlamlarına gelmektedir. Genellikle kavimlerin helak süreçlerinin böyle olduğu Kur'an'da sıklıkla geçmektedir.

⁵¹² Mürselat, 77/20.

⁵¹³ Ebu Zehra, Zehratu't-Tefasir, c.2, s.719.

⁵¹⁴ Bakara, 2/221.

⁵¹⁵ Nur, 24/32.

⁵¹⁶ Zebidi, Tacu'l-Arûs, c.31, s.368.

⁵¹⁷ A'raf, 7/78-91.

f) Hurur (الخرور)

Hurur (الخرور); düşmek, yere çakılmak, yere kapanmak ve yere yığılmak anlamlarına gelir.⁵¹⁸ Hurur, secdeye kapanma anlamında da kullanılır.

Sebe suresinde Hz. Süleyman'ın yere düşüşü/ölümü anlamında geçer: “فَلَمَّا خَرَّ”
“Nihayet (baston kırılıp) Süleyman devrilince/yere yığılınca...”⁵¹⁹

Peygambelerin yere kapanışı (secde edişiyile) ile ilgili Kur'an'da şöyle geçer:
“إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا” “Ne zaman O rahmet kaynağının ayetleri kendilerine okunsa (hepsi de) gözyaşları içinde yere kapanarak (teslimiyetlerini sunmuşlardır).”⁵²⁰

g) Teshir (التسخير)

Teshir (التسخير), kişiye istemediği bir şeyin yüklenmesidir.⁵²¹ Teshir, küçülme ve zelil olma anlamına da gelmektedir. Bir külfet ve sorumluluğun yüklenmesi anlamlarına da gelir.

Kur'an'da göklerde ve yerde ne varsa insana boyun eğdiğinden bahsetmektedir: “وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ” “Yine O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından emrinize amade kılmıştır.”⁵²²

Bakıldığı zaman teshirin zorlama ile küçültülmesi ve emre âmâde olması anlamlarına gelmektedir. Yani bir zorlama sözkonusudur. Kur'an'da hayvanların, rüzgârın ve yeryüzündeki herbir şeyin insanın emri altına verildiği ve insanın emri altına sunulduğu defaatle zikredilir.

h) Unuvv (عنو)

Unuvv (عنو), zillete delalet eder. Mahkûm ve esir olmuş bir biçimde alçalma halidir.⁵²³ İster istemez yapılan bir boyun eğme halidir.

⁵¹⁸ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.149.

⁵¹⁹ Sebe, 34/14.

⁵²⁰ Meryem, 19/58.

⁵²¹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1044.

⁵²² Casiye, 45/13.

⁵²³ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.4, s.146-47

Ahiret günü herkesin Allah'a boyun eğeceği ile ilgili Kur'an'da şöyle geçer: “وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ” “Her şeyi ayakta tutan Mutlak Diri'nin huzurunda yüzler yere eğilmiştir.”⁵²⁴

1) Duhur (دُخُور)

Dukhur (دُخُور), zelil olma ve boyun eğmeye delalet eder.⁵²⁵ Alçalma ve aşağılanma anlamlarında da boyun eğmeyi ifade etmektedir. Aslında rezil olma durumu için de kullanılır.

Cehenneme aşağılanmış bir şekilde girecekler hakkında Kur'an'da şöyle geçer: “إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ” “Bunu kulluk yapmayı kendisine yediremeyenler, rezil rüsva olarak cehenneme girecekler.”⁵²⁶

i) İstikane (اِسْتِكَانَةٌ)

İstikane (اِسْتِكَانَةٌ), miskince bir şekilde yapılan zelilliğe ve boyun eğmişliğe delalet eder.⁵²⁷

Kur'an'da peygamberlerin başlarına gelen musibetlere karşı herhangi bir boyun eğmeye ve zayıflığa düşmedikleri şöyle anlatılır: “فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا” “Onlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ne yılgınlığa kapıldılar, ne acizyet gösterdiler, ne de baş eğdiler.”⁵²⁸

İstikane, miskinlik ve acizyet gösterme anlamında olduğundan boyun eğme yakın anlamlılarıyla arasında zikredilebilir.

Şimdi kısaca aralarındaki Nüanslara göz atalım.

Zilletin farkı: Züll, mağlubiyettenve zordan sonra olma halidir.⁵²⁹ Züll, emre amade ve küçültme anlamı taşımaktadır. Bir şeyin boyunduruk altına girmesi anlamındadır. Küçüklüğü içerisinde barındırma anlamındadır. Züll, zorlama ile

⁵²⁴ Taha, 20/111.

⁵²⁵ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.726

⁵²⁶ Mü'minun, 40/60.

⁵²⁷ İbn Manzur, *Lisanul Arap*, c.13, s.371.

⁵²⁸ Âl-i İmran, 3/146.

⁵²⁹ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.330.

yapıldığı için hoş görülmez. Oysa tezellül kişinin kendi kendini zülle'e sokması sözkonusu olduğu için hoş görülür.⁵³⁰

Hizyunun farkı: Hizy, utanma ve zelil olmayı ifade etmesidir.⁵³¹ Hüsrân dolu bir rezaleti içerisinde barındırır. Rüsva olma anlamına da gelmektedir. Hizy, Utanmak ve çirkin bir fiil yapmak suretiyle ayıplanmaktır. Kötülük içinde bulunmak ve bu yüzden de utanıp boyun bükme'dir.⁵³²

İhanetin farkı: Ehane, insanın kendisini küçük görmesidir.⁵³³ İhanet, basitliği kapsamaktadır. Beklemediği bir alçaltmanın söz konusu olmasıdır. Alçaltmayı da içinde barındırır. Yine ihanet, kişiyi hiç önemsemeyerek küçük duruma düşürmek ve onu hafife almaktır. Allah'ın isyankâr kulları ahirette cezalandırması ihanet kelimesi alanına girer. İhanetin zıddı ise ikramda bulunmaktır.⁵³⁴

Emetunun farkı: köle bir kadın anlamını taşımasıdır. Zayıflığı ve zilleti içerisinde taşır.⁵³⁵ Genel kullanım olarak hizmetçi ve çalıştırılmaya uygun bir kadın anlamını taşır.

Câsimin farkı: Câsim, ayakta olanların oturmasını ifade eder.⁵³⁶ Câsim, dizüstü yere çakılmayı da ifade eder. Dizüstü kalakalıp zilletin tadını almayı içerisinde barındırır. Bu da alçalmışlık anlamını barındırmış bir biçimde karşımızda duran bir kavramdır.

Hururun farkı: Hurur, düşme anlamına gelmektedir. Yüksek bir yerden düşme veya gökten düşme anlamlarında kullanılmaktadır.⁵³⁷ Hurur, yere kapanmayı ifade eder. Yere kapanıp boyun eğme halini anlatır. Boyun bükme ve perişan olmanın durumunu bize açıklar. Sonuç olarak alçalmayı içinde barındırır.

---

⁵³⁰ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, s.369.

⁵³¹ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.250.

⁵³² Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, s.371.

⁵³³ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.848.

⁵³⁴ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, s.372.

⁵³⁵ Ebu Zehra, *Zehrâtü't-Tefasir*, c.2, s.719.

⁵³⁶ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.187.

⁵³⁷ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.277.

Teshirin farkı: Teshir, bir şeyi zaptederek bir amaca doğru sürüklemektir.⁵³⁸ Teshir, bir şeyin emre amade ve emre hazır kılınmasıdır. Külfet içerisinde bir zilleti barındırması teshirin farkını ortaya çıkarır. Dağların, denizlerin, rüzgârın, hayvanların ve daha sayısız şeyin insanın emri altına girmesi buna örnektir. Yani bütün bunların insan için yaratılmış ve insan için alçaltılmış olduğu anlamını ihtiva eder.

Unuvvun farkı: yüzün yere doğru bükülmesini kapsamasıdır. Esir ve mahkûm olma halini de kapsar. Kur'an'da ahiret gününde yüzlerin Allah'ın huzurunda boyun bükeceği, yani zillet içinde kalakalacağı hususu anlamında gelmektedir.⁵³⁹

Duhurun farkı: Duhur, zelil ve perişan olma halidir.⁵⁴⁰ Duhur, ahirette rezil rüsva olma hali içerisinde olmaktır. Ahiret günü cehennemî hak etmişlerin rezalet ve zelalet/zelillik içerisinde olduklarını ifade eder.

İstikanenin farkı: İstikane, miskinlik ve boyun eğmenin gösterilmiş halidir.⁵⁴¹ İstikane, acziyetin gösterilmesi sonucu yapılan boyun eğmeleri ifade eder. Bir güçlük ve zorluk karşısında sabırsızlığı veya yenilgiyi kabullenip düşük olmayı ifade eder. Yine ahiret gününde zelil olmayı da içerisinde barındırır.

4. Kabul Etmeyi İfade Eden Lafızlar ve Farkları

a) İman (الإيمان)

İman (الإيمان), *inanmak ve itaat etmek* anlamlarına gelir.⁵⁴² Bazen güven duymak ve itimat etmek anlamlarında da kullanılabilir.

Kur'an'da şu ayette “*itaat etmek, boyun eğmek ve uymak*” anlamlarında gelir: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا ۗ”⁵⁴³ “Siz ey iman edenler! İman edin...”

⁵³⁸ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.402.

⁵³⁹ Taha, 20/111.

⁵⁴⁰ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.309.

⁵⁴¹ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.38.

⁵⁴² Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.122-124.

⁵⁴³ Nisa, 4/136.

Kısacası iman, bir şeyi kabul etmek, bir şeyi benimsemek istemek ve bir şeye güven duyp teslim olma demektir.

b) İsticabe (استجابة)

İsticabe (استجابة); karşılık verme, kabul etme, yapılan davete uyma ve herhangi bir isteği yerine getirme gibi anlamlara gelmektedir. Yine duaları kabul etme ve icabet etme anlamları da taşır.

İsticabe, itaat etme anlamına da gelmektedir. Bir davet uyma anlamı içerir. Davete uyma, aslında davetçinin çağırdığı şeyi kabul etme ve o davetine boyun eğme demektir. Bu bağlamda baktığımız zaman boyun eğme anlamı içermektedir. Kur'an 'da buna benzer olarak şöyle geçmektedir: “فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ” “O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar/itaat etsinler ve bana iman etsinler.”⁵⁴⁴

c) Tasdik (التصديق)

Tasdik (التصديق), yalanlamanın zıddı olup herhangi bir sözün doğruluğunu kabul etmek, o söze inanmak ve onu desteklemek demektir.⁵⁴⁵

Kur'an'da önceki peygamberi *doğrulayıcı ve onu takip edici* anlamında şöyle geçer: “وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ طُهِرَهُمْ طَهْرَهُمْ كَانَتْهُمْ لَآ يَعْلَمُونَ” “Onlara Allah katından ellerindeki hakikati doğrulayan bir elçi gelince...”⁵⁴⁶

Bakıldığı zaman tasdikın bir şeyi yürekte kabul etmek anlamına geldiği de görülmektedir. Aslında bir şey kabul edilmişse ona boyun eğilmiştir. Çünkü kabul olunan, itaat edilmeye de layıktır.

d) Birr (البر)

Birr (البر), itaat etmek demektir. Yaratıcısına boyun eğiyor ve itaat ediyor anlamında “يَبْرُ خَالِقَهُ وَيَبْرُرُهُ” denilir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Bakara, 2/186.

⁵⁴⁵ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1282.

⁵⁴⁶ Bakara, 2/101.

⁵⁴⁷ Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.10, s.152-153.

Kur'an'daki şu ayette birrin *iman (itaat) etmek* olduğu dile getirilir: “لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ. *Gerçek Birr, yüzlerinizi doğuya veya batıya döndürmeniz değildir. Fakat gerçek Birr; kişinin Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, İlahi kelama, peygamberlere inanmasıdır...*”⁵⁴⁸

Bakıldığı zaman birrin inanma, tasdik etme ve kabul etme anlamlarına geldiği görülmektedir.

e) Tevekkül (توكل)

Tevekkül (توكل), vekâleti kabul etme, itimat etme ve teslim olma anlamlarına gelir. Herhangi bir işte acze düşüldüğünde başkasına teslim olup onun yapmasına izin verme ve ona teslim olma anlamına da gelir.⁵⁴⁹

Allah'a güvenme, dayanma, iman etme ve boyun eğme anlamlarında “تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ” kullanılır.⁵⁵⁰ Yani Allah'a güven (O'na iman et ve işini O'na teslim et) anlamına gelmektedir.

Bu beyanlardan da anlaşıldığı üzere aslında tevekkül, elden gelenin en iyisini yapıp güzel bir sonucunu Allah'tan beklemektir. Bu hususta O'na güvenip inanmak ve boyun eğmek anlamlarına gelmektedir.

İmanı diğer kelimelerden ayıran fark: İman, nefsin mutmain olması ve korkudan arınması anlamındadır. İman, inanmak ve güven duymak demektir.⁵⁵¹ Mesela Allah'ın varlığına inanma, peygamberlere ve kitaplara inanma bu kategoridendir. İman etme, aslında itaat etmeyi kabul etmektir. Bu bağlamda iman kelimesi boyun eğme anlamı da taşımaktadır.

İsticabenin farkı: İsticabe, cevap vermeyi/kabul etmeyi istemektir.⁵⁵² İsticabe, birinin bir şeyi yapmasını isteme anlamına gelir. İstif'al babı sonuç olarak istekliliği

⁵⁴⁸ Bakara, 2/177.

⁵⁴⁹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2489.

⁵⁵⁰ Zemahşeri, *Esasu'l-Belağa*, c.2, s.352.

⁵⁵¹ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.90.

⁵⁵² Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.223.

anlatmak içindir.⁵⁵³ İsticabe, karşılık vermektir. Yapılan herhangi bir davete icabet etme ve kabul etmektir. Allah'ın daveti olan vahye kulak verip o vahye boyun eğme isticabe olarak görülür. İmandan farkı, bir şeyi davet üzere kabul etmektir.

Tasdikin farkı: Tasdik, söylenen söze mutabık kalma/ uygun davranmadır.⁵⁵⁴ Tasdik bir şeyi doğrulamak demektir. Diğerlerinden farkı, bir araştırma sonucu doğru ve yanlışın ayırt edilmesinden sonra yapılan kabul olmasıdır.⁵⁵⁵ Yani imanın sindire sindire ve yoğrula yoğrula yapılma halidir. Kalb ile tasdik denilir. Niçin, kalbin mutmain ve tatmin olması için denilir. Tasdik, iman etmeyi hücrelere yedirmek demektir.

Birrin farkı: Birr, itaat etmede tevessü' davranma demektir.⁵⁵⁶ Birr, iyilik yapma ve iman etmek demektir. Diğerlerinden farkı, imanın bir ispata binaen yapılmasıdır. Mesela sadece Allah'a inanmak değil, aynı zamanda namaz kılmak ve zekât vermek de yapılması gerekir. Sadece namaz kılmak da yetmez. İmanın ispatları olan iyilik yapmak, yetimlere yardımcı olmak ve yolda kalmışlara el uzatmak gibi şeylerin de yapılmasıdır. Aslında birr, imanın hem kavli hem de fiili olarak yapılması demektir.⁵⁵⁷

Tevekkülün farkı: Tevekkül, kişinin kendinden başkasına itimat etmesi ve ona destek olması demektir.⁵⁵⁸ Tevekkül, itimat etme ve güvenmektir. Tevekkülün diğerlerinden farkı, bir konuda birine tam teslim olma ve ona inanıp güvenmenin olmasıdır.⁵⁵⁹ Allah'a tevekkül etme ise, kişinin elinden gelenin en iyisini yapıp işin sonucunu hayırlı bir şekilde Allah'tan beklemesi demektir.

---

⁵⁵³ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, s.327.

⁵⁵⁴ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.478.

⁵⁵⁵ Dr. Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu's-Savabi'l-Luğaviyyi*, c.1, s.485.

⁵⁵⁶ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.114.

⁵⁵⁷ Bakara, 2/177.

⁵⁵⁸ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.882.

⁵⁵⁹ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.3, s.2489.

5. Kurallara Uyuma Bakımından Lafızlar ve Farkları

a) Din (الدين)

Din (الدين), idare edebilmenin bir türü demektir. Din, taattır. Dindar (dine bağlı) bir kavim için “itaatkâr topluluk” da denilir: “قَوْمٌ دِينَ أَيْ مُطِيعُونَ”.⁵⁶⁰ Din (الدين), teslim olmak ve egemenlik altına girmektir. Din, hâkimiyet yetkisini itaat edilmeye layık olan Allah’a has kılma biçimidir: “قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ” “De ki: "Elbet, ben, dini Allah'a has kılarak yalnız O'na kulluk etmekle emrolundum.”⁵⁶¹

Din (الدين) kelimesi, Nisa suresinde Allah’a -samimi olarak- itaat etme olarak kullanılmaktadır: “وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ” “Allah'a itaatte(dinde) samimi olanlar...”⁵⁶²

Sonuç olarak din kelime itibariyle azametli bir gücün emri altına girmeyi ifade eder. Bu da otomatikmen boyun eğmeyi doğuracaktır.

b) İbadet (عبادة)

İbadet, zillet ve boyun eğmeye delalet eder.⁵⁶³ Köle olma anlamına da gelir. Yine, ibadetle meşgul olma anlamına da gelir. Fatiha suresinde kulluk etme (إِيَّاكَ نَعْبُدُ) olarak geçmektedir.⁵⁶⁴

Kur'an'da “Rabbimize kulluk/ibadet edin” diye şöyle geçmektedir: “وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا” “Allah'a kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayın.”⁵⁶⁵

İbadet, kulluk etme ve itaat etme anlamındadır. Köle olan birine “abd” denir. Köle, efendisine itaat etme anlamına gelmektedir. Baktığımız zaman ibadet aslında emre amade olmayı ifade etmektedir.

⁵⁶⁰ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.2, s.319.

⁵⁶¹ Zümer, 39/11.

⁵⁶² Nisa, 4/146.

⁵⁶³ İbn Faris, *Mekâyisü'l-Luğa*, c.4, s.205.

⁵⁶⁴ Fatiha, 1/5.

⁵⁶⁵ Nisa, 4/36.

c) İttika (تقاة)

İttika bir şeye veya bir güce karşı sorumlu olma, sorumluluk duyma, o güce bağlanma ve o güçten korkma hali demektir. Eğer korkulacak bir güç var ise, o güç boyun eğilmeyi de hak ediyor demektir.

Âl-i İmran suresinde de şöyle geçer: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ” “Ey (bu vahye) iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun gereğini hakkıyla yerine getirin!”⁵⁶⁶

Allah'a karşı takvalı olmak, aslında O'na itaat ve iman etmekle mümkündür. Bu da kişinin kendi nefsinin aciziyetini itiraf etmesi sonucu oluşur.

d) İslah (اصلاح)

İslah (اصلاح), bir şeyi onarma ve tamir etme manalarına gelmektedir. İfsad etme, taşkınlık çıkarma ve isyan etmenin zıddıdır.⁵⁶⁷

Kur'an'daki şu ayet bu hususta bize daha iyi bir ipucu verecektir: “وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ” “Kendilerine ‘yeryüzünde fesat/isyan çıkarmayın!’ denildiğinde, ‘biz sadece ıslah/itaat edicileriz’ derler”⁵⁶⁸

İslah, isyan etmenin zıddı olup düzeltmeye çalışma anlamındadır. Yeryüzünde düzgün olmaya ve itaatkâr olmaya çalışmaktır. Fitne ve fesata karşı düzenin işleyişine destek olma anlamındadır.

Din kelimesinin diğerlerinden farkı: Din, kulların itaat ettiği şeydir.⁵⁶⁹ Diğerlerinden farkı, inanılacak ve hüküm konulacak manzumelerinin olmasıdır. Din, üstün bir gücün boyunduruğu altına girmektir. Yine hüküm ve ceza anlamlarına da gelmektedir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Âl-i İmran, 3/102.

⁵⁶⁷ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1312.

⁵⁶⁸ Bakara, 2/11.

⁵⁶⁹ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.222.

⁵⁷⁰ Zemahşeri, *Esasu'l-Belağa*, c.1, s.306.

İbadetin farkı: İbadet, Halık/yaratıcı için yapılan bir boyun eğmedir.⁵⁷¹ İbadet itaat etmektir. İbadet kelimesinin kökünden gelen abd kelimesi, hem özgür irade ile hem de zorlama ile yapılabilmesidir. Allah özgür irade ile insanları ve cinleri kendisine ibadete çağırır. Ki, buna “kulluk” denilmektedir. Zorlama ile yapılan ibadet ise “kölelik” olarak adlandırılmaktadır. Efendisinin hizmetçi veya kölesine zorlama ile itaati sağlaması bu yönde olan bir ibadet/itaat söz konusudur.

İttikanın farkı: İttika, helal ve haramı gözeterek kişinin kendini korunma anlamındadır.⁵⁷² Yine ittika, korkma ve bağlanma anlamında gelmektedir. Diğerlerinden farkı, bir güçten korkma ve bu korkuya binaen ona boyun eğmektir. Yani sorumluluğunu büyük bir korku ve itaatle yapmak demektir. Bir güce karşı sorumlu olmanın bilince olma halidir.

İslahın farkı: İslah, fesadın zıddıdır.⁵⁷³ İslah, düzeltme ve onarmak demektir. Diğerlerinden farkı, taşkınlığa karşı itaati yapmaktır. Bozgunculuğa karşı boyun eğmeyi savunmaktır. İsyana karşı itaati benimsemek ve bu uğurda bir şeyleri onarmak demektir. İslah, yapılan iyilik hareketi olarak da söylenebilir.

6. Söze Uymayı İfade Eden Lafızlar ve Farkları

a) Vefa- İfa (وَفَاءٌ - اِيْفَاءٌ)

Vefa, bir şeyi yerine getirmektir. Sözü yerine getirme, *ahde vefa gösterme* vesözleşmeye uyma demektir.⁵⁷⁴ İfa da *verdiği söze uyma ve yaptıkları antlaşmaya sadık kalma* anlamlarına gelir. Yani verdikleri sözde durup sözlerine boyun eğenler ve sözlerine bağlı olanlar anlamındadır.

Söze itaat ve sözde durma” anlamında şöyle geçmektedir: “ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِكُمْ ” (Ey İsrailoğulları) Siz bana verdiğiniz sözde durun ki, ben de size olan vaadimi tamamlayayım ve kaygınızın merkezinde sadece ben olayım!⁵⁷⁵

⁵⁷¹ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.221.

⁵⁷² İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.881.

⁵⁷³ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.489.

⁵⁷⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.15, s.388- 389.

⁵⁷⁵ Bakara, 2/40.

Baktığımız zaman vefa, verilen sözde durmaktır. Verilen söze uymak demektir. Aslında verilen söze itaat etmek ve boyun eğmek demektir.

b) Biat (البيعة)

Biat (البيعة), ahit ve akit yapma anlamlarına da gelir.⁵⁷⁶ Yani bir şeye veya bir şey üzerine o şeye uymak ve boyun eğmek demektir.

Kur'an'da şu ayette *itaat etme ve emirlere boyun eğme* diye geçer: “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا “*Sen ey peygamber! Ne zaman mü'min kadınlar sana gelir de Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına dair biatlerini sunarlarsa; onların biatlerini kabul et ve Allah'tan onlar için mağfiret dile.*”⁵⁷⁷

Yine ashabın Hz. Peygamber'e Rıdvan ağacı altında biat etmeleri Hz. Peygamber'e ve O'ndan gelecek her tür emirlere boyun eğmenin göstergesidir. Yine halife ve devlet başkanlarına biat de onlara itaat etmek ve onların riyasetini kabul etmek demektir.

c) Sem' (سمع)

Sem' (سمع), sesi kulaklarla işitme anlamına gelir. Yine; sözü/kelamı anladı, dinledi ve idrak etti anlamında şöyle denilir: “سمع الكلام”⁵⁷⁸

Birazden vereceğimiz ayet örneklerinde de görüleceği gibi sem' dinleme, anlama, uyma ve kabul etme anlamlarında da kullanılmaktadır. Kişi örnek alabileceği ve izleyebileceği/uyabileceği kişiyi dinler ve hemen ardından o kişiyi itaat eder. Kur'an'da bu bağlamda şöyle geçer: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا “*Siz ey iman edenler! Allah'a ve O'nun Elçisi'ne bağlılığınızı gösterin; (O'nun mesajını) işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin!*”⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.273.

⁵⁷⁷ Mümtehine, 60/12.

⁵⁷⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.2, s.1108.

⁵⁷⁹ Enfal, 8/20.

Yine Kur'an'da sem' kelimesi, "kabullenmek/uymak" anlamında geçer: "رَبَّنَا إِنَّا "سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمَنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا "Rabbimiz! Bizi, 'Rabbinize iman edin!' diye imana çağıran bir davetçiyi duyduk/uyduk ve hemen iman ettik!"⁵⁸⁰

Vefa kelimesinin farkı: Vefa, bir şeyi tastamam yerine getirmek demektir. Verilen sözde durma ve o söze karşı gelmemedir.⁵⁸¹ Vefa, ahde sadık kalmak demektir. Diğerlerinden farkı, verilen bir söz veya ahite uyup, ona sadık olma ve boyun eğmektir. Yani verilen sözün ifasını yapmaktır. Sözün yerine getirilmesini gerçekleştirmek demektir.

Biatın farkı: Biat, söz vermeyi kabul etmek demektir. Biatın farkı, bir sözü vermektir. Mesela itaat veya boyun eğmenin sözünü vermek bu türdendir.⁵⁸² Sahabenin Hz. Peygamberi Medine'ye geldikleri zaman koruyacaklarına dair verdikleri söz ve itaati ifade eden akabe batları bu hususta değerlendirilebilir. Vefanın biat ile bağlam ve bağlantısı kısaca şöyledir; biat, bir şeyin yerine getirileceğine dair verilen vaattir. Vefa ise, yapılan bu biatın yerine getirilmesi demektir. Baktığımız zaman biatın başlangıç, vefanın sonuç olduğu görülmektedir.

Sem'in farkı: Sem', sesleri idrak eden kulaktaki güçtür. Bazen anlamak ve bazen de itaat etmek anlamındadır.⁵⁸³ Sem', sözü iyi dinleme ve uyulacak bir şekilde dinleme anlamlarına gelir.⁵⁸⁴ Diğerlerinden farkı, sözü emirvaki bir şekilde dinleyip, kabul etme ve uyma anlamlarını ihtiva etmesidir. Eğer ortada uyulacak ve uyulması gereken bir söz var ise, öncelikli olarak yapılması gereken sözü iyi dinlemektir. Aslında söz dinlenilirken aynı zamanda da uyulur. Kur'an'daki "سمعنا" lafızları bu kabildendir. Biz sözü duyar duymaz hemen uyuverdik (itaat ediverdik) anlamlarındadır.

⁵⁸⁰ Âl-i İmran, 3/193.

⁵⁸¹ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.878.

⁵⁸² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.3, s.311.

⁵⁸³ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.425.

⁵⁸⁴ Âl-i İmran, 3/193.

7. Yönelmeyi İfade Eden Lafızlar ve Farkları

a) Rağbet (رَغْبَةٌ)

Rağbet (رَغْبَةٌ), bir şeye rağbet etme, onu isteme ve arzulamak demektir.⁵⁸⁵ Kur'an'da “وَيَدْعُونَآ رَغْبًا وَرَهْبًا” “Umarak ve korkarak bize yalvarırlardı.”⁵⁸⁶

Rağbet etme, bağlanma, bir kişiye veya bir şeye meyletme ve ona boyun eğme anlamlarına da gelir. Kur'an'da Allah'a dön, ona boyun eğ anlamında şöyle geçmektedir: “وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ” “Ve (yüzünü) yalnız Rabbine dön; artık hep (O'na) meylet!”⁵⁸⁷

Sonuç olarak rağbet kelimesi boyun eğme anlamını ihtiva eden lafızlardan biri olarak yer almaktadır.

b) Tebettül (تَبَتَّلُ)

Tebettel (تَبَتَّلُ) kelimesi, yönelme anlamındadır.⁵⁸⁸ “bir şeye veya bir kişiye meyletme ve yönünü onun bulunduğu tarafa çevirme” demektir.

Kur'an'da bu kelime tek bir yerde geçer. “Allah'a yönel, O'na adan ve kendini O'na ada” anlamlarına gelir: “وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا” “İmdi, Rabbinin adını an ve bütün varlığını O'na vakfet!”⁵⁸⁹

Baktığımız zaman tebbetel, adanma ve adanmışlığı ifade ettiği için boyun eğme lafızlarından biri kabul edilir.

c) İ'tisam (إِعْتَصَامٌ)

İ'tisam (إِعْتَصَامٌ), sığınma ve iltica etme (yönelme) anlamlarına gelmektedir.⁵⁹⁰ Bir güce tutunmayı, sıkı sıkıya bağlı olmayı ve o gücün emrine girmeyi ifade eder.

Kur'an'da iman edenler, Allah'ın ipine sarılmaya/tutunmaya/bağlanmaya çağırılır: “وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا” “Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız sarılın.”⁵⁹¹

⁵⁸⁵ İbn Düreyd, *Cemheratu'l-Luğa*, c.1, s.320.

⁵⁸⁶ Enbiya, 21/90.

⁵⁸⁷ İnşirah, 94/8.

⁵⁸⁸ Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğa*, c.1, s.158.

⁵⁸⁹ Müzzemmil, 73/8.

⁵⁹⁰ Ezheri, *ez-Zahir Fi Ğaribi Elfazi's- Şafii*, c.1, s.63; Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, c.39, s.441.

Allah'a bağlanmak ona itaatle ve emirlerine boyun eğmekle olur. Buradaki ipten kasıt da Allah'ın insanlığa rehber ve yol gösterici olarak gönderdiği vahiydir. Yani vahye bağlanmayı ifade etmektedir. Ki; vahye bağlanma ve boyun eğme, vahyi gönderene de bağlanmayı içine almaktadır.

d) İnabe (إنابة)

İsyandan itaate dönme halidir.⁵⁹² İnabe, dönme ve irca olma halidir. Bir nevi hicret ile yakın anlamlıdır. Kötülükten iyiliğe dönme hali vs tüm dönüş yapmaları da içermektedir.

Kur'an'da Hz. Davut'un Allah'a dönmesi/itaati anlamında şöyle geçmektedir: “فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ” “*Derken Davut, hemen Rabbinden af diledi ve baş eğip iki büklüm bir halde tevbe ederek O'na yöneldi.*”⁵⁹³

Bakıldığı zaman inabe, dönüş ve irca etmek demektir. İsyân ve tuğyan etme halinden itaat ve boyun eğme haline dönmek gibi.

e) Nüsûk (النسوك)

İbn Faris, nûsk'ün Allah'a yaklaştıran ibadete tekabül ettiğini dile getirir. Allah adına kesilen kurbanlıklar da esasında Allah'a yaklaştırır. İbadet etme ve itaat etme anlamlarına da gelmektedir.

Kur'an'da *ibadet yolu ve itaat etmeyolu* olarak geçer: “لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ” “*Biz her bir ümmet için Allah'a kalben yaklaşınlar diye bir ibadet/itaat yol ve yöntemi belirledik. Şu hâlde sen, sadece Rabbine (boyun eğmeye) çağır.*”⁵⁹⁴

Bakıldığı zaman nüsûkun ibadet ve itaat etmek olduğu görülecektir. Her nüsûk aynı zamanda bir boyun eğmedir. Her ibadetin bir itaat olması bu türdendir.

Rağbetin diğerlerinden farkı: Rağbet, bir şeyde geniş olma ve bir şeye teşvik etme demektir.⁵⁹⁵ Rağbet, bir şeye meyletmek demektir. Diğerlerinden farkı, sadece

⁵⁹¹ Âl-i İmran, 3/103.

⁵⁹² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c1, s.233.

⁵⁹³ Sad, 38/24.

⁵⁹⁴ Hac, 22/67.

⁵⁹⁵ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.358.

bir şeye meyledip itaat etmektir. Başka şeylere değil, bir şeye itaati ihtiva eder. Yine, bir şeye veya bir kişiye meyledip o şeye veya o kişiye yakınlaşmayı arzu etmek anlamına da gelir.

Tebettülün farkı: Tebettül, yönelme anlamındadır. Diğerlerinden farkı, adanmışlığı da içinde barındırmasıdır.⁵⁹⁶ Adanırcasına yönelme gibi. İmran'ın eşi Hanne'nin çocuğu Meryem'i Allah yoluna adaması/yönelmesi gibi. Kişinin kendini Rabbine adaması tebettel ile kullanılır.

İ'tisamın farkı: İ'tisam, bir şeye yapışmaktır.⁵⁹⁷ İ'tisam, yönelmek ve bağlanmak demektir. Diğerlerinden farkı, topluca yönelmeyi ve sıkı sıkıya bir bağlanmayı ifade etmesidir. Bu öyle bir bağlanmadır ki, yapışırcaasına bir bağlanmadır. Bağlandığın şeyi biraz gevşek tutarsan kaybedebilme ihtimalinin olduğu bir bağlanma türüdür. Bu yüzden sıkı sıkıya bağlanılmayı içermektedir. Kur'an, iman edenlerin vahye böyle bir bağlanma ile boyun eğmesini istemektedir.

İnabenin farkı: İnabe, itaate dönüş yapmaktır. Günaha dönüş yapan için inabe (اناب) denilmez. Münib (itaate gelene) de mü'min demektir.⁵⁹⁸ İnabe, dönüş yapmaktır. Diğerlerinden farkı, bir şeyden sıyrılıp hemen başka bir şeye dönüş yapmayı ifade etmesidir. Tembellikten çalışkanlığa dönüş yapma, uyulamaktan uyanıklığa dönüş yapma ve kötülükten iyiliğe dönüş yapma gibi. Yine inkârdan imana, isyandan itaate ve fesattan ıslaha dönüş yapma inabe ile ifade edilebilir. Sonuç olarak inabe, bir halden başka bir hale dönmeyi ifade etmektedir.

Nüsûkun farkı: Nüsûk, ibadet demektir. Nasik, ibadet eden demektir. Menasik (مناسك), nüsûkun durakları ve işleridir. Nüsûk (نسوك), hac işleriyle ilgilidir.⁵⁹⁹ Nüsûk, ibadet etme ve yakınlaşma demektir. Diğerlerinden farkı, bir yöntem üzere ibadet etmek demektir. Bir delil/işaret üzere (mesele işaretlerle yapılan hac ibadeti gibi) ibadet etmektir.

---

⁵⁹⁶ Müzzemmil, 73/8.

⁵⁹⁷ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.569.

⁵⁹⁸ Ebu Hilâl el-Askeri, *Furûk*, c.1, s.303.

⁵⁹⁹ İsfahani, *Müfredât*, c.1, s.802.

Yönelmeyi ifade eden lafızları ve aralarındaki Nüansalara değindikten sonra çalışmamızın sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Nüans başlığı altında işlediğimiz bu kelime gruplarından bazısı doğrudan, bazısıda da dolaylı olarak, bazısı örnek edinme ve ona uyma bakımından, bazısı mecburi boyun eğmeyi ifade etme bakımından, bazısı kurallara uyma bakımından ve başka bazısı da kabul etmeyi başka bazı kelime grubu da yönelmeyi bildirme bakımından boyun eğmeyi ifade etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Furûk nazariyesi bağlamında Kur'an'daki boyun eğmeye delalet eden lafızların anlam alanları ile aralarındaki Nüanslara değinmeye çalıştık. Kur'an'da boyun eğme yakın anlamlı olarak bulduğumuz kelimeler şunlardır: “İtaat (إطاعة), İslam (الإسلام), İhbat (الإخبات), Kunut (القنوت), Huşu' (الخشوع), Hudu' (الخصوع), Secde (سجدة), Hevn (هون), Rükû' (الركوع), Tazarru (تضرع), İttiba (الإتباع), İktida (اقتدى), İ'tisa- Usve (ائتساء- اسوة), İstimsak (الإستمساك), Hanif (حنيف), Teshir (التسخير), Hurur (الخرور), Câsim (جائم), Unuvv (عنو), Dukur (دخور), İstikane (استكانة), Zillet (الذل), İhanet (إهانة), Hizy (خزي), Emetu (أمة), Tasdik (التصديق), İman (الإيمان), Birr (البر), İsticabe (إستجابة), Tevekkül (توكل), İttika (اتقاء), İslah (اصلاح), İbadet (عبادة), Din (الدين), Biat (البيعة), Sem' (سمع), Vefa- İfa (وفاء- إيفاء), İ'tisam (اعتصام), Tebettül (تبتل), Rağbet (رغبة), İnabe (انابة) ve Nüsûk (النسوك)'tur.”

Bu kelimelerden bazısı doğrudan, bazısı da dolaylı olarak boyun eğmeyi ifade etmektedir. Bazı kelime grupları örnek edinme ve ona uyma bakımından, bazısı mecburi boyun eğmeyi ifade etme bakımından, bazısı kurallara uyma bakımından ve başka bazısı da kabul etmeyi ifade etme bakımından boyun eğmeyi ifade etmektedir.

Tabii Kur'an'da bu boyun eğme kelime gruplarından bazısı çok kullanılırken, bazısı da az kullanılmaktadır.

Bu boyun eğme yakın anlamlarından bazısı itaat olarak boyun eğmeyi ifade ederken, bazısı da derin bir saygı olarak boyun eğmeyi ifade eder. Yine içtenlik bildiren, korkuyu bildiren, takip etmeyi bildiren, yalvarmayı bildiren, yere kapanmayı bildiren, zilleti bildiren, alçalmayı bildiren lafızlar da sözkonusudur. Emre uymayı ve emre amade olmayı bildiren, köle olmayı bildiren, zorunlu itaati bildiren, doğrulamayı bildiren, inanmayı bildiren, teslim olmayı bildiren, karşılık vermeyi bildiren, cevap vermeyi bildiren ve yönelmeyi bildiren boyun eğmeler diye farklılıklara ayrılmaktadır.

Bu farklılıkları Furûk nazariyesi çerçevesinde gruplandırdık. Arap dili zengin bir dil yapısına sahip olduğundan farklı kelimeler aynı anlama gelebilir ama etraflıca

bakıldığında aralarında ince çizgiler/nüanslar olduğu görülür. Bu da Furûk nazariyesi kapsamına girmektedir.

Mesela ilim (علم) ile irfan (عرف) kelimeleri aynı anlamı ihtiva etmektedir. İkisinin ortak anlamı “bilmek”tir. Detayına inildiği zaman ikisinin ortak paydadan farklı olarak alt zeminde farklı anlamlar taşıdıkları açığa çıkmaktadır. Çünkü ilim, sadece bilmektir. İrfan ise, bildiğin şeye vakıf olmak yani anlamaya çalışmaktır. Bu yüzden âlemlerin Rabbi olan Allah için âlim denilir ama arif denilmez. Ki, Kur’an’da da Allah’ın isimlerinden biri âlim olarak gelirken, arif olarak hiçbir zaman gelmez. Çünkü Allah’ın anlama çabasına girmesine gerek ve ihtiyaç yoktur. Bu yüzden Allah’a arif denilemez.

Baktığımız zaman ilim ile irfan veya âlim ile arif kelimeleri ortak anlam ihtiva etmektedirler. Fakat aralarında ince bir Nüansın bulunuşu ortak anlamı da farklılaştırmaya götürüyor. İşte bu Nüans; yani ince farklılığı görme, Furûk alanına girmektedir.

Genel anlamda boyun eğmeyi ifade eden lafızların aralarındaki farklara kısaca değinecek olursak, şunları söyleyebiliriz.

Huşu’ kelimesi korku içerisinde boyun eğmeyi ifade etmektedir. Boyun eğmenin seste ve bakışta açık bir şekilde izhar edilmesi olarak farklılık arz ettiği görülmektedir. *Huşu*’ ile *hudu*’ kelimeleri lâfzen ve manen birbirlerine benzeyen iki kavramdır. Ne var ki aralarında ince bir fark söz konusudur. *Huşu*’ kelimesi, ses ve bakışın boyun eğmeyi işaret ve ifade etmesini kapsarken; *hudu*’ kelimesi ise, bütün bir bedenın işareti sonucu ile boyun eğmeyi ifade eder. *Kunut* kelimesi, sükût ederek ve konuşmaktan vazgeçerek boyun eğme ile birlikte itaatin gerekmesi anlamındadır. *İtaat* kelimesi, genel anlamda boyun eğmek demektir. Diğerlerinden farkı bütün bir boyun eğmeyi ifade etmesidir. *İhbat* kelimesi, bir itaatin gönülden yapılmasıdır. Diğerlerinden farkı mütevazı bir biçimde ve gizli olarak yapılabilmesidir.

Yine genel anlamda boyun eğme lafızlarından olan *İslam* kelimesi, istekli ve isteksiz bir şekilde bir şeye teslim olmak demektir. *Tazarru*’ kelimesi, zayıf ve zelif bir şekilde ama içtenlik içeren bir halde olma halidir. *Rükû*’ kelimesi, namazda iken

vücudun özel bir şekilde tezellül etmesidir. Diğerlerinden farkı, yüzü yere doğru indirerek boyun eğmektir. *Secde* kelimesi, bakışı yere doğru çevirmek suretiyle boyun eğmek demektir. *Secde*'yi diğerlerinden ayıran fark, yere kapanmak suretiyle de yapılabilmesidir. *Hevn* kelimesi, tevazu içinde boynu bükme ve küçülmüş bir şekilde boyun eğmektir. Farkı, bir şeyin kabulüne dair boynun bükülmesidir. Kötü bir haber alındığında yapılan boyun bükme buna örnek gösterilebilir.

Örnek edinme ve ona uyma bakımından boyun eğme lafızları şunlardır. *İktida* kelimesi, bir örneğe/örneklige (hoş ve güzel bir örneklige) uymak ve onu izlemek demektir. İktidanın diğerlerinden farkı, bu örneklığın fiile dair olmasıdır. Fiilin kendisine uyulmasıdır. Yani kişiye değil, kişinin yapmış olduklarına uymayı ifade eder. *İ'tisa*' kelimesi, bir örnek şahıs ve şahsiyeti (üsve-i hasene) örnek almak ve uymak demektir. İ'tisa'nın diğerlerinden ayıran özelliği, faile uymaktır. *İttiba*' kelimesi, birinin hemen ardından gitmeyi ifade eder. Öne çıkan farkı: bir şeyin veya bir kişinin peşine düşmektir. Fazla bir ara bırakılmadan kişiyi takip etmektir.

Yine örnek edinme bakımından boyun eğme lafızlarından *İstimsak* kelimesi, bir şeye sınıksız sarılmak ve böylece ona uymayı ifade eder. Örneğin, ipe tutunmak bu türdendir. Tutulmadığı zaman kurtulma şansı olmayan bir tutulmadır bu. *Hanif* kelimesi, bir şeye meyiletme demektir. Diğerlerinden farkı, kendini adama pahasına teslim olma ve tabi olma anlamlarındadır.

Mecburi boyun eğmeyi ifade eden lafızlar ise şunlardır. *Züll* kelimesi, emre amade ve küçülme anlamı taşımaktadır. Bir şeyin boyunduruk altına girmektir. *Hiyy* kelimesi, utanma ve zelil olmayı ifade etmesidir. Hüsrana dolu bir rezaleti içerisinde barındırır. Rezil rüsva olma anlamına da gelmektedir. *İhanet* kelimesi, insanın kendisini küçük görmesidir. Beklemediği bir alçaltmanın söz konusu olmasıdır. *Emetu* kelimesi, köle kadın anlamını taşımaktadır. Zayıflığı ve zilleti içerisinde taşır. *Câsim* kelimesi, dizüstü yere çakılmak demektir. Dizüstü kalakalıp zilletin tadını almayı içerisinde barındırır. Bu da alçalmışlık anlamını barındırmış bir biçimde karşımızda duran bir kavramdır.

Aynı şekilde mecburen boyun eğmeyi ifade eden lafızlardan olan *Hurur* kelimesi, düşme anlamına gelmektedir. Hurur, yere kapanmayı da ifade eder. *Teshir* kelimesi, bir şeyin emre amade ve emre hazır kılınmasıdır. Dağların, denizlerin, rüzgârın, hayvanların ve daha sayısız şeyin insanın emri altına girmesi buna örnektir. *Unuvv* kelimesi, yüzün yere doğru bükülmesini kapsar. Kur'an'da, ahiret gününde yüzlerin Allah'ın huzurunda boyun bükeceği/zillet içinde kalacağı anlamındadır. *Duhur* kelimesi, zelil ve perişan olma halidir. Duhur, ahirette cehennemli hak etmişlerin rezil rüsva olma hali içerisinde olmalarını da anlatır. *İstikane* kelimesi, acziyetin gösterilmesi sonucu yapılan miskinlik ve boyun eğmenin gösterilmiş halidir.

Kabul etmeyi ifade eden boyun eğme lafızlarına gelince ise, şöyle anlatabiliriz. *İman* kelimesi, inanmak ve güven duymak demektir. Mesela Allah'ın varlığına inanma bu kategoridedir. *İsticabe* kelimesi, yapılan herhangi bir davetkarşı cevap vermeyi/kabul etmeyi istemektir. Allah'ın daveti olan vahye kulak verip o vahye boyun eğme *isticabe* olarak görülür. İmandan farkı, bir şeyi davet üzere kabul etmektir. *Tasdik* kelimesi, bir şeyi doğrulamak demektir. Diğerlerinden farkı, bir araştırma sonucu doğru ve yanlışın ayırt edilmesinden sonra yapılan kabul olmasıdır. *Birr* kelimesi, iyilik yapma ve iman etmek demektir. Diğerlerinden farkı, imanın bir ispata binaen yapılmasıdır. *Tevekkül* kelimesi, kişinin kendinden başkasına itimat etmesi ve ona destek olması demektir. Tevekkülün diğerlerinden farkı, bir konuda birine tam teslim olma ve ona inanıp güvenmenin olmasıdır.

Kurallara uyma bakımından boyun eğme lafızları şunlardır. *Din* kelimesi, kulların itaat ettiği şeydir. Diğerlerinden farkı, hüküm ve ceza yetkisi olan üstün bir gücün boyunduruğu altına girmektir. *İbadet* kelimesi, Allah için yapılan bir boyun eğmedir. İbadet, itaat etmek demektir. *İttika* kelimesi, helal ve haramı gözeterek kişinin korku ve bağlanma ile kendini korunma anlamındadır. Diğerlerinden farkı, bir güçten korkma ve bu korkuya binaen ona boyun eğmektir. *Islah* kelimesi ise, fesadın zıddı olup düzeltme anlamındadır. Diğerlerinden farkı, taşkınlığa karşı itaati, bozgunculuğa karşı boyun eğmeyi ve isyana karşı itaati benimsemektir.

Boyun eğme anlamlarına gelen bir diğer kelime grubumuz ise söze ve kelama uyma anlamına gelen lafızlardır. *Vefa* kelimesi, verilen sözde durma ve o söze karşı gelmemektir. Diğerlerinden farkı, verilen bir söz veya ahite uyup, ona sadık olma ve boyun eğmektir. *Biat* kelimesi, söz vermeyi kabul etmek demektir. Biatın farkı, bir söz vermektir. Mesela, itaat etme veya boyun eğmenin sözünü vermek gibi. Vefanın biat ile bağlantısı kısaca şöyledir; biat, bir şeyin yerine getirileceğine dair verilen vaattir. Vefa ise, yapılan bu biatın yerine getirilmesi demektir. *Sem* kelimesi ise, sözü iyi dinleme ve uyulacak bir şekilde dinleme anlamlarına gelir. Diğerlerinden farkı, sözü emirvaki bir şekilde dinleyip, kabul etme ve uyma anlamlarını ihtiva etmesidir. Eğer ortada uyulacak ve uyulması gereken bir söz var ise, öncelikli olarak yapılması gereken sözü iyi dinlemek ve sonra da uymaktır.

Bir başka boyun eğme lafız grubunda zikrettiğimiz yönelmeyi ifade eden lafızlara da kısaca değinelim. *Rağbet* kelimesi, bir şeye meyletmek demektir. Diğerlerinden farkı, sadece bir şeye meyledip itaat etmektir. Başka şeylere değil, bir şeye itaati ihtiva eder. *Tebettel* kelimesi, yönelme anlamını taşır. Diğerlerinden farkı, adanmışlığı da içinde barındırmasıdır. Adanırçasına yönelme gibi. İmran'ın eşi Hanne'nin çocuğu Meryem'i Allah yoluna adaması/yönelmesi bu kabildendir. Kişinin kendini Rabbine adaması tebettel ile kullanılır.

Yine yönelmeyi ifade eden boyun eğme lafızlarından olan *İ'tisam* kelimesi, bir şeye yapışmak, yönelmek ve bağlanmak demektir. Diğerlerinden farkı, topluca yönelmeyi ve sıkı sıkıya bir bağlanmayı ifade etmesidir. Bu öyle bir bağlanmadır ki, yapışırçasına bir bağlanmadır. *İnabe* kelimesi, itaate dönüş yapmaktır. Günaha dönüş yapan biri için inabe (اناب) denilmez. Diğerlerinden farkı, bir şeyden (kötüden) sıyrılıp hemen başka bir şeye (iyiye) dönüş yapmayı ifade etmesidir. İnkârdan imana dönüş yapma inabe ile ifade edilebilir. Son olarak *Nüsûk* kelimesi ise, ibadet etme ve yakınlaşma demektir. Diğerlerinden farkı, bir yöntem üzere ibadet etmek demektir. Bir delil/işaret üzere (mesele işaretlerle yapılan hac ibadeti gibi) ibadet etmektir.

Çalışmamızda bulduğumuz bu 42 tane boyun eğme kelimesinin arasındaki siyak- sibak, teradüf- furûk ve lafız- mana dengelerini katarak Nüanslarını ortaya koymaya çalıştık.

Görüldüğü üzere, Arap dilinin zengin bir içeriğe sahip olmasından ötürü aynı anlama geldiği zannedilen kelimeler, aralarında farklı anlamları da ihtiva etmektedirler. Bu hususta anlam verileceği zaman daha ihtiyatlı olunmalıdır.

Özellikle de Kur'an ve Kur'an ilimleri bağlamında bunlara anlam/mana verileceği zaman bu farkların gözetilmesi daha sağlıklı sonuçların verebileceğini bize gösterecektir.

Çaba bizden, tevfik ise Allah'tandır.

Söylem ve eylemlerimizin sonu âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdden ibarettir.

KAYNAKÇA

- ANDOZİ, Rinhard Better, *Tekmiletu'l-Meacimi'l-Arabiyye*, Ter. Muhammed Selim en-Neimi, Vizeratu's-Sekafetu ve'l-İ'lam, Irak, 2000.
- EBU ZEHRA, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed, *Zehratu't-Tefasir*, Daru'l-Fecri'l-Arabî.
- EL-ASKERİ, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Said b. Yahya b. Mihran, *El-Furûk Fi'l-Luğa*, Çev.Veysel Akdoğan, İşaret Yay., İstanbul, 2017.
- _____, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Said b. Yahya b. Mihran, *El-Furuku'l-Luğaviyye*, Daru'l-İlm ve's-Sekafeti, Kahire, Mısır.
- EL-BEĞAVİ, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferra, *Tefsiru Beğavi*, Daru İhyai Turasi'l-Arabiyy, Beyrut, h.1420.
- EL-CEVHERİ, Ebu Mansur İsmail b. Hammad El-Farabi, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, Daru'l İlm, Beyrut, h.1407.
- EL-KENUCİ, Ebu Tayyip Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Ali ibn Lütfullah el-Hüseyni el- Buhari, *Fethu'l-Beyan Fi Mekasidi'l-Kur'an*, El- Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1992.
- EL-FÂRÂBÎ, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm, *Mu'cemu Divani'l-Edeb*, Müessesetu Dari's-Şu'ub, Kahire, 2003.
- EL-FEYYÛMÎ, Ebu'l Abbas Ahmedb. Muhammed b. Ali, *El- Misbahu'l-Munir Fi Ğaribi's-Şerhi'l-Kebir*, El-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut.
- EL-MISRÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihrî, *Tefsiru'l-Kur'an Min'el Cami'ati li İbni Vehb*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 2003.
- EL-YEMENÎ, Ebû Saîd Neşvan b. Saîd Neşvan el-Himyeri, *Şemsu'l-Ulum ve Devau Kelami'l-Arab mine'l-Kulum*, Daru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1999.

- ES-SEBETİ, İyad b. Musa b. İyad b. Amr el-Yehsebi, *Meşariku'l-Envar Ala Sihahi'l-Asar*, Mektebetu'l-Atika ve Daru't-Turas.
- İBN DÜREYD, Ezedi Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasan, *Cemheratu'l-Luğa*, Daru'l-İlim, Beyrut, 1987.
- EZHERİ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Hervi, *Tehzibu'l-Luğa*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2001.
- _____, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet b. el-Hervi, *ez-Zahir Fi Ğaribi Elfazi'ş-Şafii*, Daru't- Telai'.
- FİRUZABÂDİ, Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Ya'kub, *El- Kamusu'l-Muhit*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2005.
- HALİL B. AHMET, el-Basri Ebu Abdurrahman el- b. Amr b. Temim el Ferahidi, *Kitabu'l-Ayn*, Daru Mektebeti'l-Hilal.
- İBN AŞUR, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru't- Tunusiyeti, 1984.
- İBN EBİ HATİM, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetu Nezaari Mustaaf Albaz, Suudi Arabistan, h.1419.
- İBN FÂRİS, Ahmed ibn Faris b. Zekeriyya el-Kazvini Razi, *Mekayisu'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, h.1399.
- İBN KESİR, Ebu'l Fedai İsmail b. Ömer İbn Kesir el-Kureşiyi'l Basriyyi'd-Dimeşkiyyi, *Tefsiru Kur'an'i'l-Azim*, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1419.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mukerrem b. Ali, Ebu'l Fadl, Cemaleddin el-Ensari, er-Ruyfi'i, el-İfriki, *Lisanu'l-Arap*, Daru'd-Dadır, Beyrut, h.1414.

İBN SİDE, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail el-Mursi, *el-Muhassas*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1996.

_____, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail el-Mursi, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1421.

İBNU'L ESİR, Mecduddin Ebu's Saadet el- Mubarek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ibn Abdi'l Kerim eş-Şeybani, el-Cezeri, *en-Nihayetu Fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

KÂLÂCÎ, Muhammed Ravvas, *Mu'cemu Luğati'l-Fukaha*, Daru'n- Nefâis, 1988.

KARA, Ömer, “*el-Furaku'l-Luğaviyye'nin Bir Kur'an İlmi Olma İmkânı Üzerine*”, İlim Yayma V. Kur'an ve Tefsir Akademisi, Ankara, sy.1, Ağustos 2009, s.252.

_____, Ömer, “*Müellifi Bilinmeyen Bir 'Furûk' Yazmasının Tenkitli Neşri*”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, sy.4, 2004, s.173.

KILIÇ, Hulusi, “*Furuk*”, D.İ.A., İstanbul, 1999, c.13, s.222-223

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr b. Ferhu'l-Ensariyyi'l-Hazreci Şemseddin, *Tefsiru Kurtubi*, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyyeti, Kahire, h.1384.

KUTUP, Seyyid Kutup İbrahim Hüseyin eş-Şaribi, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru's-Şuruk, Beyrut, Kahire, h.1412.

MÂVERDÎ, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basri el Bağdadi eş-Şehir bi'l-Maverdi, *En-Nüket Ve'l-Uyûn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

MAZHARÎ, Muhammed Senâullah Osmâni, *Tefsiru'l-Mazhari*, Mektebetu'r-Raşidiyye, Pakistan, h.1412.

MECMA'UL- LUĞA, el-Arabiyyeti bi'l-Kahire “İbrahim Mustafa, Hamid Abdülkadir, Ahmed Hasan Zeyyat, Muhammed Ali Neccar”, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Daru'd-Da've.

- NEGÂRÎ, El-Kadi Abdünnebi b. Abdürresul Ahmed, *Düsturü'l-Ulema Camiü'l-Ulum fi Istilahati'l-Fünun*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- ÖMER, Dr. Ahmed Muhtar, *Mu'cemu's-Savabi'l-Luğavi*, Alemu'l Kutub, Kahire, 2008.
- _____, Dr. Ahmet Muhtar Abdulhamit, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Âlimu'l Kutub, 2008.
- RAĞİB İSFAHANÎ, Ebu'l Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, Beyrut, h. 1412.
- RAZÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn et-Teymiyyi'r-Raziyyi'l-Melkab bi-Fahredden, *Mefâtihu'l-Ğâyb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- SA'LEBÎ, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebu İshak, *el-Keşfu ve'l-Beyanu An Tefsiri'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2002.
- ŞENKİTÎ, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar b. Abdulkadir el-Cekeni, *El-Azbu'n-Nemiru Min Mecalisi's-Şenkiti*, Daru Alimi'l-Favaidi, Mekke, h.1426.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Ğâlibi'l Âmilî, Ebu Ca'fer, *Camii'l Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, Tah. Ahmet Muhammt Şakir, Müessesetu'r- Risale, 2000.
- ZEBİDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyni, el-Mukallibu bi-Murtaza, *Tacu'l-Arûz min Ceavahiri'l-Kamus*, Daru'l Hidaye.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşaf ân Hâkâiki Ğavamidi't-Tenzil*, Daru'l-Kitaib'l-Arabî, Beyrut, h.1407.
- _____, Ebu'l Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *Esasu'l-Belağa*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.